

Üst Ölçek Planların İzlenmesi ve Değerlendirilmesi Üzerine: Kentsel ve Bölgesel Gözlemlerinin Gerekliği

Burak Beyhan

Mersin Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet: Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye’deki üst ölçek planların coğrafi kapsamlarını gözden geçirerek, söz konusu planların birbiriyle ilişkilendirilmesi, izlenmesi ve değerlendirilmesi sürecinde yaşanan sorunları ortaya koymak, kentsel ve bölgesel gözlemlerinin bu süreç içerisinde aktif olarak kullanılabilmesini göstermektir. Bu kapsamda, öncelikle, Türkiye’deki üst ölçek planlar ve kapsadıkları coğrafi alanlar tespit edilecek, ardından, bu planların uygulamasından sorumlu kurumlar ve uyguladıkları izleme yöntemi, yaşanan sorunlarla birlikte gözden geçirilecektir. Takiben, dünya gözlemleri ve izleme merkezleri deneyimi gözden geçirilerek, Türkiye’deki başlangıç aşamasındaki girişimler ve bu girişimlerin ne aşamada oldukları, kapasiteleri gibi konular değerlendirilecek, sonra da kentsel ve bölgesel planlamanın, kalkınmanın ve yeniden yapılandırmanın çok aktif birer araçları olabilecek gözlemleri ve izleme merkezlerinin, Türkiye’deki bölge planlama çabalarının bir parçası olması ve kurumsallaşmasına ilişkin bir takım öneriler geliştirilecektir. Son olarak, Türkiye’deki üst ölçek planlar ve dünya gözlemleri deneyiminin genel bir değerlendirmesi yapılarak, bölgesel planlama ve kalkınma amaçlı bir kentsel ve bölgesel gözlemevi kurmadan önce dikkat edilmesi gereken önemli hususlar aydınlatılacak ve gözlemlerinin olası örgütlenme biçimleri tanımlanacaktır.

On The Evaluation And Monitoring of Upper Scale Plans: The Necessity of Urban And Regional Observatories

Burak Beyhan

Mersin University, Faculty of Architecture, Department of City and Regional Planning

Abstract: The aim of this paper is to reveal the fact that urban and regional observatories can be actively employed in the evaluation and monitoring of upper scale plans by illustrating the problems experienced in the coordination, monitoring and evaluation of these plans in Turkey. In this context, firstly, all the upper scale plans in Turkey will be reviewed by identifying their geographical coverage. Later, the methods of monitoring employed by those institutions responsible for the implementation of these plans are presented together with the problems experienced in the monitoring process. After exploring the urban and regional observatory practice in the world together with the first Turkish attempts in this field, some proposals will be formulated in order to institutionalize an urban and regional observatory network in Turkey actively employed as a tool of urban and regional planning and development. Lastly, an overall evaluation of the urban and regional observatories together with upper scale plans in Turkey will be realized in order to reveal the critical points deserving attention in the establishment of a urban and regional observatory designed for regional planning and development.

1. Giriş

Bölge planları için ne yasalarda ne de kuramsal olarak net bir mekansal ölçek tanımlanmadığı, daha doğrusu tanımlanamadığı için, hem bu yazının başlığında hem de bölge planlarının işaret ettiği ölçeği ele alırken zorunlu olarak “üst ölçek” tanımlaması kullanılmıştır. Bu zorunluluğun bir diğer kaynağı, sıklıkla bölgesel planlama ile bölgesel kalkınmanın birbirine karıştırılması, her ikisinin de benzer kapsamları olsalar da sanki birbirlerinden farklı çerçeveler sunmuyormuş gibi ele alınmalarından duyulan rahatsızlıktır. Diğer pek çok disiplin için bölgesel kalkınma, bir bütün olarak coğrafi öğeleri içinde barındırır, ancak bu hiçbir zaman bir bölge plancısının ya da bölgesel planlama ve kalkınma konusunda ihtisas yapmış bir uzmanın getirdiği mekansallaştırma kaygısına ulaşmaz. Bölge plancısının ya da konu hakkında ihtisas yapmış bir uzmanın ise pek çok unsuru olduğu gibi, toplumsal-iktisadi kalkınma ve onun mekansal açımlarını bir arada düşünme ve değerlendirme

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

mecburiyeti vardır. Dolayısıyla, bu çalışma kapsamında yapılan tartışmalarda bilinçli olarak, bölgesel kalkınmayı amaçlayan planlardan bahsedilirken, söz konusu planların mekansal bir öngörüsü bulunması gerektiğini bir kez daha vurgulamak için “üst ölçek” tanımlaması kullanılmıştır. Bu üst ölçek tanımlaması yapılırken de bilinçli biçimde, bunun sabit bir ölçeğe göndermeyle tanımlanmasından özellikle kaçınılmıştır.

Türkiye’deki yaşanan bölge planlama tecrübesinde, sektörel planlama ile mekansal planlamayı daha ön plana çıkaran bölgesel planlamanın, bir türlü eşgüdümlü biçimde ele alınamaması sorunu, sıklıkla yaşanan tecrübelerin başarısızlığının temel nedenlerinden birisi olarak gösterilmiştir. Ancak, yeni çıkan kanuni düzenlemelerle, tüm ülke genelinde hem kurumsal düzeyde hem de farklı mülki düzeylerde yapılması zorunlu tutulan stratejik planlar, bu eşgüdüm sorununu halen görmezlikten gelmekte, artan oranda birbirine benzemeye başlamaktadır. Aslında, farklı mülki düzeylerde yapılması öngörülen stratejik planların, güçlü mekansal dayanak, açılım ve öngörülerinin bulunması gerekmektedir. Söz konusu strateji planlarının birbirinden farklılaşmasını, zenginleşmesini ve daha önemlisi uygulanabilirliğini, aslında yine bu mekansal kaygılar sağlayacaktır. Ancak, mekansal stratejik planlamanın kendisi de tartışmalı bir konu olduğu için böyle bir planın nasıl yapılabileceği, her şeyden önce başarısının nasıl ölçülebileceğinin genel kurallarının tespit edilmesi gerekmektedir. İşte bu noktada farklı mülki birimlerdeki mekansal planların girdi ve çıktılarını birbiriyle sürekli karşılaştırabilmemizi olanaklı kılacak, daha önemlisi söz konusu planların üretim sürecinin bir parçası olacak, katılımcı, uygulamaya yönelik ve demokratik bir bilgi derleme, çözümleme ve yayma dizgesine (sistem) ihtiyaç duyulmaktadır.

Günümüzde, bu işlevleri yerine getirme konusunda bir takım sorumluluklar üstlenmiş bulunan araştırma ve uygulama merkezleri, tüm dünya çapında belli ölçülerde yaygınlaşmış durumdadır. Farklı isimlerle anılan bu merkezler arasında karşımıza kentsel ya da bölgesel gözlemevi tanımlaması ile bir dizi farklı deneyim çıkmaktadır. Kökenbilim (etimolojik) olarak aslında, gözlemevi kelimesi, izleyeni edilgen bir konumda tutan bir çerçeve sunmaktadır. Böylesi bir karvramsallaştırma, söz konusu araştırma ve uygulama merkezlerinin sanki uygulama kısmı, kavramın kendisinde tırpanlanmış gibi bir his verse de, gözlemevinin, hem yazında hem de uygulama bakımından, dünya genelinde artan oranda kullanılmaya başlaması önemli bir başka noktaya da işaret etmektedir. Tanım olarak gözlemevinin ürettiği bilgilerin, uygulanabilir ve başka gözlemevlerinin ürettiği bilgilerle kıyaslanabilir olması en çok aranan özellikler arasındadır. Böylesi bir sorumluluk, hem bir planın parçası olabilirken hem de onu soyutlayarak bir üst düzeyden planın kendisine bakabilme becerisini gerektirmektedir. Bu bakımdan, gözlemevlerinin belli bir bölgeye ya da kente ilişkin bilgileri, bir takım uygulamalara girdi oluşturabilecek girdiler biçimde çözümleyebilme sorumlulukları yanı sıra parçası oldukları bu süreci, dışarıdan izlemeyi mümkün kılacak göstergeleri ve ölçütleri geliştirme sorumlulukları da bulunmaktadır.

Türkiye’de bazı kurumların, burada çizdiğimiz çerçevede bir gözlemevinin üstlenebileceği sorumluluğu yerine getirmeye çalışan bir takım projeleri olmuştur. Ancak, maalesef bunlardan bazıları özellikle önemli olan bir kaç, hem konu hakkında belli bir birikimi olan uzmanların, hem de toplumun genelinin bilgisi dışındadır. Özellikle, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı’nca 1999 yılında tamamlanan “Türkiye Planlama Envanteri Atlası”, aradan geçen yıllara rağmen bir türlü basılmamış, basılmadığı gibi söz konusu atlasın güncellenmesi de gerçekleştirilmemiştir. Türkiye Planlama Envanteri Atlası, ulusal ölçekte, yürütülmekte olan tüm üst ölçek planların ve bunun yanı sıra mekansal planlama açısından özel idari biçimi bulunan tüm alanların genel bir dökümü olması itibarıyla, özellikle plancılardan çok ihtiyaç duydukları bir belgeydi. Bunun ötesinde, söz konusu proje Coğrafi Bilgi Sistemleri kullanılarak gerçekleştirildiği için güncellenmesi ve bir bilgi dizgesi olarak idame ettirilebilmesi çok kolaydı. Ancak, bu proje diğer bazı projelerde olduğu gibi raflarda kalmış, olası kullanıcı ve paydaş kitlesine asla ulaşamamıştır.

Üst ölçek planların izlenmesi, sadece söz konusu alanların bir envanterinin oluşturulması kapsamında ele alınabilecek bir mesele değildir. Aynı zamanda, her bir planın kapsadığı alana ilişkin gelişmelerin, planın öngörülerini çerçevesinde izlenmesi ve muhtemel değişikliklerin tespit edilmesi, bir gözlemevi uygulamasının barındırması gereken ana bileşenlerden birisi olmak zorundadır. Böylece, süreç

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

içerisinde ortaya çıkabilecek olumsuzluklar, plana girdi oluşturabilecek biçimde çözümlenerek, gerekli durumlarda plan üzerinde zorunlu bir takım güncellemelerin zamanında ve etkin şekilde yapılabilmesi mümkün olabilecektir. Bir bölgesel gözlemevi önerisi, esasında böyle bir uygulamaya talip olmalıdır. Türkiye Planlama Envanteri Atlası türünden projeler, bölgesel gözlemlerinden oluşan bir ağın idamesini yürütmekle sorumlu olacak ulusal düzeydeki bir eşgüdümçü gözlemevinin sorumluluk alanına girecektir. Bununla birlikte, gözlemevi uygulamaları özünde birer araştırma merkezleri oldukları için mevcut kurumsal yapıda benzer uygulamaların olduğu unutulmamalı ve asıl çaba söz konusu kurumların eşgüdümüne harcanmalıdır. Gerçekten de kentsel ve bölgesel araştırmalar, Türkiye’de de uzun süreden beri farklı kurumlar tarafından gerçekleştirilmektedir.

Bu çerçevede, bu çalışmanın amacı, Türkiye’deki üst ölçek planların coğrafi kapsamalarını gözden geçirerek, söz konusu planların birbiriyle ilişkilendirilmesi, izlenmesi ve değerlendirilmesi sürecinde yaşanan sorunları ortaya koymak, kentsel ve bölgesel gözlemlerinin bu süreç içerisinde aktif olarak kullanılabilmesini göstermektir. Bu kapsamda, öncelikle Türkiye’deki üst ölçek planlar gözden geçirilerek, söz konusu planların gerçekleştirilmesinden sorumlu kurumların uyguladığı izleme-değerlendirme dizgeleri incelenecek, yaşanan bir takım sorunlar ve aksaklıklar aydınlatılmaya çalışılacaktır. Ardından, dünyanın farklı ülkelerinde tecrübe edilen gözlemevi uygulamaları irdelenerek, temelde kentsel ve bölgesel araştırmalar yapmakla sorumlu olan gözlemlerinin algılanış biçimindeki farklılıklar tespit edilecek, takiben de Türkiye’de önerilen ve gerçekleşmekte olan bölgesel ve kentsel gözlemevi uygulamaları anlatılacaktır. Son olarak, kentsel ve bölgesel planlama, kalkınma ve yeniden yapılandırmanın çok etkin birer araçları olabilecek gözlemleri ve izleme merkezlerinin, Türkiye’deki bölge planlama çabalarının bir parçası olması ve kurumsallaşmasına ilişkin bir takım öneriler geliştirmek amacıyla, üst ölçek planlar hesaba katılarak, gözlemlerinin kurulması ve dizgeleştirilmesi sürecinde izlenebilecek yöntem konusunda dikkat edilmesi gereken önemli hususlar ve gözlemlerinin üstlenebileceği sorumluluklar, söz konusu araştırma merkezlerinin olası örgütlenme biçimleri ile birlikte tespit edilmeye çalışılacaktır.

2. Türkiye’deki Üst Ölçek Planlar ve Coğrafi Kapsamları

Türkiye’deki üst ölçek planlar irdelenirken, öncelikle mekansal olarak hangi ölçeğin bu tür bir değerlendirmede temel alınması gerektiği sorunu karşımıza çıkmaktadır. Mevcut plan kademelenmesinde, 1/25,000 ölçekli planların, burada masaya yatırılan sorunsalın incelenmesi bakımından başlangıç ölçeği olarak ele alınabileceği varsayılmıştır. Söz konusu ölçeğin, hem metropoliten alanların mekansal olarak temsil edilmesi hem de daha üst ölçeklerle ilişkilendirilmesi açısından, uygulamada yerine oturmuş çok sayıda kolaylıkları bulunmaktadır. Bununla birlikte, üst ölçek plan ulamına, tanım olarak, güçlü mekansal kaygılar içermeyen, ancak belirli mekansal birimlerle özdeşleşmiş bulunan bir takım planlar da girmektedir (örneğin İl Gelişme Planları). Dolayısıyla üst ölçek olarak niteleyebileceğimiz plan kümesini belirlerken, öncelikle söz konusu planların mekansal bir kaygı taşıması gerektiği ve fiziki olarak belli bir ölçeğin altında olmaması gerektiği varsayılmıştır. Kısaca 1/25,000 ve üstü ölçekte yer alan planlar, tanım olarak, bu çalışmada, üst ölçek plan ulamı içerisinde değerlendirilmiştir.

Son yıllarda planlama mevzuatında meydana gelen değişiklikler nedeniyle, özellikle üst ölçek mekansal planların hangi kurumlar tarafından ve nasıl yaptırılacağına ilişkin ilginç gelişmeler de yaşanmaktadır.¹ Ersoy (2006), 1/25,000 ölçekli planlar konusunda mevzuatta getirilen yeni tanımlar çerçevesinde bir ikilem yaşandığına dikkat çekmektedir. Öyle ki, 2004 yılında yürürlüğe giren 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nun görev, yetki ve sorumluluklarla ilgili 7.maddesinde, “Çevre düzeni plânına uygun olmak kaydıyla, büyükşehir belediye ve mücavir alan sınırları içinde 1/5.000 ile 1/25.000 arasındaki her ölçekte nazım imar plânını yapmak, yaptırmak ve onaylayarak uygulamak” ifadesi yer almaktadır. Ersoy’un (2006: 223) da işaret ettiği gibi bu yasal düzenleme ile birlikte, aslında, nazım plan üst ölçeği 1/5,000’den 1/25.000 e yükseltilmektedir. Ancak, bu düzenleme hem

¹ Söz konusu mevzuat değişiklikleri ve ortaya çıkan ihtilafların ayrıntılı bir irdelenmesi için lütfen Ersoy’a (2006) bakınız.

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

yapılması öngörülen 1/25.000 ölçekli nazım planlarının kapsam ve içerik bakımından 1/5.000 ölçekteki nazım planlardan nasıl farklılaşacağını cevapsız bırakmakta hem de yürürlükte 1/25.000 ölçekli Çevre Düzeni Planları bulunması gerçeği ve “Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmelik”le çelişmektedir.

Son yasal düzenlemeler de göz önünde bulundurulduğunda, üst ölçekte plan üreten kurumlar olarak karşımıza bir dizi kurum çıkmaktadır. Bu kurumlar ve ürettikleri planlar incelenirken, en üst ölçekten başlayarak, daha alt ölçeklere doğru bir sıra takip edilmiştir. Bu çerçevede, incelenebilecek ilk kurum olarak karşımıza Bölgesel Planlar’ın yapılmasından sorumlu kurum olan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) çıkmaktadır. Bölge Planları’nı takiben, Türkiye üst ölçek planlama pratiğinde tarihsel olarak karşımıza Metropolitan Bölge Planları (MBP) ve Çevre Düzeni Planları (ÇDP) çıksa da, coğrafi kapsamaları MBP ve ÇDP’lerden daha geniş olan ve 1990’larda ilk örneklerine rastladığımız il bütünü mekansal planlar, yine aynı dönem içerisinde gündeme gelen ‘Bölge Gelişme Şeması’ kavramı ve 2000’li yıllarda ortaya çıkan İl Gelişme Planları, MBP ve ÇDP’lerden önce irdelenmiştir. 3194 sayılı yasanın çıkması ve Nazım Plan Büroları’nın kapatılmasıyla birlikte Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile Büyükşehir Belediyelerinin sorumluluğuna bırakılan MBP ve ÇDP’lerin irdelenmesi ise bu bölümün son kısmında gerçekleştirilmiştir. Üst ölçek planların ve bu planların yapılmasından sorumlu kurumların ayrıntılı irdelenmesine geçmeden önce, onama ölçekleri bakımından MBP’lerin, tarihsel süreç içerisinde birer ÇDP olarak onanmaya başlandığının, başta Bayındırlık ve İskan Bakanlığı olmak üzere, Çevre ve Orman Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, İl Özel İdareleri ve Büyük Şehir Belediyeleri’nin farklı ölçeklerde (1/25,000 ve 1/100,000) Çevre Düzeni Planı onama yetkisine sahip olduğunun belirtilmesinde fayda bulunmaktadır.

2.1. Türkiye’deki Bölge Planları ve Bölgesel Kalkınma Programları

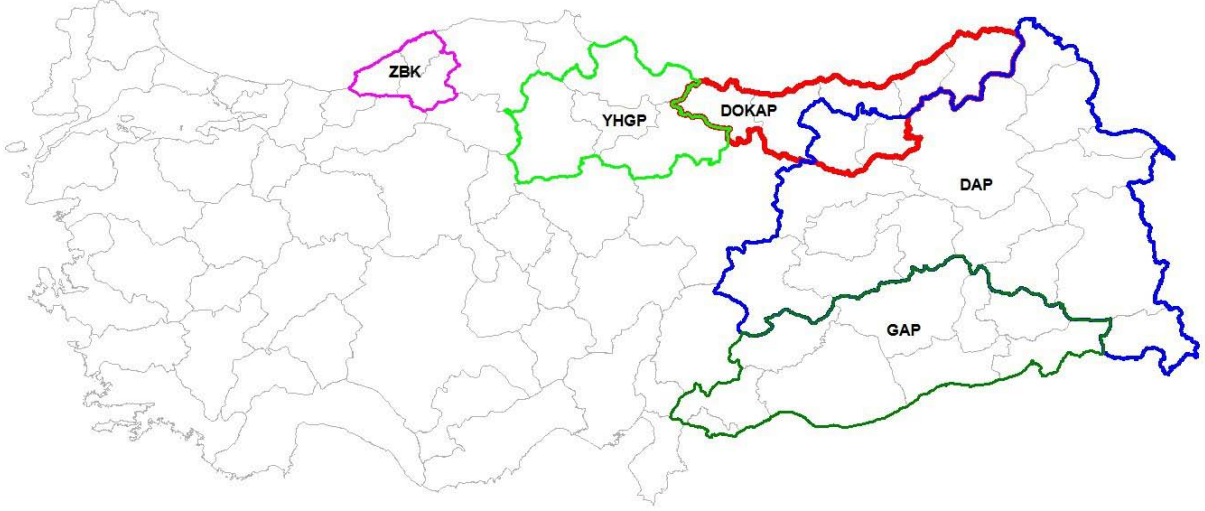
Son yıllarda yeniden önem kazanmaya başlayan bölge planlarının, mevzuatta Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından hazırlanması öngörülmektedir. Bu çalışma kapsamında, mevcut durum itibarıyla farklı kurumların sorumluluğunda bulunan üst ölçek planların değerlendirme ve izleme dizgesi irdeleneceğinden, çok büyük önem arz etse de, maalesef Türkiye’nin bölge planlama tarihi ayrıntılı biçimde incelenmeyecektir. Ancak, başka bir çalışmada güncel gelişmeler de göz önünde bulundurularak, Türkiye bölge planlama tarihinin yeniden yazılmasında büyük fayda bulunmaktadır. Burada sadece, Türkiye bölge planlama tarihi incelendiğinde, 1956 yılında Bayındırlık Bakanlığı çatısı altında kurulan Bölge Planlama Dairesi’nin (BPD)², Türkiye’de bölge planlaması üzerine ilk çalışmaları başlattığı, ancak 1961 yılında DPT’nin kurulmasından sonra, BPD’nin etkisizleştirildiği, sektörel öncelikleri mekansal önceliklerle birlikte ele alamayan bir kalkınma izlencesinin uzun yıllar Türkiye’de hakim olduğunu söylemekle yetineceğiz. Eke’nin (2002: 15) de belirttiği gibi, DPT’nin kurulmasından ardından, bölge planlama kavramı giderek kalkınma planlarında önceliğini kaybetmiş ve DPT’nin telkinleri sonucunda, “İmar ve İskan Bakanlığı çalışmalarını fiziksel boyuta indirgemiş ve yeni görevini gelişme merkezleri alt bölge için gelişme şemaları üretmek, metropolitan merkezler için nazım plan hazırlamak olarak belirlemiştir”. Metropolitan Bölge Planlama deneyimlerinin, hatta Çevre Düzeni Planları’nın büyük oranda bu yeni görev paylaşımı neticesinde ortaya çıktığı da söylenebilir.

Yürürlükte bulunan mevzuata göre yukarıda değinildiği gibi Türkiye’de Bölge Planları’nın yapılmasından sorumlu kuruluş DPT’dir. DPT’nin ise üst ölçek planlar ve bölgesel gelişme kapsamında, destek verdiği planlar iki temel ulamda incelenebilmektedir (Kazaz, 2008); (1) Bölgesel Kalkınma Planları (BKP) ve (2) Bölgesel Gelişme Programları (BGP). DPT tarafından, kamu yatırımları ile desteklenen 5 adet BKP bulunmaktadır (bakınız Harita 1); (1) Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), (2) Zonguldak-Bartın-Karabük (ZBK), (3) Doğu Anadolu Planı (DAP), (4) Doğu Karadeniz Kalkınma Planı (DOKAP) ve (5) Yeşilirmak Havzası Gelişim Planı (YHGP). Yine DPT eşgüdümünde, Türkiye – AB Mali İşbirliği ile desteklenen 4 adet BGP bulunmaktadır (Harita 2); (1) Doğu Anadolu Kalkınma Programı DAKP (MEDA), (2) Samsun-Kastamonu-Kastamonu (SKE)

² BDP, 1958 yılından itibaren İmar ve İskan Bakanlığı bünyesinde faaliyetlerine devam etmiştir (Demircioğlu, 1994: 26).

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

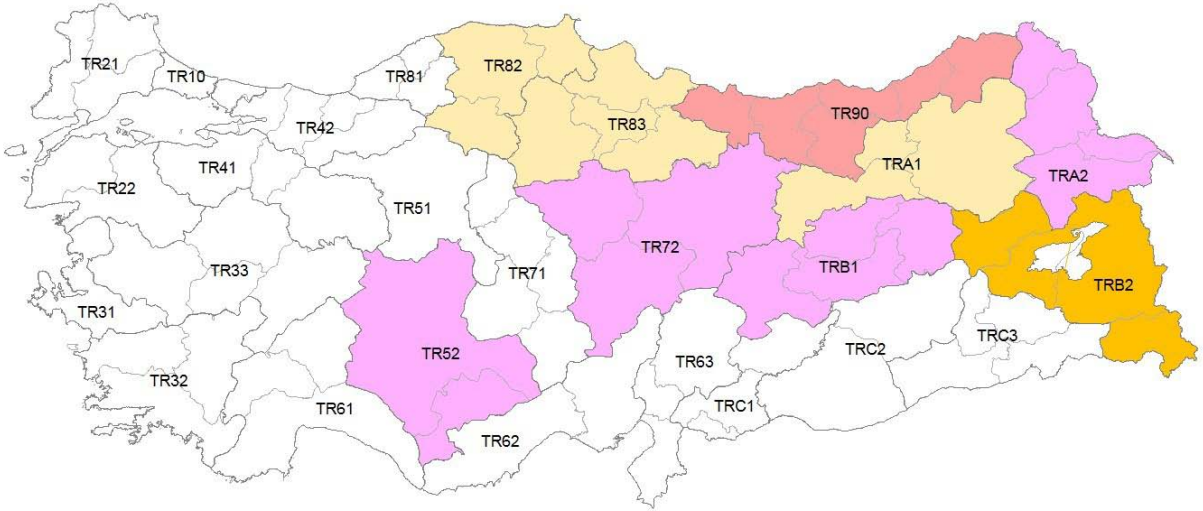
Düzyey II Bölgeleri, (3) Ağrı-Konya-Kayseri-Malatya (AKKM) Düzyey II Bölgeleri ve (4) Doğu Karadeniz TR90 Düzyey II Bölgeleri.³

Bölgesel Kalkınma Planları (BKP)

Doğu Karadeniz Kalkınma Planı (DOKAP)	Yeşilirmak Havzası Gelişim Planı (YHGP)	Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)
Doğu Anadolu Planı (DAP)	Zonguldak Bartın Karabük (ZBK)	

Harita 1 – Bölgesel Kalkınma Planları ve kapsadıkları il sınırları.

Bölgesel Gelişme Programları (BGP)

Samsun, Kastamonu ve Erzurum Düzyey 2 BKP (396 Proje) (3)	Doğu Anadolu BKP (309 Proje) (1)
Ağrı, Kayseri, Konya ve Malatya Düzyey 2 BKP (509 Proje) (4)	TR 90 Düzyey 2 BKP (213 proje) (1)

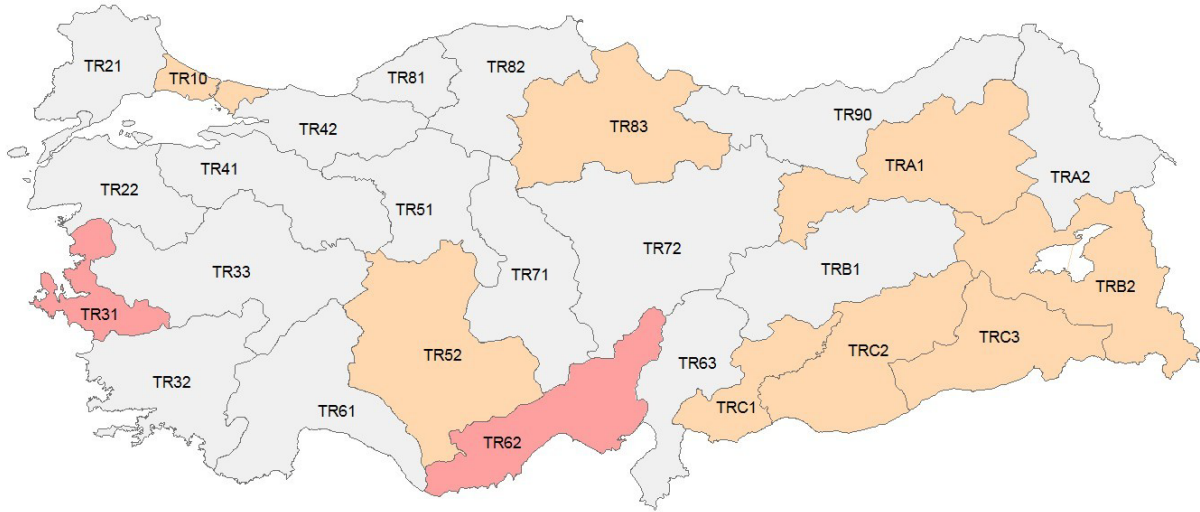
Harita 2 – Bölgesel Gelişme Programları ve kapsadıkları il sınırları.

³ Bölge planlama konusunda, Türkiye'deki ilk deneyimler, planlı dönem öncesinde başlamış ve ilk iki plan döneminde bir dizi bölge planı üretilmiştir; (1) Antalya Bölge Projesi, (2) Marmara Bölgesi Projesi, (3) Zonguldak Bölgesi Projesi, (4) Çukurova Bölgesi Projesi ve (5) Keban Projesi. Ancak, bu projelerden daha önce 1940'lı yıllarda, Mithat Yenen tarafından Zonguldak Kömür Havzası Planı ismiyle bölge planı niteliğinde bir çalışma yapıldığını biliyoruz (Demircioğlu, 1994: 26).

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

DPT'nin üst ölçek planlama ve bölgesel kalkınmaya yaklaşımı büyük oranda değişmiştir. Bir önceki yaklaşımda planlamaya olan vurgu, programlama ve uygulama yönünde kaymıştır. Projeler, yerel toplum ve yönetimin sahipleneciliğinde, ancak DPT'nin etkin eşgüdümü ve izleme süreci içerisinde yürütülmektedir. DPT'nin uygulamaya çalıştığı izleme dizgesinin temel özellikleri (Kazaz, 2008); (1) **proje düzeyinde izleme** ve risk yönetimi, (2) sadece uygulamanın kontrolü değil aynı zamanda faydalanıcıların desteklenmesi, (3) program, bileşen ve proje düzeyinde **performans göstergelerinin doğru belirlenmesi ve izlenmesi** şeklinde sıralanabilir. DPT'nin artan oranda izleme sürecine önem vermesi, benzerlerini yurt dışındaki pek çok deneyimde de gözlemleyebileceğimiz bir seri kurumsallaşma sürecini de beraberinde getirmiştir. Gözlemevi uygulamalarında hayati önem taşıyan, gözlenecek ya da izlenecek süreç ya da olaylara ilişkin belli bir gösterge kümesinin belirlenmesi çabası, DPT'nin izleme sürecinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu kapsamda, yapılacak izlemenin başarılı olabilmesi için DPT, öngördüğü izleme dizgesini üç önemli saçağağı üzerine oturtmaya çalışmaktadır (Kazaz, 2008); (1) **izleme ağı** oluşturulması, (2) ortak **izleme rehberi**, (3) izleme bilgi dizgesi (İBS).

DPT, ortak izleme rehberiyle, programların izlenmesi için ortak standartların ve raporlama usullerinin yer aldığı bir kaynak belge oluşturmayı amaçlamaktadır. İBS'nin ise kolay erişilebilir, şeffaf, standart raporlama ve veri girişi olanağı sağlayacak ortak bir iletişim platformu görevi görmesi amaçlanmaktadır. Böylece beyanların doğrulanması, izleme faaliyetlerinin takibi ve kalitesini artırmak mümkün olabilecektir. İBS, yapısı gereği sorunların ve ihtiyaçların tespitinde de kullanılabilir, böylece bir erken uyarı dizgesi görevi de görecektir. DPT, izleme ve değerlendirme dizgesinden, proje uygulamalarına şeffaflık getirmesini, sorunlar ve ihtiyaçların zamanında tespitini, proje uygulayıcılarına zamanında ve yerinde destek verilmesini, kaynakların kötü kullanımını önlemesini, tüm seviyelerdeki kullanıcılar için karar alma süreçlerinde kolaylık getirmesini, yerelde proje uygulama, izleme ve değerlendirme kapasitesini geliştirmesini beklemektedir. Bu çalışma kapsamında değinilmesi gereken, bir diğer önemli nokta, DPT'nin, geliştirdiği izleme ve değerlendirme yapısının zamanla **Kalkınma Ajanslarına** (bakınız Harita 3) da uyarlanması beklentisi içerisinde olduğudur. DPT'nin bir diğer önemli girişimi, izleme dizgesinin bir parçası olarak, İl Koordinasyon ve İzleme Sistemi'nin (İKİZ) hayata geçirilmesidir.

Bölgesel Kalkınma Ajansları

■ İlk Kurulan Ajansları - 2006 (2)	■ Ajansı Bulunmayan Bölgeler (16)
■ Yeni Kurulan Ajanslar - 2008 (8)	

Harita 3 – Yeni ve ilk kurulan kalkınma ajanslarının sorumluluk sahaları.

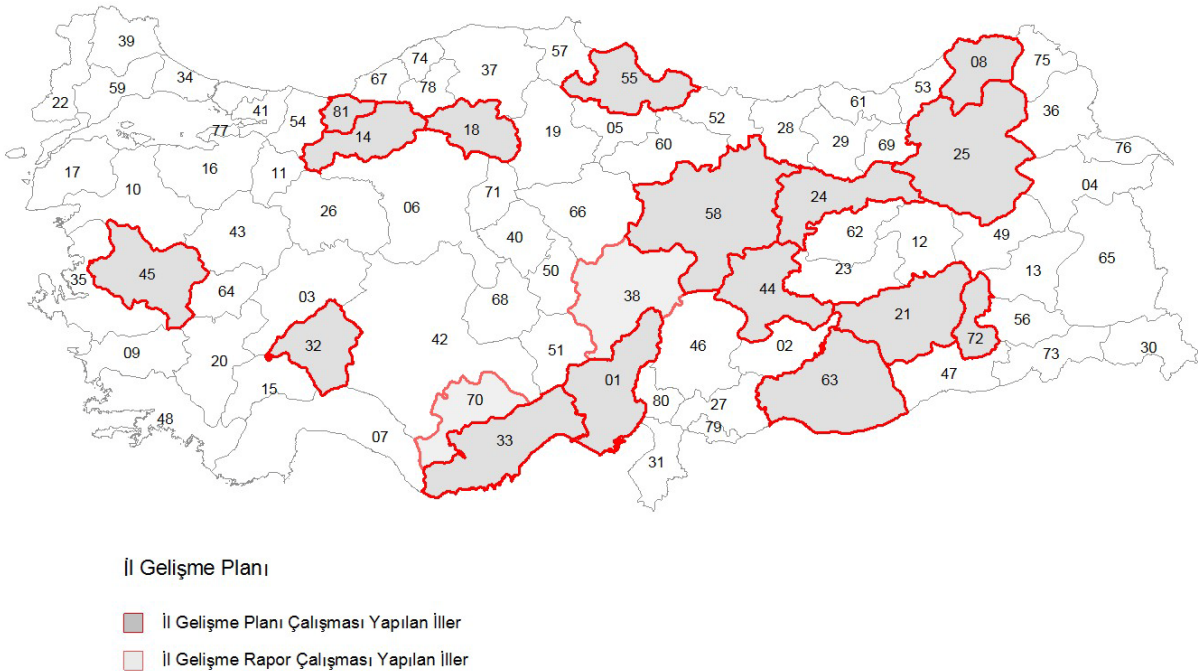
Aslında, DPT'nin uygulamaya çalıştığı izleme dizgesi, oldukça teknik bir izlemeye karşılık gelmektedir; yürütülmekte olan projelerin düzgün ve düzenli biçimde izlenmesi. Ancak, gözlemevi

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

uygulamalarında da izleme dizgeleri aslında benzer mantıkta çalışmakta, izlenecek süreç ya da olaya ilişkin yapılan ön hazırlıklar benzeşmektedir. Böyle bir pratiğin kurum bünyesinde yerleşmesinin, özellikle veri derleme ve raporlama geleneği bakımından, gözlemevi uygulamalarının kurumsallaşmasına büyük katkıları olacaktır. Çok daha önemlisi, gözlemevi – planlama ilişkisi, birbirini takip eden süreçler olarak değil, iç içe geçmesi gereken süreçler olarak ele alınmalıdır. Bir başka ifadeyle, gözlemevi, sadece planın uygulanmasının izlenme sürecinde devreye girecek bir araç değildir, aynı zamanda planın üretim süreci içerisinde de etkin olarak kullanılması gereken, aslında planın kendisiyle bu anlamda iç içe geçen bir süreç olarak değerlendirilmelidir. Aslında, böylesi bir kavramsallaştırma, yapılan planlar neden uygulanamıyor sorusunun da kendiliğinden cevaplandırılmasına vesile olurken, mevcut planlama sürecine ilişkin bir takım kabulleri tamamen alt üst etmekte, planlama sürecinin uygulama sürecini de kapsamaya gerektiğini açığa vurmaktadır.

2.2. Bölge Gelişme Şemaları, İl Bütünü Mekansal Planlar ve İl Gelişme Planları

BKP ve BGP'ler çoğunlukla NUTS2 bölgeleri kapsamında belirlenmekle birlikte kimi zaman NUTS3 düzeyinde bulunan bölgeler düzeyinde de belirlenmektedir. NUTS3 düzeyi aslında idari olarak il sınırlarına karşılık gelmekte olup, yedinci ve sekizinci beş yıllık kalkınma planlarında, tüm Türkiye’de bu düzeyde gelişme planlarının yapılması öngörülmüştür. İl Gelişme Planı (bakınız Harita 4) ismiyle planlama pratiğinde yerini bulan bu uygulama, aslında daha önceki kalkınma planlarında yapılması öngörülen bir diğer uygulamayla, Bölge Gelişme Şema’ları (BGŞ) ile yakından ilgilidir. Bunun yanı sıra, İl Gelişme Planları öncesi Bursa ve Bolu’da gerçekleştirilen yine il düzeyindeki mekansal planların, farklı bir yere sahip olduğunu belirtmekte fayda bulunmaktadır. O nedenle İl Gelişme Planları deneyimine geçmeden önce bu planların, daha önce gerçekleştirilen ya da gerçekleştirilmesi öngörülen hem BGŞ’ler hem de il düzeyindeki mekansal planlama çalışmaları ile ilişkilendirilmesi gerekmektedir.

Harita 4 – İl Gelişme Planı ya da raporu çalışması yapılan iller.

Harita 6’da Ankara ve Bursa’yı tamamen kapsar biçimde gösterilen 1/25,000 ölçekli pafta bölüntüleri aslında, İl Gelişme Planları öncesi dönemde deneyimlenen, isminde ‘gelişme şeması’ ifadesi geçen ilk üst ölçek planlama çalışmalarından birisi olan 1/200,000 ölçekli ‘Ankara İli ve Metropolen Alanı Genel Gelişim Şeması’ ve ilk il bütünü mekansal planlama çalışmalardan birisi olan 1 /100.000

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

Ölçekli ‘Bursa Çevre Düzeni Planı’nın göstermektedir. Bu iki planın, İl Gelişme Planları ile ilginç bağlantıları bulunmaktadır. Bu bağlantıyı irdelemeye, Bursa örneğinden başlamak daha uygun olacaktır. Ancak, yukarıda değinildiği gibi Bursa deneyimine koşut olarak, Bolu için de il bütününde bir mekansal plan üretildiği için Bursa ve Bolu planlarının birlikte irdelenmesi daha doğru olacaktır.

Gerçekten de Bursa ve Bolu planlarının üretiliş biçimi ve özgünlükleri oldukça önemlidir. Bursa’daki deneyim, büyük ölçüde o dönem Bursa’nın Büyükşehir Belediye Başkanlığını yürüten ve ondan öncede DSİ Bölge Müdürlüğü görevinde bulunmuş olan Erdem Saker’in girişimleri ile şekillenmiş, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü öğretim üyelerinden bir takım danışmanlık hizmetleri alınmıştır.⁴ Bursa il bütünü mekansal planı, ancak 19.01.1998 tarihinde Bursa 2020 Yılı 1 /100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı ismiyle Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından onanmıştır. İkinci deneyim olan Bolu il bütünü mekansal planlama deneyiminde, başlatıcı gücü, dönemin Bolu valisi Nusret Miroğlu vermiştir. Bolu deneyiminin, büyük ölçüde Bursa deneyimine bir öykünme olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü, dönemin Bolu Valisi, bir vesileyle Bursa’yı ziyaret ettiğinde, Bursa’daki il bütününde gerçekleştirilmekte olan mekansal planlama çalışmasından haberdar olmuş ve bundan çok etkilenmiştir. Daha sonra, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı nezdinde bakan ve müsteşarlık düzeyinde yürüttüğü görüşmelerle, benzer bir deneyimin Bolu’da gerçekleştirilebilmesi için bir takım girişimlerde bulunmuş, sonuç olarak da Bakanlığın konu hakkında desteğini almayı başarmıştır.⁵ Bolu il bütünü mekansal planının hazırlanmasında, üyeleri İstanbul ve Ankara’daki birkaç üniversiteden seçilen bir değerlendirme ve izleme kurulu oluşturulmuş, planın üretim sürecinde değişik aşamalarda söz konusu kurulun görüş ve önerileri alınmıştır. Bildiğimiz kadarıyla, Bolu 1/100,000 ölçekli İl Çevre Düzeni Planı, son yasal düzenlemeler (5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu) kapsamında, belediye meclisi ile il genel meclisi tarafından onanan (07.09.2007) ilk planlardan birisidir.⁶

Mekansal bir müdahaleye işaret eden **Bölge Gelişme Şeması (BGŞ)** kavramı ise üst ölçek plan terminolojisine, ilk defa, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte girmiştir. Söz konusu planın, Bölge Planlaması’na ilişkin ilke ve politikalar sıralanırken (DPT, 1984: 161); “Bölgelerin potansiyel kaynaklarını, mevcut yapıda sorun alanlarını belirlemek üzere envanter çalışmalarına ağırlık verilecek, bu envanter çalışmalarına dayalı olarak çeşitli sektörler için uygun gelişme alanları «**Bölge gelişme şema**»larında belirtilecektir” denilmektedir. Planda öngörülen BGŞ’nin ne derece uygulandığını bilemiyoruz, ancak bildiğimiz kadarıyla üst ölçek bir plan olarak, isminde şema niteliğini barındıran tek plan, yukarıda da değinildiği gibi 1995 yılında onaylanan 1/200,000 ölçekli ‘Ankara İli ve Metropoliten Alanı Genel Gelişim Şeması’dır.⁷ Şema kavramı ilk kullanıldığı dönemde çok tepki çekmiş ve sorun yaratmıştır. Öyle ki, Ankara için yapılan 1/200,000 ölçekli gelişme şemasına gelen itirazlar sonucunda plan iptal edilmiştir. Söz konusu planda öncelikle alt bölgeler tespit edilmiş, daha sonra tespit edilen alt bölgelerden birisi için 1/25,000 ölçekli planlar yapılmıştır. Davaya konu planlar, esasen alt bölgeler için yapılan 1/25,000 ölçekli planlar olup, mahkeme Türkiye planlama kademelenmesinde o dönem için 1/200,000 ölçekte yasayla tanımlanmış bir plan türü ve ölçeği bulunmadığını gerekçe sayarak, hem 1/200,000 ölçekli planı hem de bu plan kapsamında onanan 1/25,000 ölçekli planları iptal etmiştir.

⁴ “Bursa İl Planı Deneyimi” için bakınız Bademli (2001).

⁵ Dolayısıyla, Eser’in (2004: 172) iddia ettiği gibi, “Bolu’da plan yapma fikri ilk defa 17 Ağustos ve 12 Kasım depremleri sonrasında, 2000 yılının başlarında oluşturulan Kent Kurultayı’nda ortaya” çıkmamıştır. Depremden önce Bolu’da zaten il bütününe kapsamı öngörülen üst ölçek bir planlama çalışması vardı. Ancak Eser’in (2004) dile getirdiği gibi, Devlet Planlama Teşkilatı, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü’nün, Bölge Planı çalışmalarında depremden etkilenen illere öncelik vermesi, Bolu ve Düzce illeri’nin gelişme planlarının hazırlanmasını hızlandırmıştır.

⁶ İl bütünü mekansal planların, çift imzalı bir belge olması fikrinin ilk defa Bursa deneyiminde ortaya çıktığını belirtmek gerekir. Bademli’nin (2001: 15) belirttiği gibi Bursa planı hazırlanırken, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı’na nihai planın Büyükşehir Belediyesi ile birlikte “çift imzalı bir strateji planı” olarak onaylanması teklif edilmiştir.

⁷ Aslında, 1970’lerde yine Ankara için hazırlanan ve üst ölçek bir plan olarak nitelenebilecek başka bir planın isminde yine şema kavramı yer almaktadır. Ankara Nazım Plan Şeması olarak isimlendirilen ve 1/50,000 ölçekte hazırlanan çalışma, 1982 yılında “Ankara 1990 Nazım Planı” ismiyle onaylanarak yürürlüğe girmiştir (Ankara Büyükşehir Belediyesi, İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı, 2006: 50; Türkün ve Ulusoy, 2006: 133; Bademli, 2001: 14).

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

Ancak, ‘Ankara İli ve Metropolitan Alanı Genel Gelişim Şeması’nın da zaten kalkınma planında bahsedilen çerçevede bir bölgeye karşılık geldiğini söylemek olası değildir. Çünkü, kalkınma planında BGŞ’nin uygulanacağı bölgelerin işlevsel bölge olması, bu bölgelerin tespitinde yerleşme birimlerinin karşılıklı mal, hizmet, insan ve haber akımlarının esas alınması öngörülmektedir. Öyle ki, planda açıkça (DPT, 1984: 162); “Bölge Planlarının yapılacağı bölgelerin seçimi, bölgenin iktisadi durumu, çeşitli sektörler açısından gösterdiği potansiyel ve büyük ölçekli projelerin yer alması gibi faktörlere bağlı olarak yapılacak, ... bu bölgelerin tanımında esneklik bağlanarak, **idari sınırlara bağlı olmayan bölgeler tespit edilebilecektir**” denilmektedir. İşlevsel bölgeleri temel alacak olan BGŞ’lerin barındırması gereken bir takım özellikler tanımlanırken, Bölge Gelişim Şeması’nın amaçlı çözümleri bünyesinde barındırması, aslında bir nevi mekansal strateji belgesi olması da amaçlanmıştır. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın, Bölgesel ve Yöresel Gelişim başlığı altında, Bölgesel Gelişim’ye ilişkin ilkeler ve politikalar sıralanırken de yine (DPT, 1989: 318); “**Bölge gelişim şemalarında** ve bölgesel gelişim çalışmaları çerçevesinde alınan kararların uygulamaya aktarılabilmesi için gereken ekonomik, sosyal, idari, hukuki ve mali tedbirler ile mekanizmalar birbirleriyle ilişkili biçimde belirlenecek ve gerçekleştirilecektir” denilmektedir. Bölgesel gelişim çalışmalarına temel teşkil edecek olan bilgilerin uluslararası normlara uygun biçimde toplanarak bir bilgi dizgesi oluşturulmasını hedefleyen planda, sanayi bölgelerinin yerleşimi gibi pek çok bölgesel kararın alınmasında da BGŞ’lerin esas alınması öngörülmektedir. Görüldüğü gibi BGŞ’ler, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda da önemini korumuştur. Ancak, daha sonraki kalkınma planlarında BGŞ kavramı birden ortadan kaybolacak, onun yerine daha düzgüsel bir bölgeyi tanımlayan İl Gelişim Planları karşımıza çıkacaktır.⁸

BGŞ yaklaşımının ardından ve il bütünü mekansal planlama çalışmalarına koşut olarak, 2000’li yıllarda, üst ölçek plan terminolojisine İl Gelişim Planı adıyla yeni bir plan türü girmiştir. Aslında, İl Gelişim Planı ifadesinin kalkınma planlarına ilk defa Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda girdiğini görmekteyiz. Söz konusu planın Bölgesel Dengelerin Sağlanması bölümünün, Bölgesel Gelişim ve Fiziki Planlama başlığı altında, bölgesel gelişmeye ilişkin amaçlar, ilkeler ve politikalar sıralanırken (DPT, 1995: 178); “İlin temel yönetim birimi olduğu gözönüne alınarak, tüm kamu hizmetlerinin halka ulaştırılması açısından, önemine uygun olarak güçlendirilmesi ve bölge planlama kararları doğrultusunda **İl Gelişim Planları** hazırlanması sağlanacaktır” denilmektedir. Ancak, yedinci beş yıllık kalkınma dönemi içerisinde her hangi bir İl Gelişim Planı yapılmamıştır. Bir sonraki kalkınma planında Bölgesel Gelişim başlığı altında yine amaçlar, ilkeler ve politikalar sıralanırken (DPT, 2000a: 63); “Gelir dağılımı dengesizliklerinin en aza indirilmesi, bölgesel gelişimin hızlandırılması ve rasyonel kaynak dağıtımını açısından önem taşıyan, bölge planlarıyla uyumlu, il düzeyinde **İl Gelişim Planları** çalışmaları başlatılacaktır” denilmektedir. Plan kapsamında, bu amaç doğrultusunda, İl Planlama ve Koordinasyon birimlerinin güçlendirilmesi ve il gelişim planlarının ilgili tüm kesimlerin katılımı sağlanarak hazırlanması ve uygulanması öngörülmektedir.

Gerçekten de sekizinci beş yıllık kalkınma dönemini kapsayan 2001-2005 yılları arasında, ilk İl Gelişim Planları’nın hazırlandığını görmekteyiz. Planda özellikle, il gelişim planının hazırlanması çalışmalarının, ‘İl Envanteri Modellemesi Projesi’ kapsamında oluşturulacak veri tabanlarına dayandırılması öngörülmektedir. Böylesi bir öneri, aslında planın öngördüğü dönem içerisinde ortaya çıkan İl Gelişim Planları’nı da gayet iyi nitelendirmektedir. Gerçekten de ortaya çıkan ilk planlar, plan olmaktan çok birer envanter niteliği arz etmiştir. Bununla birlikte, envanter niteliğinde de olsa İl Gelişim Planları tüm iller için yapılmamıştır. İl Gelişim Planı hazırlanan ya da hazırlanmasına yönelik bir takım çalışmalar yapılan iller Harita 4 gösterilmiştir. Bu iller, farklı kaynaklardan tespit edilebildiği kadarıyla, Bolu, Düzce, Mersin, Adana, Çankırı, Batman, Samsun, Artvin, Sivas, Şanlıurfa, Manisa, Erzurum, Erzincan, Malatya, Diyarbakır, Isparta, Kayseri ve Karaman olmak üzere toplam 18 ildir.⁹ Bu iller arasında araştırma raporları hazırlanan ilk illerden birisi Mersin’dir. Ancak,

⁸ Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda bölgesel ve kentsel gözlemlerine ilişkin önemli ipuçları da bulunmaktadır. Öyle ki yukarıda değindiğimiz gibi planlama çalışmalarına temel teşkil edecek olan bilgilerin, uluslararası ölçütlere uygun şekilde toplanarak, bir envanter oluşturulması istenilmektedir. Kalkınma planlarındaki bilgi dizgelerine olan ihtiyaç değişik vesilelerle vurgulanmış olmakla birlikte, mekansal planlama çalışmaları kapsamında ele alınmış olması daha önemlidir.

⁹ Bakınız DPT (2008: 189-195), Akdoğan (2007: 144-147), Erzurum İl Özel İdaresi (2006: 7-8, 28-30), Anadolu Ajansı (2007), Aksu (2008), Ersoy (2003b), Babayigit ve Eskiuyurt (2008), Erzincan Ticaret ve Sanayi Odası (2008), Sivas Valiliği İl

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

Mersin İl Gelişme Planı, süreç içerisinde iki farklı ekibin katkıları ile hazırlandığından, nihai planın hazırlanması çok sonra gerçekleşmiştir.

İl Gelişme Planı'nın (İGP) yapıldığı ilk birkaç il arasında Bolu ve Düzce'de yer almaktadır. İl düzeyindeki planlamaya yönelik daha önceki birikimleri nedeniyle, Bolu ve Düzce özelinde, İGP hazırlama çalışmasının, görece daha hızlı bir şekilde gerçekleştirilmiş olduğu düşünülebilir. Yedinci ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planları kapsamında yapılması öngörülen İGP önerisinin, Bursa ve Bolu'da daha önceden gerçekleştirilen il bütünü mekansal planlama deneyimlerinden ne derece esinlendiğini tahmin etmek zor olmakla birlikte, tarihsel bir devamlılıktan bahsetmek gayet mümkündür.¹⁰ Ne var ki, bu tarihsel devamlılık, ne yazık ki, iki plan türü arasında bir etkileşim olduğu anlamına da gelmiyor. Bolu için İGP hazırlanırken, daha önce söz konusu ilde il bütünü bir mekansal planlama çalışması gerçekleştirmiş olan Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'ndan bir temsilci, yapılan ilk İGP toplantılarına katılmış, Bolu'ya ilişkin il bütününde mekansal bir planın (Çevre Düzeni Planı) bulunduğunu ifade ederek, İl Gelişme Planı'nın söz konusu plan ile eşgüdümlemesinin doğru olacağını dile getirmiştir. Ancak, söz konusu temsilcinin önerileri ciddi biçimde ele alınmamış, kendi ifadesiyle de, daha sonraki İGP hazırlama toplantılarına çağırılmamıştır. Mekansal dayanakları, bu şekilde tırpanlanmış olan Bolu ve Düzce İl Gelişme Planları'nın, plan yapım süreci boyunca hazırlanan araştırma raporlarının getirdiği öneriler bu bağlamda irdelenmelidir. Bu tür olumsuzluklara rağmen, Bolu İl Gelişme Planı için hazırlanan araştırma raporlarının aslında Bolu için bir kentsel-bölgesel araştırmalar serisi oluşturduğu söylenebilir.¹¹ Keza, benzer bir durum Artvin ve Mersin İl Gelişme Planı için hazırlanan araştırma raporları için de söylenebilir.¹²

Aynı il için yapılan üst ölçek planların birbiriyle etkileşim içerisinde bulunmaması oldukça düşündürücüdür. Ne var ki, Ulusal ve Bölge Planları ile uyum içinde olması öngörülen İl Gelişme Planları için pilot iller olarak seçilen Bolu ve Düzce'de, İl Gelişme Planları 2003 yılında tamamlanmış ve DPT tarafından onaylanmıştır. İl Gelişme Planları'nın üst ölçek diğer mekansal planlarla ilişki kurma sürecinde yaşanan sorunlar yanı sıra, hazırlanan ilk İl Gelişme Planları'nda, planı hazırlayacak uzman ekibe, planı nasıl hazırlayacaklarına ilişkin olarak izleyebilecekleri bir yöntem de verilmemiştir. Ortaya çıkan ilk deneyimler bir şekilde İl Gelişme Planları'nın hazırlanmasında izlenebilecek yöntemin belirginleşmesini de sağlamıştır. Böylesi bir eksiklik, hiçbir mekansal planlama pratiği olmayan ekipler için büyük sıkıntılar yaşatırken, belli ölçülerde mekansal planlama tecrübesi ya da bilgi birikimine sahip üyeleri olan ekipleri, konuyu daha hızlı biçimde kavramsallaştırmalarına ve izlenebilecek özgün yöntemleri oluşturmalarına büyük katkı sağlamıştır. Hazırlanan ilk plan çalışmalarının birer envanter niteliğinde olduğu göz önünde bulundurulacak ve ortaya çıkan ürünler bu kapsamda değerlendirilecek olursa, aslında, söz konusu çalışmaların belli ölçülerde kendilerinden bekleneni yerine getirmiş olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, daha sonraki çalışmaların, il bütünü mekansal planlar olarak uygulamaya dönük olması gerekirdi.

Sosyal ve Ekonomik Planlama Merkezi (2006), Sivas İl Sağlık Müdürlüğü (2008: 3), Sarı (2003), Aydın (2003), Eser Şerifoğlu (2003), Öke (2002, 2003 ve 2004), Güler, Can ve Mayda (2004), Güler, Can ve Yeşildal (2003), Tatar (2003 ve 2004), Ulusoy (2002 ve 2004), Yosmaoğlu ve Engin (2002 ve 2004), Yüçetürk (2002 ve 2004), Aydın ve Engin (2002), Eser ve Şerifoğlu (2002), Samsun İl Özel İdaresi (2006: 8-9, 34-37), Artvin Valiliği (2005), Cengiz, Tüfekçioğlu ve İskender (2005), Eroğlu ve diğ. (2005), Tüfekçioğlu ve diğ. (2005), Güner ve diğ. (2005), Öztürk ve Olgun (2005a), Öztürk ve diğ. (2005), Tüfekçioğlu, Yavuz ve Duman (2005), Güner ve Altıntaş (2004), Öztürk ve Olgun (2005b), Malatya Haber (2006), İHA (2006), Koçer (2006), TMMOB Şehir Plancıları Odası (2005), Aktakas (2006: 122), Adana Valiliği (2008), Atalay ve diğ. (2002), Özşen, Altınbıçak ve Turaboğlu (2004), Isparta Valiliği ve SDÜ (2004), Beyhan (2001), Zorlu (2001), Ünlü (2001), Burat ve Sarıkaya (2001), Eraydın (2001), BELDA LTD (2008: 24-27, 121-136).

¹⁰ Bademli (2001: 16), Bursa için hazırlanan plana, planı hazırlayan ekip tarafından "Bursa İli Gelişme ve Koruma Strateji Planı" adının verildiğini, ancak Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın planın adını "İl Çevre Düzeni Strateji Planı" şeklinde değiştirerek ve üzerinde bazı değişiklikler yaparak onadığını belirtmiştir.

¹¹ Söz konusu araştırma çalışmaları için bakınız Sarı (2003), Aydın (2003), Eser (2003), Öke (2002, 2003 ve 2004), Güler, Can ve Mayda (2004), Güler, Can ve Yeşildal (2003), Tatar (2003 ve 2004), Ulusoy (2002 ve 2004), Yosmaoğlu ve Engin (2002 ve 2004), Yüçetürk (2002 ve 2004), Aydın ve Engin (2002), Eser ve Şerifoğlu (2002)

¹² Artvin için bakınız Artvin Valiliği (2005), Cengiz, Tüfekçioğlu ve İskender (2005), Eroğlu ve diğ. (2005), Tüfekçioğlu ve diğ. (2005), Güner ve diğ. (2005), Öztürk ve Olgun (2005a), Öztürk ve diğ. (2005), Tüfekçioğlu, Yavuz ve Duman (2005), Güner ve Altıntaş (2004), Öztürk ve Olgun (2005b); Mersin için bakınız Eraydın (2001), Beyhan (2001), Zorlu (2001), Ünlü (2001), Burat ve Sarıkaya (2001).

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

Ne varki, İGP'lerin ne ölçüde uygulanmakta olduğu da oldukça tartışmalıdır. Yukarıda da değindiğimiz gibi, Bolu örneğinde karşımıza, birbiriyle ilişkisi yeterince kurulmamış il bütünü kapsayan iki plan çıkmaktadır; birincisi, iyileştirilmiş bir Çevre Düzeni Planı yaklaşımı ile üretilen 1/100,000 ölçekli il bütünü mekansal plan; ikincisi ise mekansal kaygıların yeterince netleştirilemediği İl Gelişme Planı'dır. Halbu ki, Eser (2004: 172), İGP çalışmalarında, Dokuzuncu Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu'na gönderme ile "**il kaynaklarının rasyonel kullanımı, mekansal dağılımın düzenlenmesi** ve il envanterinin oluşturulması, potansiyellerin değerlendirilerek illerin gelişmelerinin sağlanması"nın amaçlandığından bahsetmektedir. Bolu'dakine benzer tür deneyimleri, aslında üst ölçek planların arka arkaya üretildiği diğer bölgeler için de gözlemek mümkündür. Gerçekten de, Çevre ve Orman Bakanlığı'nın onadığı 1/100,000 ölçekli ÇDP'lerin bulunduğu bazı iller için daha önceden ayrıca İGP çalışmaları da yapılmıştır. Keza, 1/100,000 ölçekli planların bulunduğu yerlerde daha önceden onanmış pek çok 1/25,000 ölçekli ÇDP de bulunmaktadır. Gerçi, üst ölçek ÇDP'lerin getirdiği mekansal kararlar, mevcut 1/25,000 ölçekli ÇDP'leri dikkate aldığı sürece mekansal planlarda bir çatışma yaşanmayacaktır. Bununla birlikte, mekansallaştırılmamış İl Gelişme Planları ile ÇDP'ler arasında benzer bir ilişkiden bahsetmek mümkün değildir. Bu kapsamda, özellikle İl Gelişme Planları konusunda farklı tavır alışların olduğunu görmekteyiz. Şöyle ki, Şehir Plancıları Odasının çıkardığı 'Planlama' dergisinin 2003 yılı 3. sayısında yayınlanan Dünya Şehircilik Günü, 27. Kolokyumu Sonuç Bildirgesi'nde, planlama dizgesindeki sorun alanları tanımlanırken;

"Üst ölçekli planlar nicel ve nitel olarak yeterli bir biçimde üretilmeyince alt ölçekli planların sorun çözme kapasiteleri düşmüştür. Öte yandan, merkezi yönetim birimleri tarafından alınan münferit ve noktasal yatırım ve arazi kullanım kararları, yerel düzeyde üretilen karar ve planların hedefinden sapsasına yol açabilmektedir.

Planlama kademelenmesi ölçekler bazında net olmasına rağmen uygulamada bu kademeler gerçekliğini ve geçerliliğini yitirmiştir. Bazı yerel yönetim birimlerinin bu boşluktan faydalanarak yeni arayışlar içine girdikleri ve daha kapsamlı planlama çalışmalarına öncelik verdikleri görülmektedir. Örneğin, "stratejik il gelişim planları" bu bağlam içinde doğmuştur ve daha sonradan "**il gelişim planları**" adı altında planlama gündeminde yer edinmiştir. Ancak, **bu planlar, sahiplilik ve sorumluluk ilişkisi açısından sorunlar yaratmıştır. İdari sınırların planlama çalışması açısından anlamlı olamadığı ortaya çıkmıştır.** Planlama için anlamlı olabilecek kimi alanlar idari sınırlar ile çakışmazken, idari sınırlar içinde yapılan kimi planlar anlamlı planlama alanlarına denk düşmemiştir." (TMMOB Şehir Plancıları Odası, 2003: 97) [**vurgular** eklenmiştir]

denilmektedir. Öte yandan derginin bir sonraki sayısında yayınlanan başka bir yazıda;

Yerel yönetimlerin temel işlevlerinden birisi de ilgili yerel yönetim birimi ölçeğinde planlama yapılmasıdır. **İl ölçeğinde başta saydığımız yasa taslaklarından sadece birinde İl Gelişme Planı adında yeni bir planlama kademesinden söz etmektedir.** İl genelinde mekansal gelişimi yönlendirmek, sosyal, ekonomik ve kültürel gelişme hedeflerini göstermek ve alt ölçek nazım imar planlarına esas olacak bilgileri sağlayacak olan İl Gelişme Planlarının hazırlanması 8. Beş Yıllık Kalkınma Planının da amir hükmüdür. **Vali başkanlığında, ildeki tüm ilgili tarafların katılımının sağlandığı, İl İmar Planlama Kurulları tarafından hazırlanan-hazırlatılan İl Gelişme Planları bu Taslağın en olumlu katkıları arasında sayılmalıdır.** Ancak, İl Özel İdaresi Kanun Taslağında bu plan türünden hiç söz edilmemesi ilginçtir. Akla, acaba daha sonraki Taslak metinlerinde bu öneriden vazgeçildi mi sorusunu getirmektedir. (Ersoy, 2003a: 44) [**vurgular** eklenmiştir]

denilmektedir. İGP'lerin biri olumlu diğeri olumsuz bir gelişme olarak değerlendirildiği bu çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda, aslında, Dünya Şehircilik Günü, 27. Kolokyumu Sonuç Bildirgesi'nde de ifade edildiği gibi, idari sınırların planlama çalışması açısından çoğu zaman anlamlı olmaması tespitinin altının çizilmesi gerekmektedir. Gerçekten de, düzgüsel bir bölgeyi tanımlayan idari sınırların, işlevsel bölgelerle çakışma zorunluluğu bulunmadığı için kimi zaman bölge planlamanın getirdiği mekansal bütünlüğe sahip olamamakta ve bu da beraberinde bir takım sorunlar getirmektedir.

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

Ortaya çıkan üst ölçek plan deneyimleri ve kavramlarına, bu çalışma kapsamında getirilebilecek en anlamlı eleştirilerden bir diğeri, söz konusu planların nasıl izlendiği ve değerlendirildiği konusudur. Bu çerçevede ele alınacak olursa, halihazırda ne Bölgesel Gelişme Şemaları, ne il bütünü mekansal planlar ne de İl Gelişme Planları için etkin bir izleme ve değerlendirme sistemi geliştirilmemiş olduğu ortaya çıkmaktadır. Mevcut plan kademelenmesinde, Çevre Düzeni Planı olarak onaylanan il bütünü mekansal planlar, söz konusu onamayı yapan kurum tarafından, kamu bürokrasisi içinde farklı kişi ya da kurumlar tarafından getirilen değişiklik tekliflerinin değerlendirilmesi kapsamında bir izleme sürecine tabidir. İl Gelişme Planları için de ayrı bir izleme dizgesi öngörülmüştür. Aslında, ilk aşamada birer envanter niteliğinde olması öngörülen İl Gelişme Planları'nın izlenebilirliği, ancak stratejik planlar ve il bütünü mekansal planlarla bütünleştirilmeleri durumunda mümkün olabilir. Böylece, üst ölçekte işlerliği olan mekansal bir strateji planından bahsetmek mümkün olabilecektir. Ancak, maalesef, Türkiye koşullarında böyle bir uygulamanın ortaya çıkmasını engelleyecek bir takım yapılanmalar ve mevzuat düzenlemeleri bulunmaktadır. İl ölçeğinde belirginleşmeye başlayan dizgeli planlama çalışmalarında görev alabilecek uzmanlık alanları tanımlanırken, önemli bir hataya düşülmektedir. İl düzeyindeki bir planlama sürecine mekansal öncelik ve kaygıların katılmasını mümkün kılacak Şehir ve Bölge Planlama mezunları, İl Planlama Uzmanı olabilecek meslek kümeleri arasında yer almamaktadır.

Halbu ki, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda; bir önceki kalkınma planında yapılması öngörülen, ancak söz konusu plan döneminde bir türlü gerçekleştirilemeyen il gelişme planlarına ilişkin bir takım tanımlamalar getirilerek, il sınırları bütününde **mekansal bir plan yapmanın** hem il düzeyinde Çevre Düzeni Planı yapma yaklaşımı açısından hem de daha üst ölçek planların illerde uygulanabilmesi bakımından gerekli olduğu fikri oluşturulmaya çalışılmaktadır. Yer yer il sınırlarının sanki işlevsel bir bölgeyi tanımladığı kanısı uyandırılarak, il sınırlarının bir plan bölgesi olma kapasitesine sahip olduğu ima edilmektedir. Özellikle, il düzeyinde bir plan bölgesi tanımlanması amacıyla İl Çevre Düzeni Planları'na gönderme yapılması, söz konusu girişimin meşruiyetini zayıflatmakta, İl Çevre Düzeni Planları'nın il sınırlarını plan bölgesi olarak kabul etmiş olması durumu sorgulanmadan, kendini kendisiyle ispat etmeye çalışan bir önerme ile il ölçeğinde bir gelişme planı yapılması fikri haklı gösterilmeye çalışılmaktadır.

İl sınırlarını temel alan üst ölçek bir plan olarak İl Gelişme Planı'nın, mevcut plan kademelenmesinde nasıl konumlandırılması gerektiği ya da il sınırlarının bir plan bölgesini tanımlayıp tanımlayamacağı tartışmaları bir yana, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma dönemi boyunca ortaya çıkan il gelişme planlarının ne ölçüde mekansal açılımlar getirdiği de gayet tartışmalıdır. Bolu örneğinde olduğu gibi İl Gelişme Planı (İGP) yapılırken, söz konusu il için daha önce yapılmış olan 1/100,000 ölçekli mekansal plan ile güçlü bir ilişki kurulmamıştır. Halbu ki, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda İl Gelişme Planları ile Fiziki Planlama arasında güçlü bir ilişki kurulmaya çalışılmaktadır (DPT, 2000b: 97);

Şimdiye kadar DPT'nin yaptığı üst düzeydeki planlama ve gelişme modelleri sektörel bir temele dayanmaktadır. Ancak, sektörel planlamanın il gelişmesine ilişkin kararların uygulanacağı bir **fiziksel şema** ile de bütünleşmesi pek çok nedenden dolayı gereklidir. **İl gelişme planları, sadece aslında il gelişme planlarının bir alt bölümünü oluşturan fiziksel planlar olarak algılanmamalı, fiziksel planlarla birlikte, yasal ve kurumsal düzenlemeleri içeren planlar, sosyal ve altyapı sektörlerinin geliştirilmesine yönelik planlar ile sektörel gelişme planlarının bütünü olarak algılanmalı ve ulusal kalkınma hedefleri ve stratejileri çerçevesinde ele alınmalıdır.** [vurgular eklenmiştir]

Görüldüğü gibi İGP ile hem mekansal hem de iktisadi-toplumsal önceliklerin bir arada belirlendiği stratejik bir belgeden bahsedilmektedir. Ancak, ortaya çıkan pratik hem mekansal kaygıların hem de mekansal kaygıların plan sürecine katılmasını sağlayacak meslek alanının göz ardı edildiği bir güzergah izlemiştir. Yukarıdaki alıntıda çok daha ilginç olanı, beşinci ve altıncı kalkınma planlarında gündeme getirilen şema kavramına yapılan kaçınılmaz göndermedir. Sektörel kararların mekansallaştırılması bakımından, fiziksel bir şemanın gerekli olduğu tekrar dile getirilerek, il gelişme planlarının aslında, fiziksel planlar yanı sıra, iktisadi-toplumsal süreçler hakkında yasal ve kurumsal düzenlemeler içeren bir plan olduğu ifade edilmektedir. Ancak, il gelişme planları, öngörülen dönem

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

içerisinde çoğu il için yapılmadığı gibi yapılanların kaçının böylesi bir fiziksel şemaya sahip olduğu da sorgulanır. Burada getirilen öneri bağlamında, uygulamada bir samimiyetsizliğin olduğu gayet açıktır. Ne yazık ki, mekansal planlama çalışmalarını görmezlikten gelen, ancak onsuz da yapamayan bir geleneğin, sektörel planlama tıynetinden kopma eğilimi içinde olmadığı gözlenmektedir.

Kalkınma planlarında yapılması öngörülen İl Gelişme Planları'nın kurgulanış biçimine yönelik olarak getirilebilecek bu anlamlı eleştiri, doğru değerlendirilemediği için Kalkınma Planlaması pratiği içerisinde konunun değişik çerçevelerde ele alınış biçimine göndermeler yapılarak, il sınırlarını temel alacak bir gelişme planı yapılması fikri Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda da meşrulaştırılmağa çalışılmıştır. Öyle ki, son kalkınma planı için hazırlanan Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu, İl Gelişme Stratejileri ve Politikaları Alt Komisyonu Raporu'nda, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan başlayarak tüm beş yıllık kalkınma planları titizlikle gözden geçirilmekte ve daha önceki kalkınma planlarında illerin gelişmesinin sağlanması için getirilen bir takım öneriler tespit edilmektedir. Bu önerilerden hareketle de, İl Gelişme Planları, hukuki bir zemine oturtulmaya çalışılmakta ve bölgesel gelişmenin sağlanması için kullanılacak dört temel araçtan birisi olarak gösterilmektedir.¹³ Bununla birlikte, İl Gelişme Planları'nın nasıl yapılacağı, hangi araştırma ve çözümleme yöntemlerinin izlenebileceği hususunda ise yaşanan ilk deneyimlerden elde edilen bir takım olumlu çıktılara rağmen halen sessiz kalınmaktadır. Bir sonraki bölümde irdeleyeceğimiz Metropolitan Bölge Planları ve Çevre Düzeni Planları pratiğinde ise üst ölçek mekansal planların, bu sefer, kendi içerisinde geçirdiği evrim, tarihsel bir çerçevede ele alınarak, mekansal planların izlenmesi ve değerlendirilmesi sürecindeki temel bazı sorunlar tespit edilecektir.

2.3. Metropolitan Bölge Planları ve Çevre Düzeni Planları

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu'dan ifade edildiği gibi Türkiye'de metropolitan ölçekte ilk üst ölçek "planlama deneyimleri 1960 yılında İmar ve İskan Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan Marmara Bölge Planlama Örgütünün yaptığı Doğu Marmara Bölgesi ön planı çalışmaları içinde ele alınmış", bu çerçevede "İstanbul ve çevresi büyük bir metropol kent olarak saptanmıştır" (DPT, 2000b). Takiben de büyük kentsel alanlara ilişkin üst ölçek planlar olarak karşımıza Nazım Plan Büroları aracılığıyla üretilen, metropolitan alanların planlanması deneyimi çıkmıştır. Sırasıyla Büyük İstanbul Nazım Plan Bürosu (1966), İzmir Nazım Plan Bürosu (1968), Ankara Nazım Plan Bürosu (1969) çalışmalarına başlamıştır (Türkoğlu, 1992: 18-19; Altaban, 2002: 33; Arkon ve Gülerman (1995: 15). Bu büyük kentler yanı sıra, İmar ve İskan Bakanlığı tarafından, Çukurova, Bursa, Erzurum ve Elazığ'da Metropolitan Planlama Dairesi'ne bağlı olarak planlama büroları kurulmuş (Özgür, 2008: 145), büyük kent özelliği gösteren Bursa, Adana, Mersin, Samsun, Elazığ, Erzurum gibi kentler için de metropolitan planlama çalışmaları yapılmıştır (DPT, 2000b: 138; BELDA LTD, 2008: 22). Gerek Nazım Plan Büroları gerekse de İmar ve İskan Bakanlığı tarafından sürdürülen Metropolitan Bölge Planları, büyük bir hazırlık çalışmasının ardından, ancak 1970'lerin sonuna doğru ve 1980'lerin başında Metropolitan Alan Nazım Planı, Gelişme Deseni, Kent Bütünü Planı ya da Çevre Düzeni Planı adı altında onanmıştır; İstanbul Metropolitan Alan Nazım İmar Planı (1/50.000) (29.07.1980), İzmir Metropolitan Alan Nazım İmar Planı, Bursa, İzmit, Kayseri ve Malatya Kent Bütünü Planları, Samsun Metropolitan Alan (Metropolitan Bölge) Gelişme Deseni (02.03.1981) gibi.

Aslında, Çevre Düzeni Planları da yine Metropolitan Bölge Planları'na koşut hemen hemen onunla eş zamanlı ortaya çıkmış, hatta bazı Metropolitan Bölge Planları, mevzuattaki tanımlamalar ve

¹³ Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda (DPT, 2008), bölgesel gelişmede kullanılabilir dört temel araç; (1) bölge planları, (2) kalkınmada öncelikli yöreler, (3) il gelişme planları ve (4) diğer kalkınma politikalarının 'bölgesel boyutu' olarak sıralanmaktadır. Söz konusu araçların, daha önceki kalkınma planlarında ortaya çıkan kavram, öneriler ve uygulamalardan hareketle oldukça seçmeci (eklektik) biçimde tanımlandığı gayet açıktır. Dokuzuncu Kalkınma Planı, Özel İhtisas Komisyonu Raporlarında, karşımıza ilginç bir kavram daha çıkmaktadır; İlçe Gelişme Planları (DPT, 2006). İl Gelişme Stratejileri ve Politikaları, Alt Komisyonu Raporu'nda (DPT, 2006), İl ve İlçe Gelişme Planları'nın yasa gereği kurumların hazırlamakla sorumlu oldukları stratejik planların bütünleştirilmesine vesile olacağı ifade edilmektedir.

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

düzenlemeler çerçevesinde, daha sonraki dönemlerde varlıklarını, birer Çevre Düzeni Planı olarak devam ettirmişlerdir. İlk ÇDP onamalarının, birden fazla belediyeyi kapsayan alanlar için ortak bir kentsel gelişme öngörüsü sağlamak amacıyla yapıldığı zaten bilinmektedir.¹⁴ ÇDP'den daha eski bir imar uygulaması olan mücavir alan uygulaması, Çevre Düzeni Planları'nın ortaya çıkmasında ve evrimlenmesinde büyük bir rol oynamıştır. Gerçekten de, ilk ÇDP'lerin de mücavir alanların planlanmasına olan ihtiyaç sonucu ortaya çıktığı düşünülmektedir. Duyguluer (2005: 157), 'Mücavir Saha Planı' olarak adlandırılan ve 1/25,000 ölçekli planlara zamanla 'çevre düzeni planı' denildiğine ve hatta yürürlüğe giren planların üzerinde parantez içerisinde 'çevre düzeni planı' ifadesinin kullanıldığını belirtmektedir.¹⁵

Hazırlanan ilk Metropoliten Bölge Planları ve Çevre Düzeni Planları, 3194 sayılı yasanın yürürlüğe girmesiyle birlikte, yeni kurulan büyükşehir belediyeleri (Metropoliten Bölge Planları – Kent Bütünü Planları) ile Bayındırlık ve İskan Bakanlığı (Çevre Düzeni Planları) tarafından izlenmeye ve değerlendirilmeye başlamıştır. Bununla birlikte, süreç içerisinde planlamaya ilişkin mevzuatta meydana gelen gelişmeler neticesinde, sadece alt ölçek planların (uygulama ve nazım imar planları) yapılmasında değil üst ölçek mekansal planların (ÇDP) yapılmasında da bir karmaşa ortaya çıkmıştır. Bugün ÇDP yapma yetkisine haiz olan kurumlar arasında, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile Büyük Şehir Belediyeleri yanı sıra, Çevre ve Orman Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı, İl Özel İdareleri gibi pek çok kurum bulunmaktadır.¹⁶ Mevzuattaki yeni düzenlemeler sadece üst ölçek planların yapılmasında bir karmaşa ortaya çıkarmamış, aynı zamanda kentsel ve bölgesel araştırma geleneğinde bir kesintiye de beraberinde getirmiştir.

Gerçekten de DPT'den önce İmar ve İskan Bakanlığı bünyesinde Bölge Planlama Dairesi Başkanlığı'nda bir seri plan çalışması ve araştırması yapılmış ve yayınlanmıştır. DPT'nin kurulması ile birlikte, süreç içerisinde önce sektörel planlama önem kazanmaya başlamış, Bölge Planlama Dairesi etkisizleştirilmiştir. 3194 sayılı yasa ile Bölge Planlama Dairesi tamamen ortadan kaldırılınca, sadece İmar ve İskan Bakanlığı'nca sürdürülmekte olan bölgesel planlama çalışmalarına bir son verilmemiş, aynı zamanda Nazım Plan Büroları'nın kentsel araştırmaya yaptığı katkı da sona erdirilmiştir. Oysa, gerek **Nazım Plan Büroları** gerekse İmar İskan Bakanlığı yaptıkları çalışmalar ile kentsel ve bölgesel araştırmaların hem nitelik hem de nicelik yönünden artmasına büyük katkılarda bulunmaktaydılar. 3194 sayılı yasanın çıkmasıyla, büroların görevine son verilince söz konusu çalışmalarda bir kesinti olmuştur. Gerçekten de Eraydın (2003: 36), TÜBA bünyesinde yürütülen bir çalışmada, Nazım Plan Bürolarının kapatılmasından sonra, Büyükşehir Belediyelerinde yer alan planlama birimlerinin, araştırmaya önem vermediğinin ve yeni araştırmalar üretmediğinin tespit edildiğinden bahsetmektedir. Gözlemlerinin üstlendiği araştırma merkezi olma, ancak aynı zamanda bunu bir uygulama ayağı ile sürdürebilme görevi, aslında Nazım Plan Büroları'na içselleşmiş bir deneyimdi.¹⁷ Bu bakımdan, büroların kapatılması, Türkiye planlama pratiğinin olgunlaşması bakımından büyük bir kayıp olmuştur.

Çevre Bakanlığı ile Bayındırlık ve İskan Bakanlığı arasında yaşanan Çevre Düzeni Planları'nın hangi kurum tarafından üstlenilmesi gerektiği yönündeki kurumsal çekişme de ilginç bir güzergah izlemiş, karşımıza daha önce hiç deneyimlemediğimiz bir ölçekte ÇDP'leri çıkmıştır. Sonuç olarak, 1/100,000

¹⁴ Demircioğlu'nun (1994: 26) belirttiği gibi, ÇDP "ülkemizde özellikle 1970'li yıllara kadar yapılan yasal düzenlemelerin sadece Belediye sınırları içindeki yapılaşmaya yönelik ilkeler ve zorunluluklar belirlenmesinin ve bölge planlama pratiğinin olmamasının doğal sonucu olarak, özellikle büyük yatırımların belediye sınırları dışına kaçmasının ve yine özellikle bu yıllarda kıyılarda yapılaşmanın artmasının neden olduğu plansız gelişmeleri bir düzen altına almak amacıyla uygulanmaya başlamıştır". Gerçekten de, Harita 6 ve Harita 7 incelenecek olursa ilk ÇDP'lerin önemli bir kısmının kıyı alanlarına yönelik olduğu görülecektir. Yine Demircioğlu'nun (1994: 26) belirttiği gibi, ilk çevre düzeni planı, 1960'ların sonlarında yürürlüğe giren 'Marmaris Çevre Düzeni Planı' dır.

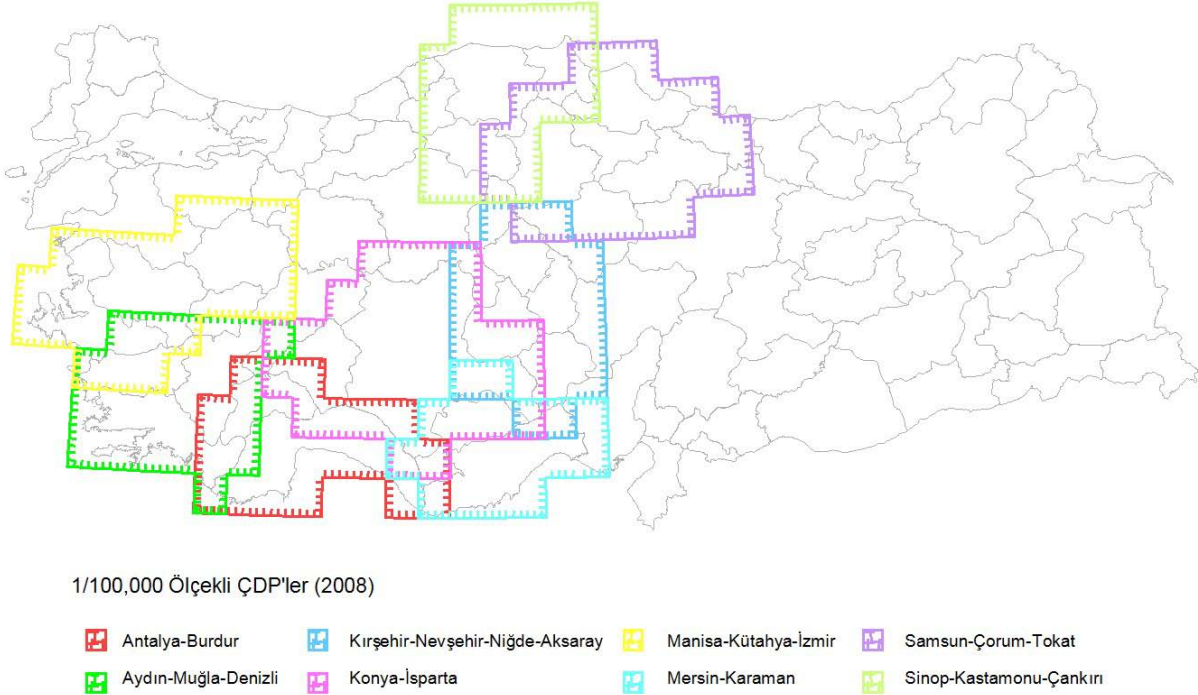
¹⁵ Mücavir alan onamaları ile ÇDP ilişkisi için ayrıca bakınız Beyhan (2000).

¹⁶ 2006 yılına kadar GAP kapsamında kalan tüm illerde her ölçekte plan yapma, yaptırma ve onama yetkisi GAP İdaresi'ne aitti, ancak 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun 08.02.2006 tarihinde yürürlüğe girmesi ile birlikte ÇDP yapma yetkisi diğer yasalar çerçevesinde ilgili birimlere bırakılmıştır.

¹⁷ Özgür'ün (2008: 145) de belirttiği gibi, Nazım Plan Büroları, yaptıkları araştırmalar ve hazırladıkları plan raporları ile o dönemdeki planlama yazınının gelişmesine önemli katkıda bulunmuşlardır.

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

ölçekte, fiziki olarak, tüm ülkeyi planlamaya çalışan bir çaba ve zihniyetle ile karşı karşıya kaldık (Harita 5). Süreci bir süre dışarıdan takip ederek, belli noktalarda, olumlu müdahaleler yapılsaydı anlamlı bir planlama pratiğinin ortaya çıkabileceğini umud eden kişiler, sonuç ürünler karşısında büyük hayal kırıklığı yaşamıştır. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın daha önceki onadığı planlar arasında şema, metropoliten plan ya da gelişme şeması ismini taşıyan 1/100,000 ölçekli planlar bulunmaktaydı. Ancak, söz konusu, planlara, şema denmesinin bir amacı vardı. Bir şekilde söz konusu planlardan doğrudan uygulamaya yönelik fiziksel ölçü alınmayacağı, söz konusu planın sadece genelleştirilmiş mekansal kararları gösterdiği anlatılmak isteniyordu. Bununla birlikte, günümüzde yapılmakta olan 1/100,000 ölçekli ÇDP'lerde nazım imar planı hatta uygulama imar planında yer alabilecek ayrıntılara yer verilmekte, üst ölçek mekansal planlamanın sahip olması gereken genel mekansal stratejilerin belirlenmesi işlevi yerine getirilememektedir.

Harita 5 – Çevre ve Orman Bakanlığı'nca onaylanan 1/100,000 ölçekli İl ÇDP'leri.

Çevre ve Orman Bakanlığı'nda, 1/100,000 ölçekli planların izlenmesinden sorumlu olan birim, kurumun örgüt şemasında, ÇED ve Planlama Genel Müdürlüğü, ÇED ve Plan İzleme-Kontrol Dairesi Başkanlığı'na bağlı olan Stratejik ÇED ve Plan İzleme-Kontrol Şube Müdürlüğü olarak belirlenmiştir. Söz konusu planların, sayıları giderek artmakla birlikte, beraberinde pek çok tartımayı da getirmektedir. Pek çok plana meslek odaları başta olmak üzere pek çok sivil toplum kurumu dava açmış bulunmaktadır. Mevut plan kademelenmesi içerisinde tam olarak nereye oturtulabileceği de oldukça tartışmalı olan söz konusu planların izleme işinin verildiği Stratejik ÇED ve Plan İzleme-Kontrol Şube Müdürlüğü'nün, söz konusu izleme sürecini nasıl gerçekleştireceği de henüz netleşmemiştir. Bakanlığın örgüt yapısı ayrıntılandırılırken, görev ve sorumlulukları yerine oturmuş olan birimlerin alt süreçleri net bir şekilde tanımlanmışken, söz konusu şube müdürlüğüne ilişkin her hangi bir alt süreç ve tanımlama getirilmemiştir. Örneğin, ÇED İzleme-Kontrol Şube Müdürlüğü'nün, ÇED Yönetmeliği kapsamında değerlendirilen ve sonuçlanan Projelere ilişkin durumlarda neler yaptığı; (1) ÇED (ÇED olumlu/olumsuz) kararı verilen projeler, (2) ÇED gereklidir/gerekli değildir kararları, (3) ÇED önemlidir/önemsizdir kararları, (4) izleme kontrol çalışmaları ve (5) illerin izleme durumu gibi ayrıntılandırılırken, Stratejik ÇED ve Plan İzleme-Kontrol Şube Müdürlüğü'nün her hangi bir alt sürecine yer verilmemiştir.¹⁸

¹⁸ Gözlemevi uygulamaları bakımından Çevre ve Orman Bakanlığı'nın önemli bir diğer faaliyeti, hazırladığı ve güncellediği Türkiye Çevre Atlası ve İl Çevre Durumu Raporları'dır. ÇED ve Planlama Genel Müdürlüğü, Çevre Envanteri Dairesi

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

Çevre Bakanlığının ortaya koyduğu 1/100,000 ölçekteki planlama pratiğinde kanaatimizce söz konusu kurumun ilk planlama deneyimlerinden birisi olan ve oldukça sancılı biçimde geçen Ergene Havzası Çevre Düzeni Planı çalışmasının büyük rolü vardır.¹⁹ 1997 yılında Çevre Bakanlığı, APK Kurulu Başkanlığı'na, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'nden gelen bir yazıyla, "Ergene Nehri Çevre Sorunları ve Çözüm Önerileri" konusunda Edirne, Tekirdağ, Kırklareli Valileri ile Trakya Üniversitesi, DSİ XI. Bölge Müdürü ve ilgili diğer kamu kuruluşların katılımı ile düzenlenen toplantıya ilişkin olarak, Ergene Nehri'nin rehabilite edilmesi ve kirliliğin önlenmesi için tedbirlerin gecikmeden alınması ve gelişmeler hakkında bilgi verilmesi istenilmiştir. Söz konusu toplantıda, Ergene Nehri'nin kurtarılması ve kirliliğin giderilmesi amacıyla yapılması gerekenler hakkında ortak kararlar alınmıştır. Toplantının karar metninin 21. ve 22. maddeleri, Ergene Havzası için bir ÇDP yapılmasını öngörmekte, bu kapsamda Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nda bir talepte bulunulmasını, Çevre Bakanlığı'na da bilgi verilmesini karara bağlamaktaydı. Süreç içerisinde Ergene Havzası Çevre Düzeni Planı hazırlama işini Çevre Bakanlığı üstlenmiş ve bu kapsamda Trakya'da bir seri toplantı düzenlemiştir.

Sonuç olarak, Çevre Bakanlığı'nda 1997 yılı yazında fikir aşamasında iken olgunlaştırılarak, Çevre Düzeni Planı hazırlama çalışmaları kapsamında, bir havza planlama pratiğine dönüştürülen Ergene Havzası Çevre Düzeni Planı, Çevre Bakanlığı ile Trakya Üniversitesi arasında imzalanan bir protokelle, Trakya Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Kocaeli Üniversitesi ve DSİ Bölge Müdürlüğü işbirliği ile gerçekleştirilmiştir (İnci, 2001). 1/100.000 Ölçekli Ergene Havzası Çevre Düzeni Planı, 13/07/2004 tarihinde Çevre Bakanlığı tarafından onaylanmış olup, 1/25000 ölçekli planların yapım çalışmaları Edirne, Tekirdağ ve Kırklareli Valilikleri ve havzadaki Belediyelerin katılımı ile oluşturulan TRAKAB (Trakya Kalkınma Birliği) tarafından yürütülmektedir (<http://www.edirne-cevreorman.gov.tr/>). Ergene Havzası Çevre Düzeni Planı'nın bir havza boyunca oldukça geniş bir alanı kapsıyor olması, verilerin toplanması, temsil edilmesi ve üzerlerinden bir takım çözümlerinin yapılmasında, daha sonra da sonuç paftaların saklanması pratiklik sağlaması bakımından 1/100,000 ölçekte ele alınmıştır. Bu deneyimin, Çevre ve Orman Bakanlığı'na bu ölçekte Çevre Düzeni Planı yapabileceği yönünde cesaretlendirmiş olabileceğini düşünmekle hata yapmış olmayız. Öyle ki, toplanan veriler neticesinde Ergene Havzasının bağımsız olmadığı, Ergene'yi etkileyen ve Ergene'den etkilenen diğer bölge ve havzaların da projeye dahil edilmesi gerektiği saptanmış ve proje "Trakya Alt Bölge Planı" haline dönüştürülmüştür.

Aslında, Çevre Düzeni Planları'nın 1/100,000 ölçekte yapılması fikri, ancak mevzuattaki son düzenlemelerle gerçekleşme şansı bulsa da, daha önceki dönemlerde gerçekleştirilen il bütünü mekansal planlama çalışmaları ve bazı metropoliten bölge planlarında da, mekansal bilgilerin sunum ve temsilinde sıklıkla 1/100,000 ölçek temel alınmıştır. Bununla birlikte, Çevre Düzeni Planları yaygın olarak 1/25,000 ölçekte yapılmıştır. Söz konusu planların kapsadığı alanlar, yapıldıkları dönem ve hangi kurumların bu planların yürütülmesinden sorumlu olduğu Harita 6 ve Harita 7'de görülebilir.²⁰ Harita 5 ve Harita 7 birlikte incelenecek olursa, 1/100,000 ölçekte Çevre ve Orman Bakanlığı'nca onan bazı ÇDP'lerin bulunduğu alanlarda, daha önceden onanmış bulunan 1/25,000 ölçekli ÇDP'lerin bulunduğu görülecektir. Burada iki sorun karşımıza çıkmaktadır; (1) söz konusu alanlarda hangi ÇDP'nin uygulanması esas alınacaktır? (2) bu planların uygulanmasından hangi kurum sorumlu olacaktır? Birinci sorun, 1/100,000 ölçekte hazırlanan ÇDP'lerin, gerçekten de üretildikleri ölçeği reddederek birer ÇDP olma iddiası taşımalarından kaynaklanmakta, bazı durumlarda 1/25,000 ölçekte bulunan bazı kararlar 1/100,000 ölçekte bulunan kararlarla çelişebilmektedir. İkinci sorun, bahsedilen

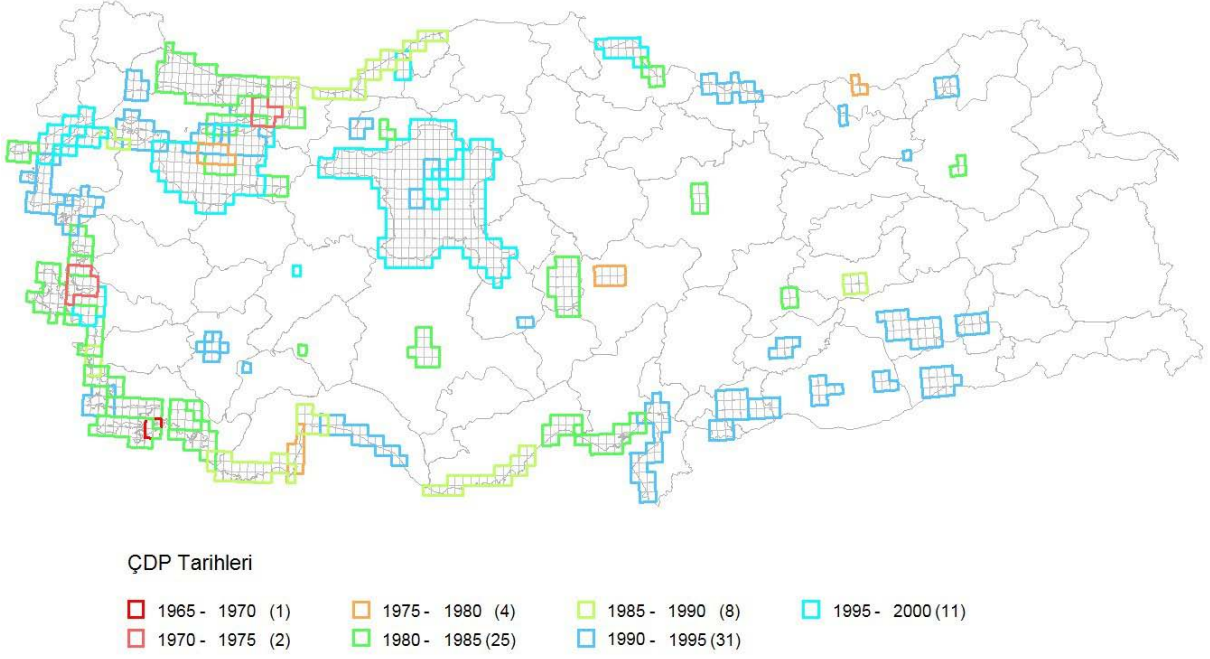
Başkanlığı'na bağlı Çevre Durum Raporu Değerlendirme Şube Müdürlüğü tarafından doğrudan gerçekleştirilen ya da eşgüdümlenen söz konusu çalışmalar, farklı mülki birimler arasında değişik çevre konuları hakkında karşılaştırmalı bir değerlendirme yapabilmemizi olanaklı kılacak önemli bir bilgi birikimi sağlamaktadır.

¹⁹ Çevre Bakanlığı, kendi kuruluş yasasında yer alan bir maddeye (443 sayılı yasanın 2. maddesi) istinaden Çevre Düzeni Planı yapabilme yetkisine haizken uzunca bir süre bu yetkiyi kullanmamıştır. Daha sonraki yıllarda, bu konuda, söz konusu yetkiyi tarihsel olarak kulana gelen Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile hep ihtilafı olmuştur.

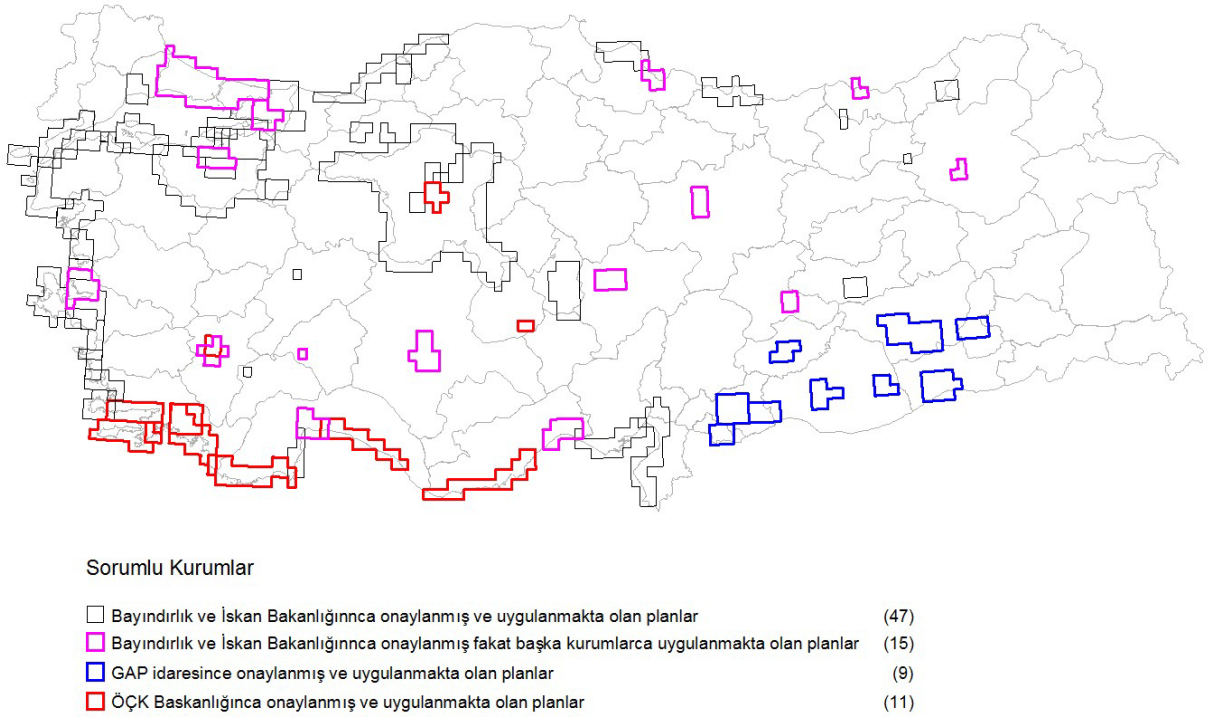
²⁰ GAP İdaresi'nin yürüttüğü 1/25,000 ölçekli planlar artık, kurumun yasak varlığının sona ermesi ile birlikte Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından yürütülmektedir.

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

ÇDP'lerin yasal olarak farklı kurumlar tarafından onanmış ve yürütülmekte olmasından kaynaklanmaktadır.

Harita 6 – 1/25,000 ölçekli ÇDP'lerin kapsadığı alanlar ve yapıldıkları tarihler.

Harita 7 – 1/25,000 ölçekli ÇDP'lerin kapsadığı alanlar ve uygulamadan sorumlu kurumlar.

İkinci soruna ilişkin olarak, 2008 tarihinde, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nce yayınlanan bir genelge ile Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından hazırlattırılan 1/100,000 ölçekli planların, korumaya yönelik havza planları olduğu belirtilerek, İl Özel İdareleri'nce yasa gereği yapılması gereken 1/100,000

ölçekli ÇDP'ler yapılanaya kadar, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nca daha önceden onanmış olan ve çoğunluğu 1/25,000 ölçekte hazırlanan ÇDP'lere ilişkin tüm işlemlerin, yine ilgili bakanlıkça yürütüleceği ifade edilmektedir. Burada ortaya çıkan yetki karmaşası sadece Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile Çevre ve Orman Bakanlığı arasındaki yetki paylaşımı ile sınırlı değildir. Son yasal düzenlemelerle pek çok diğer kurumun da Çevre Düzeni Planı yapma ve yaptırma yetkisi olduğu için üst ölçek planlama pratiğimiz, gelecekte pek çok başka soruna gebe görünmektedir.²¹ Bu çalışmanın başında bahsedilen 'Türkiye Planlama Envanteri Atlası' türünden bir çalışmaya, daha önce hiç olmadığından fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Böylece umarız, en azından üst ölçek planlarının kendilerinin izlenmesi ve değerlendirilmesi süreci bir yana, mevcut planların hangi kurumlar tarafından yapıldığı ve coğrafi olarak nereleri kapsadığını düzenli biçimde izleme ve genel bir değerlendirme yapma olanağımız olur.

3. Dünya Kentsel ve Bölgesel Gözlemleri Deneyimi ve Farklı Kavramsallaştırılma Biçimleri

Dünyanın değişik bölgelerindeki kentsel ve bölgesel gözlemleri deneyimleri gözden geçirildiğinde, farklı disiplinlerin ve kurumların, kentin ve bölgenin bugünü ve geleceğine ilişkin bir takım ortak kaygılardan hareketle, gözlemevi ya da izleme merkezi önerilerinde bulunduğu ya da bu önerileri hayat geçirdiği görülmektedir. Bu deneyim ya da öneriler, söz konusu öneriyi getiren ya da gözlemevi uygulamasını başlatan uzmanların mesleki ve akademik birikimleri, ayrıca gözlemevinden beklentilerine göre belli başlıklar altında toplanabilmektedir. Bir uçta gözlemevini mimari bir ürün olarak kavramsallaştıran çalışmalar varken, diğer uçta gözlemevini bir bölgesel araştırma ve istihbarat merkezi olarak ele alan çalışmalar bulunmaktadır. Bu bölümde, tüm bu ele alış biçimleri ayrıntılı biçimde irdelenecek, bu çalışma kapsamında öngörülen gözlemevi uygulamasına ilişkin bir takım ipuçları elde edilmeye çalışılacaktır. Genel hatlarıyla kentsel ve bölgesel gözlemevi önerileri ve deneyimleri irdelenirken tarihsel bir sıralama izlenmiştir. Ancak, kimi zaman bu sıralama bozularak, mekansal bir sıralama yapılmıştır. Bu kapsamda, yapılan irdelemede, gözlemevi deneyimi ya da önerilerinin kavramsallaştırılma ve kurgulanma biçimleri aşağıdaki gibi tespit edilmiştir;

Gözlemevinin;

- mimari bir ürün olarak kavramsallaştırılması – 1967 ve 1997 kent müzesi önerisi,
- kentsel gözlemevinin bir araştırma ve strateji geliştirme merkezi olarak kurgulanması – ABD'de 1960-1970'lerde faaliyet gösteren kentsel araştırma merkezleri,
- bölgesel izlemenin, planlama sürecinin bir parçası olarak değerlendirme, raporlama ve strateji geliştirmeden sorumlu bir birim olarak kavramsallaştırılması – Postma-van Dijck ve diğ.'nin (1978) önerisi ve Diamond'ın (1995) 'eşgüdümsel planlama'sı,
- kentsel gözlemevinin, ekolojik dizge, kentsel ve bölgesel gelişmeye ilişkin bir takım göstergeler geliştiren ve bu göstergeleri düzenli biçimde toplayarak, raporlayan bir merkez olarak kurgulanması – UNDP'nin Küresel, Bölgesel, Ulusal ve Yerel Kentsel Gözlemleri önerisi, Avrupa Kentsel Gözlemleri ağı, Avrupa Küme Gözlemevi ve MOLAND projesi – 1990'lardan günümüze,
- bölgesel gözlemevinin, bölgesel stratejilerin etki ve ilerleyişini değerlendiren ve izleyen, bölgedeki bilgi ve istihbaratı derleyerek ve çözümleyerek, bölgesel aktörlerin erişimine açan bir merkez olarak kurgulanması – İngiltere deneyimi - 2000'ler,
- sektörel araştırmalar yapan uluslararası, ulusal ya da bölgesel merkezler ya da ağlar olarak kavramsallaştırılması – Fransa deneyimi – 1970'lerden başlayarak günümüze değin farklı deneyimler.

²¹ Konu hakkında, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yönetim Kurulu'nun (2006) Planlama dergisinde yayınlanan açıklamasına da bakılabilir. Yönetim kurulunun söz konusu açıklamasına verdiği "Üst Ölçekli Planlar Çözüm Yerine Sorun mu Oluşturacak?" başlığı, odanın meseleyi nasıl ele aldığını göstermesi bakımından ibret vericidir.

3.1. Kentsel-Bölgesel Gözlemevinin Bir Mimari Ürün ve Kent Müzesi Olarak Kavramsallaştırılması

Kentsel-Bölgesel gözlemevi önerileri gözden geçirilirken ilginç biçimde, Mimarların da konuya ilişkin olarak, özellikle 1960'lardan başlayarak bir takım öneriler getirdiği tespit edilmiştir. Bir sonraki alt başlıkta irdelenecek olan Amerika deneyiminin, bir parçası olarak düşünülecek bu önerilerin, orada değil de ayrı bir alt başlıkta burada ele alınmış olmasının, kendi içinde tutarlı özel bir nedeni bulunmaktadır. O da, bu önerilerin daha fazla mimari özellikler taşıması, gözlemevinin mekansal olarak alacağı biçime ilişkin bir takım ipuçları vermesidir. Bu kapsamda iki gözlemevi önerisi irdelenmiştir. Bunlardan ilki Wurman'ın (1971) kentsel gözlemevi, daha doğrusu kent müzesi, önerisi, ikincisi ise Henrion'un (1997) kentsel gözlemevi önerisidir.

1967'de bir Kentsel Gözlemevi önerisi geliştiren Wurman, 1971 tarihli çalışmasında, söz konusu projenin, kamuya ait bilginin yeniden kamusallaştırılması çağrısında bulunduğunu belirtirken, yerel yönetim anlayışını değiştirecek, aynı zamanda Şehir Planlama Komisyonu ile belediye'deki Kamu Taşınmazları Bölümü'nün mevcut işleyiş biçimini yeniden düzenleyecek bir kapasiteye sahip olduğunu vurgulamaktadır. Wurman (1971: 75), **yaşayan şehir müzesi olarak** nitelendirdiği, **kentsel gözlemevinin**, şehir ve bölgeye ilişkin görsel bir veri merkezi olmasını önermektedir. Merkezde gösterilecek sinema ve modellerin, bölgenin büyümesini on yedinci yüzyıldan günümüze kadar tasvir etmesini ve aynı zamanda nüfus, arazi kullanımı, yüksek eğitim ve dinlenme olanakları için öngörülen 20 yıllık büyüme örüntüsünü tanımlamasını önermektedir (Wurman, 1971: 75):

Ziyaretçiler daha önce bahsedilen unsurlar arasındaki ilişkiyi rahatlıkla irdeleyebilmeli, hatta geçmişteki deneyimleri gözden geçirerek, değişik ilişkileri ve ilintileri anlayabilmeli. Büyümeye ilişkin tüm anlatılar, bölgenin tarihsel gelişmesi üzerine temellenmeli, bu sayede öğrencilerin, **şimdiki zamanı, tarihsel bir bağlam içerisinde algılayabilmelerini** sağlamalıdır. Satılık evler ve fiyat aralıkları gibi şeyleri hızlı, net ve kolay anlaşılabilir biçimde betimleyen ve **mevcut durumu gösteren, çeşitli türlerden harita ve modeller bulunmalı ki şehre yeni gelen birisi ya da şehirde evini değiştiren birisi, yaşayabileceği bir yer seçebilsin**. Bu öneri hatta açık konut edindirmeyi de kolaylaştırabilir. Sanayi arazilerinin ve tesislerinin büyüklüklerini, maliyetlerini, aynı zamanda işsizlerin yoğunlaştığı yerleri, **çöküntü mahallelerini**, kişi başına gelir düzeylerini, vergi oranlarını, nüfusun yaş ve yoğunluklarını **gösteren benzer sergiler** de olmalıdır. Tüm kamu hizmetleri, tıbbi tesisler ve toplum ajansları gibi yerleri gösteren listeler bulunmalıdır.

Önerilen müze, **ileriye yönelik tüm şehir planları ve önerilerinin kamuya ilk kez sunulduğu ve bilginin durmadan geliştirildiği bir çalışma ve eğitim merkezi olmalıdır**. (Wurman, 1971: 76) [vurgular eklenmiştir]

Henrion'un (1997) kentsel gözlemevi önerisi, yazdığı yüksek lisans tezinde geliştirmeye çalıştığı bir projedir. Henrion tezinde, "Kentsel Gözlemevi" olarak tanımlanabilecek yaratıcı bir proje geliştirmektedir. Söz konusu öneri, Şikago'nun merkezinde bir trafik adasında konumlanmaktadır. Binanın amacı, **insanlara, şehri farklı bir bakış açısından deneyimleyebilmeleri için ilham vermek ve aynı zamanda onları bu iş için isteklendirmek, bu şekilde şehir sakinlerini, farklı bir algılama düzeyine çekmektir**:

Çalışma, tekil bir yerin, **Amerikan Kent'inin, gündelik koşullarını ve ona ilişkin gözlemleri keşfetmeyi, onu farklı kılan gerçek ruhu ve atmosferi araştırmayı amaçlamaktadır**. Asıl niyet, bir uçta 'ölçeküstü' ve 'yüksek teknoloji' diğer uçta terk edilmişlik ve yıkım yeri olarak tanımlanabilecek bir yerde yaşayan kişilerin davranış ve algılamalarındaki kültürel temelli farklılıkları keşfetmek ve görselleştirmektir. Amerikan kenti ve sakinlerinin çalışma konusu olması, Kentsel Gözlemevi'nin, kaybolmuşluğun ve anlamsızlığın aynı zamanda değişimin ve parçalanmışlığın mimarlığına taban tabana zıt olan deneysel bir tasarım olmasına vesile olmaktadır. Buna ek olarak, çalışma Amerikan kent dokusunu hem kuram ve hem de kılığa araştırmaktadır. (Henrion, 1997) [vurgular eklenmiştir]

Mimari unsurlar taşıyan bu kentsel ya da metropoliten ölçekteki gözlemevi önerileri, daha sonraki çalışmalarda, hep gözden kaçırılan bir noktayı çok başarılı biçimde ortaya koymaktadır. Sadece gözlemevi değil bir bölgenin ya da kentin planlamasından sorumlu birimlerin çalışmalarını

sürdürecekleri binanın, kent mekanındaki yerleşimi ve barındırması gereken özelliklere ilişkin önemli ipuçları verilmektedir. Ancak, gözlemevi uygulamalarının tarihsel gelişimi bakımından bu konunun ne derece dikkate alındığı ayrı bir tartışma konusu olduğu için burada sadece bu duyarlılığı göstermekle yetineceğiz.

3.2. Kentsel-Bölgesel Gözlemevinin bir Araştırma ve Politika-Strateji Geliştirme Merkezi Olarak Kurgulanması – ABD’de 1960 ve 1970’lerde Faaliyet Gösteren Kentsel Gözlemevleri

Kentsel gözlemevi deneyimleri bakımından en dikkati çeken uygulamalardan birisi ve belki de ilki ABD’de gerçekleştirilen kentsel gözlemevleri ağı projesidir. Heiss’in (1974) de ifade ettiği gibi bu projedeki ana hedef, üniversite ve yerel yönetimler arasında gerçekleştirilecek ortak araştırma projeleri ile karar verme süreçlerinde ihtiyaç duyulan uygulamaya yönelik bilgi ihtiyacını karşılamaktır. Amerika’daki kentsel araştırma ve karar alma süreçleri arasındaki ilişkinin, 1960 ve 1970’lerde uygulamaya konulan Kentsel Gözlemevleri İzlenesi (KGI) kapsamında tarihsel bir irdelemesini yapan Heiss (1974), çalışmasında gözlemevi bakış açısının getirdiği yenilikleri ve ne kadar başarılı olabildiği hususunu aydınlatmaya çalışır. Kendisi de 1970’li yılların başında kurulan gözlemevlerinden birisi olan Denver Kentsel Gözlemevi müdürlüğünü bir süre üstlenmiş bulunan Heiss (1974), Gözlemevleri İzlenesi’nin değerlendirilmesinde hem karşılaştırmalı bir değerlendirme yapmış, hem de kendi deneyimlerini aktarmıştır. Çalışmasında kentte karar alma ve eylem sürecinin çok adımsal bir nitelik arz ettiğine değinen Heiss (1974), politik karar alma süreçlerine ilişkin iki temel model üzerinden (seçkin ve çoğulcu modeller) giderek, kentsel kararların ortaya çıkış sürecini aydınlatmaya, baskın etkenleri ve aktörleri belirlemeye çalışmakta ve siyasa-belirlemede kentsel araştırmaya olan ihtiyacı açığa vurmaktadır.

Heiss (1974), Amerika’daki kentsel araştırmaların kurumsallaşma sürecinin, 1930’larda izlerine rastlanan bazı girişimlere rağmen çok ağır gerçekleştiğini, ancak 1960’lardan sonra hızlandığını tespit etmektedir. 1937’de dönemin ABD İçişleri Bakanı Harold Ickes’in kurduğu Ulusal Kaynaklar Komisyonu’na bağlı Kentsellik Komitesi, Amerika’da ulusal ölçekte bir kentsel raporlama ve araştırma dizgesi kurulması önerisini getirmiştir (Heiss, 1974: 20). Ancak, söz konusu öneri, 1960’lara kadar pek gerçekleşme olanağı bulamamıştır. Bununla birlikte, İkinci Dünya Savaşı öncesi dönemde kent planlama birimleri, arazi kullanımı ve bayındırlık hizmetleri konusunda pek çok veri toplamış, 1960 ve 1970’lerde de araştırma kapsamlarını genişleterek, iktisadi ve toplumsal araştırma ve planlama faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bütün bunlara rağmen, ‘kentsel araştırmalar merkezi’ ve ‘kentsel araştırmalar enstitüsü’ gibi kenti görgül çabalarla anlamaya çalışan, tarihsel, kapsamlı ve resmen kurumsallaşmış kentsel araştırma çabalarının, en azından Amerika’da ortaya çıkışı, ancak savaş sonrası dönemde mümkün olabilmiştir. Bu kapsamda, Heiss (1974: 23) Amerikan Bilimler Akademisi’nin 1969’da getirdiği stratejik bir kentsel araştırma ve geliştirmeye başlanması önerisinin, bir şekilde hayata geçirildiğini düşünmektedir. Öyle ki, 1969’da Ulusal Kentler Ligi (UKL), belediyelerin ve yerel yönetimlerin iyileştirilmesi önceliği kapsamında, kentsel araştırmalar için daha fazla merkezi, mülki ve kentsel kaynağın harekete geçirilmesini istemiştir.

KGI’nin deneysel bir model olarak ortaya çıkışı da aslında UKL öncülüğünde, ancak bir akademisyenin zengin öngörüsü sayesinde olmuştur. Model varlığını, 1962’de dönemin siyaset bilimcilerinden Robert C. Wood tarafından Washington Üniversitesi’nde verilen, “Kentsel Yaşam ve Biçimin Temelleri” isimli bir seri seminere borçludur. Wood, kentsel araştırma amaçlı gözlemevi önerisini ilk defa bu seminer serisinde gündeme getirmiş, yerel yönetim bilgilerini ve birikimlerinin harmanlanarak, görgül araştırmalar yapılması ve sonuçlarının karşılaştırılması amacıyla, doğa bilimleri tarafından yaygın olarak kullanılan veri toplama istasyonları-merkezleri ve gözlemevleri kavramları ile benzerlikler taşıyan bir kentsel gözlemevleri ağı kurulması önerisini getirmiştir (Heiss, 1974: 23; Hackney, 1986: 139). Milwaukee Belediye Başkanı Henry Maier, 1964-1965 yılları arası UKL Başkanlığı’nı yürüttüğü dönemde, bazı belediye başkanlarını ve Üniversite profesörlerini bir konferansta bir araya toplayarak, Wood’un fikirlerinin uygulanabilirliğinin tartışılmasını sağlamıştır. Düzenlenen konferansta, belediye başkanları, politik kararlara bir altlık oluşturabilecek ve yaşanan

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

gündelik sorunlara yanıt verebilecek araştırmalar yapılmasını isterken, akademisyenler saf bilim ve veri temini konusunda bir ilgi ortaya koymuşlardır (Williams, 1972: 6-7). Ancak, bu fikir ayrılığına rağmen, gözlemevi önerisinde önemli ölçüde ortak faydanın olduğu konusunda bir mutabakata varılmış ve söz konusu öneri, UKL'inin 1965 yılında gerçekleştirdiği toplantıda kabul edilmiştir (Hackney, 1986: 139).

Kısa süre sonra da Ulusal Kentler Ligi bünyesinde Maier ve Wood'un eş başkanlıklarında kurulan bir komisyon marifetiyle de gözlemevi fikri daha derinlemesine incelenmiş, Wood'un getirdiği kentsel bilgi dizgesi ve karşılaştırmalı kentsel araştırmalar önerisine ek olarak, Maier'in getirdiği ve gözlemevlerinin aynı zamanda belediye başkanlarının kentsel siyasi kararları alırken baş etmek zorunda kaldıkları bir takım güçlüklerin aşılmasında kullanılabilecek bilgiler sunan bilgi merkezleri görevi görmesi önerisi de kabul edilmiştir. 1968'den başlayarak, üniversite kaynakları, süreklilik arz edecek bir kentsel araştırma izlencesini eşgüdümlemek ve aynı zamanda üniversitelerin, araştırma ve eğitim faaliyetlerini kentsel sorunlarla ilişkilendirme kabiliyetini geliştirmek amacıyla, KGİ aracılığıyla yerel hükümetlerin istifadesine sunulmuştur (Hackney, 1986: 139).

KGİ'nin, UKL tarafından, Konut ve Kentsel Gelişme Bakanlığı (KKGB) ile Sağlık, Eğitim ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın (SESYB) Eğitim Ofisiyle işbirliği içerisinde resmen başlatılması ise 1969'da mümkün olmuştur. İzlencenin temel hedefleri (Heiss, 1974: 26); (1) üniversite kaynaklarının, hususi kentsel ve bölgesel sorunların çözülmesi ve anlaşılması amacıyla kullanımını kolaylaştırmak; (2) süreklilik arz eden ve bir eşgüdüm içerisinde yürütülen, uygulamaya yönelik, aynı zamanda, kentsel yönetim, insan kaynakları, kentsel çevre ve gelişme sorunlarına ilişkin, farklı pek çok alanı ve topluluğu kapsayan görgül kentsel araştırmaları ilerletmek; (3) üniversitelerin, araştırma ve eğitim faaliyetlerini etkin bir biçimde kentsel kaygılar ve yaşam koşullarına ilişkilendirebilme kabiliyetini artırmak, olarak sıralanmıştır. Bu hedefler yanı sıra, kentsel gözlemevi kavramına, dört temel bileşen dahil edilmiştir (Heiss, 1974: 26-27); (1) her bir yerel gözlemevinin, iştirakçileri olan yüksek öğretim kurumları ve yerel yönetimler arası işbirliğini kabul edilebilir düzeyde tutarak kurulması (gözlemevinin resmi olarak kurulması ve finansmanı sorumluluğu, esas olarak yerel yönetim yetkililerine bırakılmıştır); (2) her ne kadar son onay makamı Konut ve Kentsel Gelişme Bakanlığı olsa da, araştırma gündeminin, sadece iştirakçi kurumlar ve yerel yönetimler tarafından geliştirilmesi ve oluşturulması; (3) izlencenin, KKGB ile SESYB'nın Eğitim Ofisi'nden ortak bir destek alması (KKGB fonları, UKL aracılığıyla katılımcı kentsel gözlemevlerine dağıtılmıştır); (4) bilginin yayılması, faaliyetlerin ve projelerin örgütlenmesi aynı zamanda özet raporların hazırlanması için bir ağın kurulması (ağ hizmetleri ve idari işlevler, UKL bünyesinde kurulan Kentsel Gözlemevi Sekreterliği tarafından yürütülmüştür).

İzlenece kapsamında, ilk olarak altı kentte gözlemevinin kurulması kararı alınmıştır. Ardından da yerel yönetim yetkilileri için önem arz eden temel sorunlar tespit edilmiştir (Heiss, 1974: 28); (1) halkın katılımı, (2) yerel hizmetlerin kalitesi ve (3) yerel yönetim finansmanı. Kısa bir süre sonra da izlenceye dahil edilen kent sayısı 10'a çıkmıştır: Albuquerque, Atlanta, Baltimore, Kansas City, Milwaukee, Nashville, Boston, Cleveland, Denver ve San Diego. 1969'da Ulusal Bilimler Akademisi de araştırmacılar ile yerel karar vericiler arasında karşılıklı faydalı ilişkiler kuracağını, profesyonel işgücü için yerel yönetimleri daha çekici hale getireceğini, yeni ve ihtiyaç duyulan yetenekler geliştireceğini, doğru siyasi kararların alınması için gereksinilen bilgi ihtiyacını karşılayacağını, **kentsel yaşam kalitesini** geliştirmeyi amaçlayan izlencelerin uygulanması ve yönetilmesinde gereksinilen idari ihtiyaçlar ve süreçlere ilişkin dizgeli bilginin üretilmesine yönelik fırsatlar sağlayacağını öngördüğü gözlemevleri fikrini onaylamıştır (Heiss, 1974: 28-29). Ulusal Bilimler Akademisi, tavsiyelerinin bir devamı niteliğinde, gözlemevi izlencesinin tasarımının ve uygulamasının bir parçası olarak, kendi araştırmalarının etkilerini test etmesini de önermiştir.

1970'lerde de iki bilimsel dergide KGİ'ne özel yer ayrılmıştır. İlk olarak, "The American Review of Public Administration" dergisinin 1971 yılında yayınlanan sayısının Public Forum (84-175 sayfalar arası) kısmı tamamen Kentsel Gözlemevi İzlencesi'nin tartışılmasına ayrılmıştır. İkinci olarak, "Urban Affairs Review" dergisinin, 1972 yılında çıkardığı sayıda Kentsel Gözlemevi deneyimine oldukça geniş yer ayrılmıştır (5-127 sayfalar arası). Public Forum'da yer alan yazılarda, özellikle şehir

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

yöneticilerinin gözlemevi değerlendirmeleri bulunmaktadır. Gözlemevlerinin kurulmasının üzerinden iki buçuk yıl gibi henüz çok az bir zaman geçmiş olduğu için söz konusu değerlendirmelerin aslında vakitsiz olduğu da söylenebilir. Gerçekten de, yapılan tartışmaların sonuç kısmında, gözlemevi müdürlerinin, doğru bir değerlendirmenin yapılabilmesi için en az beş yıllık bir süreye ihtiyaç olduğunu hissettikleri vurgulanmıştır (Murphy, 1971: 132).

Bununla birlikte, 1971’de, KKGB tarafından finanse edilen Kamu Yönetimi Ulusal Akademisi, Kentsel Gözlemevi İzlenesi’nin değerlendirmesine ilişkin bir çalışma başlatmıştır. 300’e yakın yerel yönetim yetkilisi, araştırmacı ve gözlemevi çalışanı ile mülakat yapılmış, her gözlemevi yerinde ziyaret edilerek, yapılan değerlendirmelere ilişkin bir rapor hazırlanmıştır (Heiss, 1974: 34). Söz konusu raporda, mevcut durum ve sorunlara ilişkin bir dizi tespit yapıldıktan sonra, bir takım öneriler getirilmiştir. Bu raporda da yine kurumsallaşma sürecinin uzun bir döneme gereksinim duyduğu vurgulanarak, en az beş yıllık bir süreç sonunda gözlemevlerinin başarılı olup olmadığının değerlendirilebileceğine değinilmiş, aynı zamanda alması kentsel araştırma yöntemlerinin, değerlendirme yapan ekip tarafından mülakat yapılan kişilerle tartışıldığı, ancak gözlemevi yaklaşımının kentsel araştırmalar için daha uygun bir çerçeve sunduğu konusunda genel bir mutabakatın olduğu yönünde sonuçlar çıktıktan bahsedilmiştir (Heiss, 1974: 38).

Kamu Yönetimi Ulusal Akademisi’nin 1971’de getirdiği önerilere rağmen, 1973 sonu itibariyle Kentsel Gözlemevi İzlenesi’nde yapısal olarak herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Araştırma projeleri, toplumsal göstergelerden, belediye maliyesi, kablo TV gibi konulara kadar çeşitlilik göstermiş, özellikle belediye maliyesi, halk tutumu, halkın katılımı ve toplumsal göstergeler üzerine yürütülen araştırma projeleri tamamlanarak, basılmış, toplantılarda sunulmuş ve kentsel karar-alma süreçlerine yayılmıştır (Heiss, 1974: 39). ABD’deki kentsel araştırmaların ve özellikle Kentsel Gözlemevleri Ağı İzlenesi’nin ne kadar başarılı olduğu konusunda hem Heiss (1974) tarafından hem de diğer araştırmacılar tarafından yapılan bir takım değerlendirmeler bulunmaktadır. Gerçekten de yapılan kentsel araştırmalar, kentsel karar-alma süreçleri üzerine etkiyebilmiş midir? Bu konuyu, çalışmamızın değerlendirme ve sonuç kısmında, Türkiye’de kurulması muhtemel kentsel ve bölgesel gözlemevlerine ilişkin dikkat edilmesi gereken önemli hususları aydınlatırken ve bir takım öneriler geliştirirken tartışmak daha uygun olacaktır.

ABD’de Ulusal Kentler Lig’inin 10 kent kapsamında yürüttüğü, Kentsel Gözlemevleri Ağı İzlenesi yanı sıra, yine, dünyanın en önemli kentsel alanlarından birisi olan New York için, 1960’ların sonunda, dönemin şehir yönetici vekili Emanuel S. Savas (1968) tarafından, kentsel araştırmalar ve aynı zamanda dizge çözümlemesinin kentsel sorunlara tatbiki amacıyla, bir Kentsel Gözlemevi kurulması önerisi getirilmiştir. Söz konusu gözlemevinin, kent sakinlerini etkileyen sorunların tespitine ve çözümüne tahsis edilecek bir uygulama ayağıyla birlikte, **bir temel kentsel araştırmalar merkezi** olarak faaliyet göstermesi öngörülmüştür. Önerilen Gözlemevi dört bağımsız birimden oluşmaktadır (Savas, 1968): (1) Kentsel İzence Çözümlemesi Merkezi, (2) Kentsel Veri Merkezi, (3) Kentsel Belgeleme Merkezi ve (4) bir Kentsel Araştırma Ortaklığı.

Görüldüğü gibi, ABD’de 1970’ler boyunca kurumsallaşan Kentsel Gözlemevleri, en temelde, akademik kadroların, kent sorunlarıyla, kent yöneticilerinin de kısmen araştırma işleriyle ilgilenmesi önerisini getirmekteydi. Zody’nin (1977: 573), Denver Kentsel Gözlemevi izlenimleri, konunun nasıl ele alınabileceğini göstermesi bakımından kayda değerdir. Öyle ki, Denver Kentsel Gözlemevi’nin, anlamlı ilişkiler çerçevesinde, uygulayıcılar ve akademisyenlerden oluşan ekipleri kullanarak, pek çok proje işine girdiğine değinen Zody (1977), her ne kadar yürütülen çalışmaların bir sonucu olarak, özgün bir akademik-uygulayıcı değişim modeli geliştirilmemiş olsa da, desteklenen değişimlerin, yaratılabilecek değişim çeşitliliğini göstermesi ve akademik-uygulayıcı değişim yönergelerine bir temel sunması bakımından, kolayca örnek alınabileceğini söylemektedir. Gerçekten de, başarılı bir gözlemevi deneyiminde, akademik bir kurum, bünyesindeki öğretim üyesinin, haftanın ortalama bir günü, kendi özgün araştırma ve eğitim alanıyla ilgili sorun alanlarında, bir kentsel yönetici ile birlikte çalışmasını desteklemekte, bir kentsel yönetici de, kendi çalışanlarını, yarı-zamanlı biçimde, danışman veya öğretim görevlisi olarak, bir kentsel yönetim izlenesinde görev alma ya da akademisyenlerle birlikte uygulamalı araştırma projeleri üzerinde çalışmaya yönlendirmekteydi.

Yapılan yazın taraması sonucunda, Amerika'daki kentsel gözlemleri tarafından gerçekleştirilen araştırmalarda, 1980'lerden itibaren bir kesinti olduğu ortaya çıkmıştır. 1960 ve 1970'ler boyunca yapılan çoğu kentsel araştırmada, gözlemleri sık sık karşımıza çıkarken, 1980'lerde gözlemleri tarafından desteklendiğini gördüğümüz çalışmalar birden kesintiye uğramaktadır. Amerika'daki dönüşümün ayrıntılı olarak nasıl bir güzergah izlediği araştırmamızın kapsamı dışında olduğu için sadece 1990'larda gerçekleştirilen bir çalışmada, Nashville'da faaliyet gösteren bir gözlemciden bahsedilmekte olduğunu ve özellikle de söz konusu araştırmada "Kentsel Gözlemci (bir özel araştırma şirketi)" (Lee, Oropesa ve Kanan, 1994: 254) ifadesinin kullanıldığını belirtmekle yetineceğiz. Kentsel gözlemlerinin tarihsel olarak ortaya çıkış süreci ve gelişiminin, özellikle ABD deneyiminin, ayrı bir çalışmada ele alınması, konunun hakkıyla irdelenebilmesi bakımından daha doğru olacaktır.

KGİ çerçevesinde ve UKL eşgüdümünde, Amerika'daki 10 kentte, pek çok ortak araştırma projesi yapılmıştır. Buna ilaveten, gözlemleri, kendi buldukları kent ve bölgeye ilişkin bağımsız bir takım çalışmalar da gerçekleştirmiştir. ABD'deki Kentsel Gözlemleri'nin ilk dönem çalışmalarından bazı örnekler, bir takım konu başlıklarına göre aşağıda sıralanmıştır (her bir madde için önce konu başlıkları, ardından araştırmanın yapılmasına destek olan gözlemlerinin isimleri verilmiştir);

- **yerel yönetim hizmetleri**, okul dizgeleri, okullardaki bozulma, vergilere karşı halkın tutumu, yerel finans ve kazanç paylaşımı; Boston Urban Observatory (BUO), Milwaukee Urban Observatory, Mid-America Urban Observatory,
- metropoliten alanlarda planlamaya **halkın katılımı**, örgütlü katılım ve yerel siyaset; BUO,
- kentsel yayılım, **istihdam** genişlemesi, **işgücü** yönetimi, planlaması, politikaları ve göç,
- **merkezsizleştirme** politikaları, modelleri ve uygulamaları, yerel öncelikler ve mahalleler bazında topluluk gelişmesi; Boston Urban Observatory,
- ırk, gücün tanımlanması, temsiliyet ve güven; Milwaukee Urban Observatory,
- **kentsel hareketliliğin** coğrafi ve toplumsal-iktisadi temelleri, kent içi hareketlilik, mahalle bağlamı ve konut hareketliliği; Mid-America Urban Observatory, Nashville Urban Observatory, South Bend Urban Observatory.
- standart altı **konut**, konut hizmetlerinin sunum maliyeti; Boston Urban Observatory.
- **itfaiye hizmetlerinin sunumu**; Allentown Urban Observatory, Denver Urban Observatory.
- **bozulan çevre** ve çocuk cinayetleri, alkollü araç kullanıcıları üzerine bir çalışma; South Bend Urban Observatory, Urban Observatory of San Diego
- özel nüfus sayımı; Milwaukee Urban observatory

3.3. Bölgesel İzlemenin, Mekansal Planlama Sürecinin Bir Parçası Olarak, Değerlendirme, Belgeleme ve Sstrateji Geliştirmeden Sorumlu Bir Birim Olarak Kavramsallaştırılması

Gözlemci deneyimleri aktarılırken, bir gözlemcine neden ihtiyaç duyulduğu ve hangi işlemlerle donatıldığı hususu büyük önem arz etmektedir. Özellikle, ABD kentsel gözlemleri deneyimi, bu konuda kendi iç tutarlılığı olan bir örnek oluşturmaktadır. Daha önce de değinildiği gibi kökenbilimsel bir çerçevede, gözlemci, esas görevi izlemeden sorumlu bir birim olarak kavramsallaştırılsa da izlemenin hangi amaçlar doğrultusunda yapıldığı ve izleme sonrası ortaya çıkan belgelerin karar-alma süreçlerine etkiyebilmesi büyük önem arz etmektedir. Gerçekten de, tıpkı doğa bilimlerinde olduğu gibi gözleyen, izlediği sürece doğrudan ya da dolaylı yollardan etkiyebilmekte, sonuç olarak yapılan izleme faaliyeti tanımsal olarak nesnel olamamakta ve politik bir anlam taşımaya başlamaktadır. Zaten, kentsel ve bölgesel gözlemlerinden beklenen de bir şekilde mekansal-toplumsal dizgenin karşı karşıya kaldığı sorunların önceden farkına varılması ve bu sorunlara yönelik çözümlerin üretilmesine yardımcı olmasıdır. Burada önemli bir konu olarak karşımıza, üst ölçek mekansal planlama ile gözlemleri arasındaki bağlantının nasıl kurulabileceği hususu çıkmaktadır.

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

Bu kapsamda, üst ölçek mekansal planlama çalışmalarıyla gözlemevi deneyimleri arasındaki ilişkinin irdelenebilmesi bakımından, bu çalışmada, geliştirdikleri kavramsal çerçeve nedeniyle, biri 1970'lerde diğeri 1990'larda yapılmış olan iki çalışma temel alınmıştır. Bu iki çalışmanın geliştirdiği kavramsal çerçeve aracılığıyla, planlama sürecinin, gözlemevi deneyimlerine içsel olan izleme süreciyle doğrudan bir bağlantı içerisinde olduğu gösterilerek, uygulama sürecini içinde barındırmayan bir planlama süreci olamayacağı, hem planın hazırlanması hem de uygulanması sürecinde birlikteliği sağlayacak temel gücün, izleme ve değerlendirmeden sorumlu bir gözlemevi tarafından verilebileceği savlanmıştır. Böylesi bir gözlemevi, sadece planın hazırlanması ya da daha doğrusu başlangıç aşamasında gerekli olan bilgilerin temin edildiği bir araştırma merkezi değil, aynı zamanda hazırlanan plan çerçevesinde, uygulamaya yönelik kararların izlendiği ve izleme faaliyeti sonucunda planı dönüştürebilecek kararların alınmasını sağlayacak araştırmaların yapıldığı bir strateji merkezidir. Burada karşımıza, günümüzdeki yaygın kullanımıyla stratejik plan olarak isimlendirdiğimiz, ancak özünde bir döngüsellik taşıyan planlama anlayışı çıkmaktadır. Bu döngüsellik, gözlemevi deneyimiyle birlikte ele alabilmek için Postma-van Dijck ve diğ.'nin (1978) 'Monitoring and Adjustment of Regional Plans' (Bölgesel Planların İzlenmesi ve Ayarlanması) isimli çalışmasından istifade edilmiştir.

Plan oluşturma ve uygulama faaliyetlerinin birbiriyle örtüştüğü **döngüsel bir planlama sürecinde**, gözlemevinin üstlenebileceği izleme faaliyeti gerçekten önemli bir görevi yerine getirmektedir. Öyle ki, Postma-van Dijck ve diğ.'nin (1978: 15-16) belirttiği gibi, koşullardaki ve gelişmelerdeki **değişikliklerin erkenden farkına varılabilesini** ve aynı zamanda söz konusu değişikliklerin içerik ve plan uygulaması kapsamında değerlendirilebilmesini mümkün kılmak amacıyla planlama sürecine konu olan **dizgenin tarihsel ve güncel gelişimi** hakkındaki bilgilerin sürekli ve titiz bir şekilde toplanması ve yorumlanması, aslında izlemenin temel görevi olmaktadır. Bu tür bir **izlemenin** önemi üç türdür (Postma-van Dijck ve diğ., 1978: 15-16); (1) karar vericilerin, plana ilişkin gelişmeler hakkında derlenen güncel veriler bazında karar vermelerini olanaklı kılmak; (2) planlanan dizgenin unsurlarının ve bu unsurlar arasındaki ilişkilerin gelişmesini sürekli izleyerek, söz konusu **planın parçası ve ürünü olan belirsizliklerin sürekli olarak dikkate alınmasını sağlamak**; (3) daha iyi bir anlayış oluşturulmasına ve buradan hareketle hususi önlemlerin etkilerinin ikame edilmesine yardımcı olmak.

Buradaki kavramsallaştırma ve izlemeden beklenen faydalar, görüldüğü gibi ABD'deki Kentsel Gözlemevleri Ağı İzlenmesi'nde hedeflenenlerden çok da farklı değildir. Postma-van Dijck ve diğ.'nin (1978) sorunu bölgesel planların izlenmesi ve ayarlanması kapsamında ele alması, üst ölçek planlama süreci ile gözlemevi arasındaki bağlantının nasıl kurulabileceği hakkında bir takım ipuçları vermekte, planlama sürecinin aslında uygulamayı da içine alması gereken bir anlayışla kurgulanması gerektiğini, bunun da ancak etkin bir izleme sistemiyle yapılabileceğini açığa vurmaktadır. Sadece bir planın uygulamasının değil, ortaya çıkış sürecinin de izlenmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır (Postma-van Dijck ve diğ., 1978). Çünkü planlama, sadece planın tanımlanmasını değil, uygulanması, izlenmesi ve olası sorunların tespit edilmesi süreçlerini de kapsamaktadır. Dolayısıyla, planlama uygulamaya yöneliktir ve bu bakımdan döngüsel bir nitelik arz etmektedir. Planlama sürecinin döngüsellik ve devamlılık arz eden bir nitelikte olması, vuku bulan gelişmelerin sürekli izlenerek değerlendirilmesini, gerekli görülen durumlarda müdahaleler yapılmasını gerektirmektedir (Postma-van Dijck ve diğ., 1978). Diğer bir deyişle, planlama politikaları ile siyaset arasındaki ilişkinin sürekliliğini sağlayacak bir örgütlenme sağlanmalıdır.

Bölgesel ya da kentsel izlemenin gerçekleştirileceği gözlemevinin, planlama süreci içerisinde, değerlendirme, belgeleme ve strateji geliştirmeden sorumlu bir birim olarak kavramsal-laştırılması konusunda irdeleneceğimiz diğer çalışma, Diamond (1995) tarafından gerçekleştirilmiştir. Diamond'a (1995: 136) göre, planlamanın niteliksel olarak iki temel bileşeni bulunmaktadır; bir plan (1) **değişimin yönünü** ve (2) **hızını** idare etmektedir. Gerçekten de, belli bir yönde gitmeyi tercih etmek, kavramsal olarak seçilen yönde ne hızda gidilmek istenildiğinden bağımsız bir tercihtir. **İlk tercih**, amaçlar, değerler, katılım ve siyasal tartışmalarla ilgili iken, diğer bir deyişle, **doğası gereği stratejik** ve bu yüzden de tarz olarak kapsayıcı olmaktan çok seçici iken, **ikinci tercih**, **eşgüdüm ve uygulama ile ilgilidir**, dolayısıyla seçici olmaktan çok kapsayıcıdır. İkili-iz yaklaşımı olarak isimlendirilen bu

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

planlama anlayışında, eşgüdümlü planlama, temelde bir bilgi dizgesinin idare edilmesi ile ilgilidir. Stratejik ve eşgüdümlü planlama arasındaki içsel ve karşılıklı bağımlılığa rağmen, nasıl değerlendirilmeleri gerektiği göz önünde bulundurulduğunda, aralarındaki önemli farklar tekrar ortaya çıkmaktadır. Öyle ki, herhangi bir strateji için temel soru dayandığı varsayımların halen geçerli olup olmadığı iken, **planın uygulamasını değerlendiren izleme sürecinde** karşılaşılabilecek sorular, tamamen farklı bir nitelik arz etmektedir.

Gerçekten de, Diamond'ın (1995) belirttiği gibi, bir bilgi dizgesinin idare edilmesi suretiyle gerçekleştirilen **eşgüdümsel planlamanın başarılı olması**, dört temel, ancak aldatıcı soruya verilen cevaplarda yatmaktadır; **hangi bilgiye, kimin için, ne zaman ve ne biçimde ihtiyaç duyulmaktadır?** İkili-iz yaklaşımının geçerliliğini göstermeye çalışan Diamond (1995: 136), İngiltere'nin yaşamış olduğu ve her iki planlama türünü de içinde barındıran planlama tarihinden bazı örnekler vererek, savını ispat etmeye çalışmaktadır. Bu kapsamda, bir bilgi dizgesinin idare edilmesi suretiyle gerçekleştirilen başarılı eşgüdümsel planlama için iki farklı örnek vermektedir: (1) Alarga Malzeme Ofisi'nin (Offshore Supplies Office), İskoçya'nın ekonomisinin yeniden canlandırılmasındaki etkisi ve (2) Ofis Yerleri Bürosu'nun, Londra'nın kent merkezinde ofis açmayı düşünen girişimcileri, kentin başka bölgelerine yönlendirme konusundaki başarısı. Şimdilerde **Avrupa Kentsel Gözlemleri** ağı gibi ortaya çıkan ve hızla gelişen kent ağlarını da, eşgüdümsel planlama için yüksek başarı potansiyeline sahip gören Diamond (1995: 136), yeni kentler ve İskoçya'da Ulusal Planlama İlkeleri olarak isimlendirilen dizgenin işleyişini de başarılı stratejik planlama örnekleri olarak vermektedir.

İkili-iz yaklaşımı, özünde, aslında planlamanın taşınması gereken, uygulamanın da planın bir parçası olduğunu gösteren bütünselliği açığa vurmaktadır. Bu bakımdan, Diamond'ın (1995) özellikle, eşgüdümsel planlaması, kendisinin de ifade ettiği gibi uygulama ile ilgilidir ve böylesi bir süreç gerçekten de 'bir bilgi dizgesinin idare edilmesi ile ilgilidir'. Diğer yandan, Diamond'ın (1995) deyişiyle planın, değişimin yönünü belirleyen kısmı olarak nitelendirilen stratejik belge kısmı, aslında döngüsel bir planda başlangıç aşamasına karşılık gelmektedir. Buradaki kavramsallaştırmada, gözden kaçan bir nokta bulunmaktadır. O da, stratejik belgenin kendisinin, eşgüdümsel planlamada karşılaşılan sorunlardan etkilenmeye açık olup olmadığı hususudur. İkili-iz yaklaşımında, hukuki bir metin olarak anayasaya benzetebileceğimiz, başlangıç aşamasındaki kararların, süreç ilerledikçe herhangi bir sorgulanabilirliği bulunmamaktadır. Halbu ki, uygulamayı da kapsayan ve uygulamadan gözlemleri aracılığıyla değişimin yönüne ilişkin olarak stratejik girdilerin gelebileceğini kabul eden bir planlama yaklaşımında, yol-bağımlı olmanın getirdiği güzergah boyunca bazı noktaların ucu açık bırakılarak, toplumsal-mekansal dizgenin olası kilitlenme süreçleriyle karşılaşma ihtimali en aza indirilebilir. Diğer bir deyişle, mekanın getirdiği olumsuzluklar, planlama sürecinin kendisine içselleştirilebilir ve böylece buhran dönemleri daha rahat atlatılabilir.

3.4. Kentsel ve Bölgesel Gözlemevinin, Ekolojik Dizge, Sürdürülebilir Kentsel ve Bölgesel Gelişmeye İlişkin Bir Takım Göstergeler Geliştiren ve Bu Göstergeleri Düzenli Biçimde Güncelleyerek, Raporlayan Bir Merkez Olarak Kurgulanması

BM-Habitat Ajansı, 1998'de, İstanbul'da 1996'da gerçekleştirdiği Konferans'ın ardından, 1992'de BM'in Çevre ve Gelişme üzerine düzenlediği konferans kapsamında Gündem 21'de önerilen sürdürülebilirlik izlencesini ve Habitat Gündemini yerel düzeyde uygulamak amacıyla Dünya Bankası'ndan devraldığı Kentsel Göstergeler İzlencesi'ni hayata geçirmek için uluslararası bir Küresel Kentsel Gözlemevi kurmuştur. Küresel Kentsel Gözlemevi (KKG), hükümetler, yerel idareler ve sivil toplum örgütlerine yardım ederek, dünya çapında bir kentsel bilgi altyapısı geliştirme ve **politika-yönelimli kentsel göstergeler, istatistikler aynı zamanda diğer kentsel bilgileri** kullanma yönünde duyulan acil ihtiyaca cevap vermektedir. KKG, BM-Habitat tarafından, Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Komisyonu'nun aldığı bir karara istinaden kurulmuş olup, Habitat Gündemi'nin uygulanmasındaki küresel ilerlemeyi izlemek, küresel kentsel koşullar ve eğilimleri değerlendirmek amacıyla bir mekanizma oluşturulmasını öngörmektedir (<http://ww2.unhabitat.org/programmes/guo/>). KKG'nin iki temel faaliyeti (Osservatorio Città Sostenibili; 2005): (1) **yerel sürdürülebilirlik** için en

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

iyi uygulamaların yayılmasını amaçlayan, En İyi Uygulama ve Yerel Liderlik İzlenesi; (2) bir dizi ortak gösterge kullanarak, sürdürülebilirliği yerel düzeyde izleyen Kentsel Göstergeler İzlenesi'dir.

KKG'de şu an yürütülmekte olan faaliyetler, bütünlük bir Ulusal-Yerel Kentsel Gözlemleri ağı geliştirilmesine dayanmaktadır (<http://ww2.unhabitat.org/programmes/guo/>). Faydalanıcılar, tüm düzeylerdeki karar vericiler ve sürdürülebilir kentsel gelişmeye katkı yapmakta olan sivil toplum örgütleridir. Üç önemli çalışma alanı, sırasıyla; (1) kentsel gelişmeye ilişkin bilgileri toplama, idare ve idame ettirme kabiliyetlerini artırma konusunda hükümetler, yerel idareler ve sivil toplum örgütlerine yardımcı olunması; (2) katılım süreçleri aracılığıyla politika oluşturulması, ayrıca planlama ve kentsel yönetimin sağlanması amacıyla kentsel göstergeler ve bilgilerin kullanımının artırılması; (3) küresel, ulusal ve kent düzeyindeki izleme faaliyetlerinin sonuçlarının toplanması ve yayılması, aynı zamanda, kentsel bilginin kullanımı konusundaki iyi deneyimlerin dünya çapında yaygınlaştırılmasıdır. Yerel ve ulusal kentsel gözlemleri, uygulamada, izleme araçlarının geliştirildiği ve istişari süreçler aracılığıyla politika oluşturmak amacıyla kullanıldığı işlikler olarak tasarlanan devlet ajansları, araştırma merkezleri ya da eğitim kurumları olabilmektedir.

KKG ağı üç bileşenden oluşmaktadır (Osservatorio Città Sostenibili; 2005); (1) belirli ortak coğrafi, eko-dizgeli, çevresel, kültürel ve toplumsal etkenlerle tanımlı ulusaşırı alanlarla ilgilenen **Bölgesel Kentsel Gözlemevi** (BKG)²²; (2) her bir ülke için **Ulusal Kentsel Gözlemevi** (UKG); (3) kendilerini yerel alanlarla sınırlayan **Yerel Kentsel Gözlemevi** (YKG). Bir kent ya da kasaba için oluşturulan Yerel Kentsel Gözlemevi, kentsel politika geliştirme ve planlama için politika oluşturucular, teknik uzmanlar ve ortaklık temsilcileri arasındaki işbirliğinin desteklediği odak noktasıdır. Ulusal Kentsel Gözlemevi'nin, gerekli görüldüğü durumlarda, Yerel Kentsel Gözlemleri ağına oluşumunu kolaylaştırması, kapasite oluşturma yardımlarını eşgüdümlemesi ve aynı zamanda ulusal politikaların geliştirilmesi için kentsel verileri derlemesi ve çözümlemesi öngörülmektedir.

Bu çalışma kapsamında, BM-Habitat Küresel Kentsel Gözlemleri Ağı'na üye olan bazı gözlemleri hakkında kısa bilgiler de verilmiştir. Örnekler seçilirken, farklı çerçevelerde geliştirilen gözlemevi deneyimlerinin, iç içe geçebileceği de gösterilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede, önce Vancouver Bölgesel Kentsel Gözlemevi, ardından da Nakuru Yerel Kentsel Gözlemevi ve AlpCity Interreg Projesi hakkında bir takım bilgiler verilmiştir. Takiben de Avrupa Kentsel Gözlemevi projesi ve birlik kapsamında yürütülen diğer bazı ilginç gözlemevi projeleri (Avrupa Küme Gözlemevi ve MOLAND) hakkında kısa bilgiler verilmiştir;

Vancouver Bölgesel Kentsel Gözlemevi (VBKG), Simon Fraser Üniversitesi'nin çabalarıyla, Vancouver'da sürdürülebilirliğe doğru gerçekleştirilen bölgesel ilerlemenin ölçülmesi ve izlenmesine yönelik yeni bir model oluşturmak amacıyla 2004'de kurulmuştur. VBKG, BM-Habitat Küresel Kentsel Gözlemleri ağına katılan Kanada'daki ilk gösterge geliştirme projesi olarak, gelişmiş ülkelerin ve şehirlerin de kendilerine has bazı sorunları ve mücadele alanları olduğunu göstermesi bakımından öğretici bir deneyimdir. Gelişmiş dünyadaki ilk kentsel gözlemlerinden birisi olan VBKG, çabalarını, sürdürülebilirliğin değerlendirilmesi kuramı kapsamındaki çözümlemelere ve aynı zamanda bilgilendirme faaliyetlerine kanalize etmektedir. Buradaki temel amaç, ortak geleceğimizi geliştirme amacına yönelik olarak mümkün olduğunca geniş halk katılımının sağlanabilmesidir. VBKG'nın yaşadığı süreç ve sonuçları, sürdürülebilirlik ilkelerini hayata geçirme gayreti içerisinde olan diğer bölgeler için de bazı dersler ihtiva etmekte, güvenilir, doğru ve zamanında hazırlanmış bilgilerin sürdürülebilir bölge ve kentler için zorunlu olduğunu göstermektedir (Holden ve Mochrie, 2006: 137).

Nakuru Yerel Kentsel Gözlemevi (YKG) projesi, az gelişmiş bir ülke deneyimi olarak, Nakuru Belediye Meclisi tarafından, Berne Üniversitesi Kalkınma-Çevre Merkezi ve Ortadüzy Teknoloji

²² Bazı kaynaklarda özellikle Bölgesel Gözlemevi, coğrafi kapsamı birden fazla ülkeyi içeren 'bölgesel blok'lar için de kullanılmaktadır. Biz ülke üstü bölgeler için 'bölgesel blok' ifadesinin kullanılmasını daha doğru buluyoruz. Diğer yandan 'bölge' kelimesinin tek başına kullanılması durumunda, bir ülke içindeki mülki, işlevsel ya da idari bütünlük arz eden alt coğrafi birimlere tekabül ettiği varsayılmıştır.

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

Geliştirme Grubu ile işbirliği içinde, İsviçre Kalkınma ve İşbirliği Ajansı'nın mali desteğiyle, Ocak 2003'te başlatılmıştır. Nakuru YKG projesi, karar alma süreçlerine yerel paydaşların katılımını geliştirerek ve bu yönde teknik kabiliyetler oluşturarak, sürdürülebilir kentsel gelişme için bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır. Bilgi teknolojisi potansiyeli, karar vericilere güncel bilgilerin sunulması ve halk katılımının geliştirilmesi için bilgiye erişimin demokratikleştirilmesi amacıyla sonuna kadar kullanılmaktadır. Genel hedef, şehirlerin ve çevrelerindeki alanların sürdürülebilir olmayan gelişme eğilimlerini hafifletmek amacıyla kentsel yönetimin daha iyi bir şekilde gerçekleştirilebileceği yollar bulmaktır (Ehrensperger ve Mbuguah, 2004). KKG'nin bir parçası olarak Nakuru YKG'nin, kentsel politika geliştirme ve planlama sürecinde, politikacılar, teknik uzmanlar ve ortaklık temsilcileri arasındaki işbirliğini güçlendirmesi öngörülmektedir (Majale, 2003).

AlpCity Interreg Projesi'nde ise lider ortak olarak çalışan, Piedmont Bölgesel Yetkilileri, Interreg İzlenesi'nin ortaya çıkardığı En İyi Uygulamaları'n yayılımını sabit bir ağ üzerine taşıma niyetiyle, mevcut ağın, BM Habitat Küresel Kentsel Gözlemevi'nin parçası olarak, bir Bölgesel Kentsel Gözlemevi'ne (BKG) dönüştürülmesi önerisini getirmektedirler (Osservatorio Città Sostenibili, 2005). Bu şekilde, hem AB'nin Interreg İzlenesi'nden beklentilerinin yerine getirilmesi, hem de, kendisini sürekli biçimde gözden geçiren ve geliştiren bir yerel ağlar zinciri kurulması öngörülmektedir. Osservatorio Città Sostenibili (2005) bünyesinde yapılan çalışmada belirtildiği gibi, BM-Habitat KKG ağına bağlı Kentsel Gözlemevleri tarafından gerçekleştirilen faaliyetler, AlpCity projesinde gerçekleştirilenlerden çok da farklı değildir. Aslında, Avrupa Topluluğu'nun RECITE (Regions and Cities of Europe) izlencesinin bir parçası olarak, kentsel eğilimleri ve ihtiyaçları irdelemek amacıyla bir veritabanı kurulmasını hedefleyen 'Avrupa Kentsel Gözlemevi', AB'nin gözlemevleri fikrini belli bir süredir etkin biçimde kullandığını göstermektedir. Keza, hem Interreg hem de RECITE izlencesi, AB, Bölgesel Politika ve Uyum Genel Müdürlüğü'nün, kentler ve bölgeler arası bilgi ağlarını oluşturmak amacıyla geliştirdiği ağ izlenceleridir. Diamond'un (1995) değindiği gibi özellikle 'Avrupa Kentsel Gözlemevleri' projesi eşgüdümsel planlama için iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Avrupa Birliği'ne üye ve üyelik sürecinde olan ülkeler bazında yürütülen bir diğer ilginç gözlemevi deneyimi, **Avrupa Küme Gözlemevi** (European Cluster Observatory) projesidir. Aslında, bu proje, Avrupa Komisyonu'nun Girişim ve Sanayi'den sorumlu genel müdürlüğünün "Europe INNOVA – The network driving European innovation" isimli girişiminin bir alt bileşendir (<http://www.europe-innova.org/>). Avrupa Küme Gözlemevi'nin (AKG) amacı, karar vericileri ve küme üyelerini, tüm dünyadaki Avrupa kümeleri ve siyasetleri hakkında bilgilendirmektir (<http://www.clusterobservatory.eu/>). Gözlemevi, kümelerin hangi sektörlerde uzmanlaştığı, ulusal ve bölgesel kümeler, küme örgütleri, yeniliğe ilişkin ulusal ve bölgesel politikalar hakkında zengin veri sağlamaktadır. Avrupa'daki kümeleri tespit etmeye ve haritalamaya çalışan AKG, '3-yıldız' yaklaşımı olarak isimlendirdiği ve yukarıdan-aşağıya niteliğinde basit bir yöntemle kümeleri belirlemeye çalışmaktadır. Türkiye'de de aynı yöntem üzerinden giderek, mevcut kümeleri belirlemeye çalışan resmi bir girişim bulunmaktadır. Bu kapsamda, Dış Ticaret Müsteşarlığı adına bir ortaklık tarafından yürütülen "Türkiye'de Kümelenme Politikasının Geliştirilmesi Projesi" Avrupa Birliği tarafından finanse edilmektedir (<http://www.clusterturkey.com/>).

Bu kısımda inceleyeceğimiz son proje olan **Arazi Kullanımı ve Örtüsü Dinamiklerinin İzlenmesi (MOLAND)** projesi, Avrupa Komisyonu'nun Ortak Araştırma Merkezleri'nden sorumlu Genel Müdürlüğü'nün desteğini almaktadır (<http://moland.jrc.ec.europa.eu/>). MOLAND projesi kapsamında geliştirilen yöntemle, kentsel alanlardaki çevresel ve morfolojik değişimleri izlemek amacıyla, dünya gözlem teknikleri ile mekansal işlem araçları ve istatistik verilerin birlikte kullanılması hedeflenmektedir. MOLAND projesi, aslında, kentsel alanların gelişmesinin izlenmesi ve Avrupa ölçeğindeki eğilimleri belirginleştirmek amacıyla, Kentsel Dinamiklerin İzlenmesi (MURBANDY) başlığı altında 1998'de başlatılmıştır. Söz konusu yöntem, kentsel gelişme süreçlerini anlamaya yardım etmekte, aynı zamanda bir planlama aracı olarak kullanılmaktadır. MOLAND yöntemi, bölgesel ölçekte, ayrıntılı mülki bilgi sağlamakta, **kalkınma ajanslarının**, belirli çevresel göstergeleri oluşturmalarına ve mevcut kentsel sürdürülebilirlik göstergelerini geliştirmelerine olanak sağlamaktadır. Farklı yerlere ilişkin tarihsel, ancak karşılaştırılabilir veri tabanlarının geliştirilmesi ve bu veri tabanlarının nüfusun büyümesi, hareketliliği ve güvenliği, büyük ölçekli stratejik ve çevresel

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

etki değerlendirmesi ve kentsel yayılma gibi planlama konularına uygulanması, MOLAND yöntemi kullanılarak üretilecek bilgi türlerini tanımlamaktadır.

MOLAND'ın ilk deneyimleri, Doğu Avrupa ve Üçüncü Dünya kentleri üzerine yapılan uygulamaları kapsamaktadır (Lavalle ve diğ., 2001). 2004 yılından buyana MOLAND, iklim değişikliğinin neden olduğu sorunlarla baş etmek amacıyla geliştirilmeye çalışılan uyum stratejileri üzerine gerçekleştirilen araştırmalar kapsamında, hava olaylarının etkisinin çözümlenmesi ve değerlendirilmesine katkıda bulunmaktadır. Yeni faaliyet alanları, mekansal planlama ve afetlerin etkisinin hafifletilmesi üzerinedir. Sürdürülebilir arazi kullanımı yönetimi ve Avrupa Mekansal Gelişme Bakışaçısı (ESDP) çerçevesinde ele alınan kentsel ve bölgesel gelişmeye ilişkin konular üzerine de odaklanan MOLAND, sürdürülebilir kentsel gelişme üzerine geliştirilen eylemler, Çevresel Etki Değerlendirmesi ve Stratejik Çevre Değerlendirmesi gibi AB düzeyinde çalışılan diğer bazı çevresel konular ve **ESDP**'nin ileri uygulamaları (Avrupa Mekansal Planlama Gözlemevi Ağı – **ESPON** gibi) ile de doğrudan ilgilidir.

Genel hatlarıyla görüldüğü gibi yerel, bölgesel, ulusal ve küresel ölçekte gözlemleri, bir ağ etrafında birbiriyle ilişki kurmaya başlamaktadır. Böylece, bir yandan toplanan verilerin birbirine uyumlandırılması sağlanırken, diğer yandan, ortak sorunlara ortak çözümler bulma olanağı sağlanmaktadır. Bir yanda **MOLAND**, kendisini diğer Avrupa Birliği gözlemevi projeleri (örneğin ESPON) ile diğer yanda, **AlpCity Interreg Projesi**, kendisini BM Habitat'ın **Küresel Kentsel Gözlemevi** ile ilişkilendirmeye çalışmaktadır. Burada MOLAND yanı sıra ESPON gibi konumuzla ilgili diğer gözlemlerinden bahsetmek mümkün olmakla birlikte, özellikle Avrupa Birliği içerisinde kurumsallaşmaya başlayan bu tür gözlemevi deneyimlerinin ayrıntılı biçimde irdelenmesinin yine ayrı bir çalışmanın konusu olması gerektiğini düşünüyoruz.

3.5. Bölgesel Gözlemevinin, Bölgesel Stratejilerin Etki ve İlerleyişini Değerlendiren ve İzleyen, Bölgedeki Bilgi ve İstihbaratı Derleyerek ve Çözümleyerek, Bölgesel Aktörlerin Erişimine Açan Bir Merkez olarak Kurgulanması – İngiltere'de Kalkınma Ajansları'na Bağlı Gözlemleri ve İstihbarat Birimleri Deneyimi

Kentsel ve bölgesel gözlemleri deneyimleri arasında İngiltere'de Kalkınma Ajansları'na bağlı biçimde, daha doğrusu etkileşim içinde, faaliyet gösteren 'Bölgesel Gözlemleri'nin ayrı bir yeri bulunmaktadır.²³ Özellikle, 2000'li yılların başında karşımıza çıkmaya başlayan bu gözlemleri, bu çalışma kapsamında öngörülen çerçevenin ortaya çıkmasına, önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Kalkınma Ajansları ile dirsek teması halinde olması öngörülen Bölgesel Gözlemleri (ya da istihbarat merkezleri), birer araştırma merkezleri olarak, bölgesel kalkınmada, ihtiyaç duyulan bilgileri toplama, derleme, çözümleme ve raporlama görevini üstlenmektedir.²⁴ Tüm İngiltere'yi kapsayan sekiz bölgesel gözlemevi bulunmakla birlikte, bu çalışmada, bunlardan sadece bir kaç hakkında açıklayıcı bilgi verilmiştir (Orta Batı Bölgesi Gözlemevi, Doğu İngiltere Gözlemevi, Güney Batı Gözlemevi, Güney Doğu İngiltere İstihbarat Ağı). İngiltere deneyiminde karşımıza çıkan Bölgesel Gözlemleri'nin, çok farklı kurumsallaşma stratejileri izlediği görülmektedir. Bir uça çok ortaklı ve daha iddialı girişimler bulunurken, diğer uça daha mütevazî ölçüde, sadece bir internet sitesi olarak tasarlanan girişimler bulunmaktadır.

Orta Batı Bölgesi Gözlemevi (OBBG); OBBG'nin kurulma kararı, giderek artmakta olan bölgesel gerileme ve bunun bölgesel karar vericiler üzerinde oluşturduğu, bölgedeki yüksek kaliteli ve

²³ Kalkınma Ajansları deneyimi için özellikle '1. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu'nda sunulan bildirilere bakılabilir. Her ne kadar, Bölgesel Kalkınma Ajansları, İngiltere'de 1998'de Bölgesel Kalkınma Ajansları Yasası altında kurulmuş olsa da, 1980'lerin ortalarından itibaren birçok İngiliz bölgesinde ajanslar faaliyet göstermiş ve farklı kaynaklardan mali yönden desteklenmişlerdir (Harding, 2006).

²⁴ Walburn (2006: 53), kalkınma ajanslarının, buldukları bölgenin iktisadi durumu hakkında bir araştırma ve istihbarat merkezi olması gerektiğini vurgulayarak, bu kapsamda her ajansın, öngördüğü kalkınma izlencesinin uygulanmasında lider bir konum üstlenmesi gerektiğini ifade etmektedir.

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

paylaşımına açık bilgiye ulaşımın geliştirilmesi ihtiyacından kaynaklanmıştır. OBBG, bölgedeki tüm veri ve istihbarat için tek adres olarak geliştirilmektedir. OBBG, Ortaklık Kurulu'nun kurumun oluşumunu onaması ile 24 Eylül 2002'de kurulmuştur. OBBG şu görevleri yerine getirmektedir (www.wmro.org.uk); (1) bölgenin mevcut durumunu, gelişmesi için öngörülen stratejik hedefleri gözönünde bulundurarak gözden geçirmek, (bölgesel stratejilerin ve izlencelerin etki ve ilerleyişini değerlendirmek ve izlemek); (2) gizlilik esaslarına ve fikri mülki haklara uyararak, bölgesel ajanslar, iş adamları ve toplulukların, bölgedeki bilgi ve istihbarata etkin erişimini sağlamak; (3) bölgedeki aktörlerin, bölgesel bilgi ve istihbarat önceliklerin belirlemesine ve gerekli görülen araştırmaların yapılmasına destek olmasını sağlamak; (4) farklı bilgi alanlarından gelen bölgesel veri ve istihbaratın, üretiminde ve kullanımında tutarlılık ve en iyi uygulamanın gerçekleşmesini sağlamak.

Orta Batı bölgesindeki kamu kurumları, şirketler, gönüllü topluluk ve örgütlere, iyi derlenmiş bilgiye gelişmiş ulaşım imkanı sunarak, bütün olarak bölgenin kendisinin ve alt bölgelerinin anlaşılmasını artırmayı, buna koşut olarak, strateji biçimlendirme, politika oluşturma ve hizmet sunumunun kalitesini geliştirmeyi amaçlayan Orta Batı Bölgesi Gözlemevi bünyesinde faaliyet gösteren bir kültürel gözlemevi de bulunmaktadır. **Kültürel Gözlemevi**, Kültür Orta Batı (Bölgesel Kültür Ortaklığı) ve Bölgesel Kültür Forumu'nun ortak bir girişimi olarak, Birmingham Üniversitesi tarafından 2004 yılında gerçekleştirilen bir çalışmaya istinaden kurulmuş olup, kültür ve bölgesel ekonomi arasındaki bağlantıları aydınlatarak, kültürel ve yaratıcı sanayilerin önemi, ölçeği ve kapsamına ilişkin olarak bilgi ve istihbarat sağlamaktadır. Kültürel Gözlemevi'nin çalışması, Kültürel Araştırma ve İstihbarat Heyeti tarafından tasarlanan Bölgesel Kültürel İstihbarat Eylem Planı 2006-2008 doğrultusunda gerçekleşmektedir.

Doğu İngiltere Gözlemevi (DIG); DIG, Doğu İngiltere Kalkınma Ajansı Strateji Takımı tarafından, ajansın ve ortağı olan örgütlerin ortak faydası için idame ettirilen etkileşimli bir internet sitesi olarak 2001'de kurulmuştur (<http://www.eastofenglandobservatory.org.uk/>). Bu internet sitesi, Doğu İngiltere'nin toplumsal-iktisadi ve çevresel yapısının, sürekli güncellenen ve doğru bir resmini sunmak amacıyla anahtar öneme sahip bölgesel bilginin toplanması, çözümlenmesi ve yayılmasını amaçlamaktadır. Doğu İngiltere Gözlemevi, Doğu İngiltere Kalkınma Ajansı ortaklarının kullanımı için bir kaynak olarak harekete geçirilmiştir. Bir internet sitesi olarak tasarlanan gözlemevi, bir haritalama ve veritabanı birimine sahip olup, **Doğu İngiltere Kalkınma Ajansı** tarafından mali yönden desteklenmektedir.

Güney Batı Gözlemevi (GBG) ve Güney Doğu İngiltere İstihbarat Ağı (GDİİA); GBG (Nüve Birim-2005), kar amacı gütmeyen bir şirkettir ve Güney Batı Bölgesel Kalkınma Ajansı, Güney Batı Hükümet Dairesi, Güney Batı Bölgesel Meclisi ve Güney Batı Çevre Ajansı gibi pek çok kamu kurumu tarafından mali yönden desteklenmektedir. GBG, ortakları ve alt bileşenleri olarak, konusal bölümler (thematic modules) (Ticaret ve Ekonomi, Kültür, Çevre, Planlama, Kamu Sağlığı, Kabiliyet ve Öğrenme) ve yerel istihbarat ağlarını eşgüdümlemektedir (<http://www.swo.org.uk/>). GDİİA (2005) ise Güney Doğu İngiltere için Bölgesel Gözlemevi'dir (<http://www.see-in.co.uk/>). Çok ortaklıklı bir örgüt olarak, GDİİA, 6 bölgesel ortağın (Güney Doğu İngiltere Kalkınma Ajansı, Güney Doğu İngiltere Bölgesel Meclisi, Güney Doğu İngiltere Hükümet Dairesi, Güney Doğu Kültürel Gözlemevi, Çevre Ajansı, Güney Doğu Bölgesi Gözlemevi Ağı) desteğini almaktadır. Ağ, ortakları için bölgesel istihbarata ilişkin konuların mercek altına alındığı bir forum görevi görmektedir. Ağın temel hedefi, bölgede bilgiye dayalı politika geliştirme sürecini desteklemek için ihtiyaç duyulan istihbarata ulaşımı sağlamaktır. Bir internet sitesi aracılığıyla, kullanıcılar, önemli bölgesel ve ulusal veri-bilgi kaynaklarına ulaşabilmektedir. GDİİA, ayrıca, Güney İngiltere Bölgesi içindeki araştırmalara eşgüdümlü bir yaklaşımı kolaylaştırmak için çalışmakta, veri ve istihbaratın daha geniş şekilde paylaşımını desteklemektedir. Bu çerçevede, bölge içerisinde faaliyet gösteren diğer yerel ve sektörel gözlemevlerinin (ya da bilgi ağlarının), GDİİA aracılığıyla bir araya getirilmesi hedeflenmektedir. GDİİA bünyesinde de OBBG olduğu gibi yine bir Kültürel Gözlemevi bulunmaktadır.

3.6. Gözlemevinin, Sektörel Araştırmalar Yapan Uluslararası, Ulusal ya da Bölgesel Merkezler ya da Ağlar Olarak Kavramsallaştırılması – Fransa'nın Sektör Temelli Bölgesel Gözlemevleri Deneyimi ve Diğer Deneyimler

İngiltere ve Amerika deneyimi ile karşılaştırıldığında, Fransa deneyimi ilginç bir takım özellikler arz etmektedir. Öncelikle, ABD'de olduğu gibi Fransa'da da ilk gözlemevi deneyimlerine 1970'lerden itibaren rastlayabiliyoruz. Ancak, bu deneyim, Amerika ya da İngiltere deneyiminde karşılaşmadığımız ilginç bir takım özelliklerle karşımıza çıkmaktadır. Fransa'daki gözlemevleri sadece farklı bölgelere göre değil sektörler için de tanımlanmakta ve kurgulanmaktadır. Verilebilecek örneklerin başında 'İstihdam Oluşumu için Bölgesel Gözlemevi' (OREF) gelmektedir. Yine, Bölgesel Sağlık Gözlemevi (L'ORS), bu kapsamda incelenebilecek ilginç bir örnek olup, OREF girişiminden daha önce başlamıştır. Bu bölümde, Fransa'nın sektör temelli bölgesel gözlemevleri yanı sıra, ilginç kentsel gözlemevi deneyimleri hakkında da bir takım bilgiler verilmiştir.

L'ORS (L'Observatoire Régional de Santé), bölgesel yönetime bağlı bir araştırma merkezi olarak 1974'de kurulmuştur (<http://www.ors-idf.org/>). Daha sonra, Bölge Kurulu'nun isteğiyle, Ile-de-France bölgesinin Şehir ve Altyapı Planlama Birimi'nin **bağımsız bir teknik bölümü** haline getirilmiştir. 1983'de yerleşme süreci kapsamında, merkezi ve bölgesel yönetim, **L'ORS'un çalışmalarının devam etmesi gerektiğini yeniden onaylamış ve söz konusu gözlemevinin hedeflerini belirleyen ilkeleri tanımlayan, aynı zamanda L'ORS'un finansmanını eşit biçimde karşılayacaklarını taahhüdünü veren bir anlaşmayı imzalamışlardır.** L'ORS, merkezi ve bölgesel yönetimin eşit sayıda üye ile temsil edildiği, 10 kişiden oluşan bir kurul tarafından kontrol edilmektedir. Kurulun başkanlığı Bölge Kurulu başkanı tarafından yürütülmekte, başkan yardımcılığı görevini ise merkezi yönetimin bölgedeki temsilcisi üstlenmektedir. Sağlık ve toplumsal alanlarda, karar alma sürecine destek olacak araştırmaları yapan bir kurum olarak, L'ORS'un **esas hedefi, başkent Paris'in girişik durumunu dikkate alan bölgesel sağlık ve toplum politikalarının geliştirilmesine yönelik uygulanabilir bilgiler üretmek ve sunmaktır.** Bu hedef doğrultusunda, L'ORS, özellikle başkentteki öncelikli sağlık konuları üzerinde olmak üzere, nüfusun sağlık koşulları hakkındaki verileri toplamakta, çözümlemekte ve sentezlemektedir.

Diğer yandan İstihdam Oluşumu için Bölgesel Gözlemevi (OREF) önerisi, 1980'lerin sonuna doğru gerçekleşme olanağı bulmuştur. Kamu politikalarının bölgeselleşmesi bağlamında, Fransa'da bölgesel kamu yetkililerine, gençlere ve yetişkinlere yönelik mesleki eğitim desteğinin artırılması sorumluluğu verilmesine koşut olarak, bölgesel düzeydeki istihdam oluşumuna ilişkin net ve nesnel bilgiye olan ihtiyacı karşılamak amacıyla 1989-1993 planında, istihdam oluşumunun takip edilebilmesi için her bölgede bir gözlemevinin (OREF) kurulması öngörülmüştür. Örneğin, L'ORM, Alpes – Côte d'Azur bölgesinin OREF'idir (<http://www.orm-paca.org/>). 1980'lerin sonunda kurulan L'ORM, bugün otonom bir yapıya sahip olup, yapılan plan anlaşması gereği, merkezi ve bölgesel hükümetler tarafından ortaklaşa finanse edilmektedir. Fransa'daki benzer örgütlenme biçimine sahip bir diğer gözlemevi uygulaması, Franche-Comté Bölgesel Turizm Gözlemevi'dir (RIET). RIET, bölgeye gelen turist sayısının ölçülmesi ve değişiminin irdelenmesi suretiyle hem bölge turizmcilerine yardım etmesi hem de bölgedeki kamu politikalarının değerlendirilmesi ve ayarlanmasında bir araç olması amacıyla Franche-Comté Bölge Kurulu'nun itici kuvvetiyle 1990'da kurulmuştur (<http://observatoire.franche-comte.org/>).

Bölgesel ölçekteki gözlemevleri yanı sıra, Fransa'da ilginç kentsel gözlemevi uygulamaları da bulunmaktadır. Bunlardan bazıları, tamamen uygulama odaklı kent müzesi türünde belgelik birimleri iken bazıları ise daha araştırma odaklı merkezler görünümündedir. Roubaix Belediyesi Kentsel Gözlemevi ve Orta Doğu Kentsel Gözlemevi, bu kapsamda incelenebilecek iki güzel örnektir. Roubaix Belediyesi Kentsel Gözlemevi, şehre ilişkin politikaları gözden geçirmek, aynı zamanda Roubaix hakkındaki tüm tarihi belgeleri toplamak amacıyla bir bilgi merkezi geliştirmiştir (<http://www.bn-r.fr/fr/observatoire.php>). Kentsel Gözlemevi, bölge ofisindeki dosyaları arşivine almış olup, tüm dosyaların sayısallaştırılması sürecine başlanmıştır. Kısa süre içerisinde, bu bilgilerin, şehrin sayısal kütüphanesine devredilmesi beklenmektedir. Sayısallaştırılan ilk koleksiyon, bölgenin yerel gazetelerinden oluşmaktadır. Orta Doğu Kentsel Gözlemevi (Observatoire urbain du Proche-Orient)

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

ise IFPO (Institut français du Proche-Orient) bünyesinde, kentsel sorunlar üzerine süreklilik arzeden bir belgeleme-araştırma projesi olarak, Beyrut şehir merkezinin yeniden inşası boyunca 1991'de faaliyete başlamış olup, araştırmanın yapısına koşut olarak 1993'den itibaren kurumsallaşmaya başlamıştır (<http://www.ifporient.org/spip.php?rubrique146>). O zamandan bu yana, gözlemevi faaliyetlerini, tüm Beyrut'u kapsayacak, arda da Lübnan'ın kentsel mekanlarını kapsayacak biçimde genişletmiştir. Şimdilerde gözlemevi, tüm Orta Doğu coğrafyasındaki kentlere ilişkin sorunları araştırma gayreti içindedir.

4. Türkiye'de Önerilen ve Gerçekleşmekte Olan Bölgesel ve Kentsel Gözlemevleri: Üniversite Merkezli Gözlemevleri ve Türdeş Gelişmeler

Türkiye'de önerilen ve gerçekleşmekte olan bölgesel ve kentsel gözlemevlerinin iki temel başlık altında incelenebileceği düşünülmüştür. Bunlardan ilki, isminde gözlemevi ifadesi geçen ve üniversitelerde konuşlanmaları öngörülen araştırma merkezi niteliğindeki girişimleri kapsamaktadır. Bu kapsamda, karşımıza iki örnek çıkmaktadır; (1) Batı Akdeniz Bölgesel Gözlemevi / İstihbarat Birimi Önerisi; (2) Mersin Üniversitesi Kentsel Gözlemevi Projesi. İkinci başlık, isminde gözlemevi ifadesi geçmeyen, ancak gözlemevi türünde girişimler olarak niteleyebileceğimiz öneri ve oluşumları kapsamaktadır. Bunların başında, özellikle üniversite bünyelerinde kurulan kentsel ve bölgesel araştırma merkezleri ile günümüzde oldukça yaygınlaşmaya başlayan, çoğunlukla da belediye bünyelerinde kurulan kent müzeleri gelmektedir. Bu kapsamda, karşımıza sırasıyla, ODTÜ'de 1990'larda kurulan Kamu Politikaları ve Kentsel Araştırmalar Merkezi (KAPKA), Mersin Üniversitesi'nde 2000'de kurulan Akdeniz Kent Araştırmaları Merkezi (AKKENT), yine ODTÜ'de 2003'de kurulan Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Ağı (KBAM), 2007'de Yerel Siyaset Dergisi bünyesinde kurulan Kent Araştırmaları Merkezi (KAM) ve sayıları gün geçtikçe artmakta olan kent müzeleri çıkmaktadır. Söz konusu gözlemevi ya da türdeş oluşumların irdelenmesine ayrılan bu bölümde, önce isminde doğrudan gözlemevi ifadesi geçen öneri ve projeler, sonra da türdeş gelişmeler incelenecektir.²⁵

4.1. Türkiye'deki Oluşumlar: Bölgesel ve Kentsel Gözlemevi Önerileri

İngiltere kalkınma ajansları deneyimi ve bu ajanslarla birlikte çalışan bölgesel gözlemevleri örneğine öykünme sonucu ortaya çıktığı düşünülen **Batı Akdeniz Bölgesel Gözlemevi – İstihbarat Birimi** önerisi, Dulupçu (2007) tarafından getirilmiştir. Dulupçu (2007), Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajansları kurulması yönündeki düzenlemelere gönderme ile genel bir çerçeve çizerek, Antalya'da konumlanmasını önerdiği ve Batı Akdeniz Bölgesi'nin (TR61) kalkınmasından sorumlu olacak bölgesel kalkınma ajansının, Isparta'da Süleyman Demirel Üniversitesi bünyesinde kurulacak bölgesel bir gözlemevi – istihbarat birimi ile desteklenmesini önermektedir. Gözlemevleri önerisinin genel çerçevesi ve Türkiye koşullarında konunun nasıl ele alınabileceği üzerine bir öneri geliştirmeyen Dulupçu (2007), kalkınma ajanslarına ilişkin son gelişmeleri ve mezuat düzenlemelerini ele alarak, doğrudan Isparta'da bir Bölgesel Gözlemevi kurulması önerisini getirmektedir.

Diğer gözlemevi önerisi olan **Mersin Kentsel Gözlemevi** önerisi, Mersin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi üyeleri tarafından, Mersin Üniversitesi'nin DPT'ye yaptığı ortak proje

²⁵ Çok daha önceki yıllarda gündeme getirilen, ancak gerçekleştirilemeyen kentsel araştırma merkezi önerileri, bu çalışma kapsamında irdelenmemiştir. Örneğin, Türkiye'de 1984 yılında yürürlüğe giren 3194 sayılı yasa ile Nazım Plan Büroları'nın kapatılmasının ardından, İstanbul gibi metropoliten alanların planlamasında büyük bir darboğaza girildiğine işaret eden Çubuk (1992: 7-8), 16. Dünya Şehircilik Günü çerçevesinde 3-8 Kasım 1992 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilen İstanbul'un Kentsel Gelişme Sorunları ve Avrupa Metropollerini Kolokyumu Sonuç Değerlendirmesi'nde, bölgesel, metropoliten ve kentsel ölçeklerde sorunların çözümü için yeni kurumsal dizgelerin ve örgütlerin oluşturulması gerektiği tespitinde bulunarak, özellikle İstanbul için kentsel gelişme araştırmaları ve planlama çalışmaları yapacak, aynı zamanda bu çalışmaları arşivleyecek bir **kentsel araştırma-geliştirme ve planlama enstitüsü** kurulmasını önermiş ve bu enstitünün faaliyetlerinin, daha önceki deneyimlerden (Nazım Plan Büroları deneyimi gibi) çıkarılacak dersler doğrultusunda hiçbir suretle kesintiye uğratılmaması gerektiğini vurgulamıştır.

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

başvurusunun bir parçası olarak kurgulanmıştır.²⁶ Söz konusu proje başvurusunun DPT’ce kabul edildiği bilinmektedir (2008). Mersin Kentsel Gözlemevi projesinde, başta Coğrafi Bilgi Sistemleri olmak üzere merkezde kullanılabilir yazılım ve donanıma ilişkin bir altyapı oluşturulması ve pilot projeler ile Mersin’e ilişkin bir takım araştırmaların yapılması öngörülmektedir. Süreç içerisinde Mersin ve içinde bulunduğu bölgeye ilişkin bilgilerin, Kentsel Gözlemevi’nde toplanması ve bu veriler üzerinden karar-verme süreçlerine yönelik bir takım çözümlerinin yapılması planlanmaktadır. Aynı zamanda, gözlemeviden, bölgenin kalkınmasına yönelik toplumsal araştırmaları yapması, buna koşut olarak da hem toplanan ve çözümlenen verileri hem de araştırma sonuçlarını, bölge içinde yaşayan tüm araştırmacıların ve karar-vericilerin kullanımına sunması beklenmektedir. Önümüzdeki yıllarda, Mersin Üniversitesi Kentsel Gözlemevi projesine ilişkin ilk araştırma ürünleri de ortaya çıkmaya başlayacaktır.

4.2. Türkiye’deki Oluşumlar: Türdeş Gelişmeler

İnceleyeceğimiz ilk türdeş gelişmelerden olan **Kamu Politikaları ve Kentsel Araştırmalar Merkezi (KAPKA)**, ODTÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi bünyesinde kurulmuştur. Merkez bilindiği kadarıyla 1995’den beri faaliyet göstermektedir. Avrupa’nın yeniden dönüşüm ve ekonomik yapılanması sürecinde tarihsel, bölgesel ve ulusal özelliklerinin Avrupa kimlikleri çerçevesinde belirlenmesi projesinin (SPHERE) Türkiye ayağı, KAPKA tarafından eşgüdümlemektedir. Avrupa’dan dört kuruluşun oluşturduğu bir konsorsiyum ile yürütülecek olan projenin toplam bütçesi 889,239 Avro olup, Türkiye’nin bütçesi 92,789 Avro’dur (TÜBİTAK, 2008: 88).

2000 yılında Mersin Üniversitesi bünyesinde kurulan **Akdeniz Kent Araştırmaları Merkezi (AKKENT)** ise, kent tarihi öncelikli olmak üzere, Mersin ve Çukurova Bölgesi’ni ilgilendiren farklı konularda araştırma ve bilgilendirme faaliyetlerinde bulunmaktadır. AKKENT’in amaçları, Mersin öncelikli olmak üzere Akdeniz Bölgesi’nde (<http://www.mersin.edu.tr/>); (1) kentsel konularda inceleme ve araştırma yaparak bilgi ve belge birikimini sağlamak, (2) kentsel sorunların çözümü için yerel yönetim, kurum ve kuruluşların hizmetlerinin karşılanmasında özgün yöntem ve teknikler geliştirmek; (3) sağlıklı kentsel gelişmenin sağlanması ve tarihi süreç – kent – kentte yaşayan üçlü ilişkisinin kurulabilmesi için bir kentsel belgelik ve kitaplık kurmak; (4) bir kent tarihi müzesinin kurulmasına yönelik girişimlerde bulunmak, şeklinde sıralanmaktadır. Merkezin çalışma alanı olarak da coğrafi, tarihi, sosyal ve kültürel öğeler bakımından büyük benzerlikler gösteren Mersin, Adana, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş ve Osmaniye illeri seçilmiştir.

AKKENT’in yürüttüğü önemli faaliyetlerin başında, 2002 yılından beri 3 yılda bir rutin olarak gerçekleştirdiği, uluslararası nitelikteki “Tarih İçinde Mersin Kolokyumu” serisi gelmektedir (<http://tarihicinde.mersin.edu.tr/>). Kolokyumun amacı Mersin ve bölgesine ilişkin yerli ve yabancı bilim insanlarının ortak bir platformda biraraya gelmesine olanak sağlayarak, farklı disiplinlerden gelen uzmanların Doğu Akdeniz coğrafyasına yaklaşımlarını ve değerlendirmelerini tek bir toplantıda buluşturmak; yeni, özgün ve daha sonraki çalışmalar için açılım sağlayacak çalışmaların yapılmasına zemin hazırlamak; yerel bilgi, kültür ve belge paylaşımı için olanak yaratarak, Mersin’in yakın geçmişi ve yaşam kültürüne ilişkin hiçbir yerde kayıtlı olmayan sözlü bilginin paylaşımına ve kayıt altına alınmasına yardımcı olmaktır. Tarih İçinde Mersin Kolokyumu’nun ilki 2002 yılı Nisan ayında, ikincisi ise 2005 yılı Eylül ayında, üçüncüsü ise 2008 yılı Ekim ayında gerçekleştirilmiştir.

Kentsel ve bölgesel araştırmalar üzerine bir diğer merkez oluşumu yine ODTÜ’de karşımız çıkmaktadır. ODTÜ’de Bölge Planlama Stüdyosu’nu yürüten ekibin girişimi ile 2003’de başlatılan **Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Ağı’nın (KBAM)** amacı, merkezi ODTÜ’de bulunan bir bilgi paylaşım ağı oluşturarak, kentsel ve bölgesel gelişme konusunda ortaya çıkan yeni kuram ve kavramları tartışmak, paradigma kaymalarını belirlemek ve bu kapsamda yapılan çalışmaların

²⁶ DPT’nin, bölgesel kalkınmayı desteklemek amacıyla üniversitelerin ortak bilimsel ve teknolojik altyapısını geliştirmek üzere verdiği destek kapsamında, Mersin Üniversitesi, tüm fakülte ve birimlerinden gelen talepleri birleştirerek, araştırma altyapısı ve teknolojisini geliştirmek için genel bir başvuru yapmıştır.

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

sonuçlarını paylaşmaktır (<http://www.kbam.metu.edu.tr/>). KBAM, aynı zamanda, bilgi paylaşım alanlarının netleştirilmesi suretiyle ortak çalışmalar yapılmasını ve takibinde söz konusu çalışmaların yayınlanmasını hedeflemektedir. Ağ girişimini başlatan ekibin itici gücüyle, 2004 yılında geniş katılımlı bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantı sonrasında, KBAM'a katkıda bulunanların çalışmalarının yer aldığı derleme bir kitap yayınlanmıştır (Eraydın, 2006).

Halen etkin olan KBAM sitesinde ana çalışma konuları (<http://www.kbam.metu.edu.tr/>); (1) bölgesel ve kentsel gelişmeye yönelik yeni kuramsal tartışmalar; (2) kent ve bölge planlamada yeni paradigmlar; (3) bölgesel gelişmenin yeni dinamikleri; (4) yeni sanayi alanları ve sanayi odakları; (5) yerel kalkınmanın öğelerinin yeniden tanımlanması; (6) bölgesel yenilik sistemleri; (7) yerel ve küresel ilişki ağlarının mekansal gelişme üzerindeki rolü; (8) kentsel ve bölgesel gelişme amaçlı kurumlaşma arayışları, olarak sıralanmıştır. Ancak, ağın çalışma konuları, katkıda bulunacak araştırmacılardan gelecek önerilere açık olup, ortak çalışma alanları bu çerçevede belirlenmeye çalışılmaktadır.

Kent Araştırmaları Merkezi (KAM) ise Yerel Siyaset Dergisi'nin bir ofisi olarak, 2007 yılında çalışmaya başlamıştır (<http://www.kentarastirma.com/>). Yerel Siyaset Dergisi bünyesinde kurulan KAM, merkezin yönetim kurulu başkanlığını yürüten Kaya'nın (2007) ifadesiyle, kent ve kent yönetimi alanında bilgi üretilmesi, toplanması, çözümlenmesi, değişik ve alması politikalar belirlenmesine yönelik ihtiyaçtan doğmuştur. Kaya (2007), yerel aktörlerin belirleyiciliğinin arttığı günümüzde, KAM gibi çok sayıda ve nitelikli merkezlere ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır. KAM'ın hedefleri, kent ve kent yönetimleri konularında; entelektüel birikimlerden sinerji doğuracak işbirlikleri için ortam oluşturmak, kentlerin yaşam kalitesini arttıracak her türlü araştırma, inceleme, değerlendirme çalışmalarını yapmak, uygulayıcılar ile akademisyenler-araştırmacılar arasında işbirliğini geliştirmek, yapılacak veya yapılmakta olan akademik çalışmalara destek olmak, yerel, ulusal ve küresel deneyimlerin paylaşımına yönelik organizasyonlar gerçekleştirmek, konferans, sempozyum, panel, açık oturum ve benzeri etkinlikler düzenlemek, sorunlara çözüm önerileri geliştirmek, raporlamak, yayınlamak, basılı ve elektronik ortamda yayımlar yapmak, bilgi ve belge toplamak, araştırmacılara ve uygulayıcılara hizmet verecek kütüphane oluşturmak olarak sıralanmıştır. KAM'ın çalışma alanları ise (1) planlama ve ulaşım, (2) kent ekonomisi, (3) sosyal ve kültürel politikalar, (4) çevre, (5) etkin yönetim ve (6) kent hukuku olarak sıralanmıştır.²⁷

KAM'ın hedeflerinin, ABD'deki Kentsel Gözlemleri Ağı İzlenesi kapsamında öngörülen hedeflerle büyük oranda örtüştüğü söylenebilir. Ancak, söz konusu girişimin çalışma usul ve esasları sıralanırken, KAM tarafından desteklenen araştırmaların ve benzeri çalışmaların telif hakkının KAM adına 'Plato Danışmanlık Eğitim A.Ş.'ye ait olması hükmünün yer alması oldukça dikkat çekmektedir.²⁸ Gözlemlerine ilişkin ilk kavramsallaştırma biçimlerinden birisi olan kent müzesi önerisini getiren Wurman, kendi gözlemevi önerisinin, kamuya ait bilginin yeniden kamusallaştırılması çağrısında bulunduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte, Yerel Siyaset Dergisi bünyesinde kurulan Kent Araştırmaları Merkezi'nin, kamu ve üniversite dışı olarak, alanında ilk kurulan merkezlerden birisi olması takdire değerdir. Kaya'nın (2007) da vurguladığı gibi, benzer "merkezlerin açılması ve bu alanda değişik politikalar üretilerek karar vericilere sunulması gerekmektedir". Gerçekten de az sayıda üniversite bünyesinde kurulan kentsel araştırma merkezleri dışında konu hakkında araştırma yapan fazla merkez bulunmamaktadır.

Aslında, bir aralar TMMOB bünyesinde de şehirler üzerine ortak araştırmalar yapması öngörülen bir Kentsel Araştırmalar Merkezi'nin (KAM) kurulması söz konusuydu. Ancak, bu proje maalesef hayata geçirilememiştir. TMMOB bünyesinde kurulması planlanan **Kentsel Araştırmalar Merkezi**'nin öngörülen dönem içerisinde kurulamaması, 2006'da yapılan TMMOB genel kurulunda gündeme gelmiş, "Şehir Plancıları Odası (ŞPO) Onur Kurulu üyesi Tarık Şengül, merkezin kurulması için oluşturulan komisyonun çalışmalarını yönetime sunduğunu, ancak yönetimde kabul görmediğini

²⁷ KAM, ilk uygulama olarak, "kent esnaf ve zanaatkarlarının ekonomik sorunları ve çözüm önerileri" konusunda bir çalışma başlatmış ve söz konusu çalışma kapsamında bir ödüllü makale yarışması açılmıştır (Kaya, 2007: 36).

²⁸ Zaten, KAM'ın bağlı olduğu Yerel Siyaset Dergisi de Plato Danışmanlık tarafından çıkarılmaktadır (Şentürk, 2008: 7).

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

belirterek, bu konudaki duyarsızlık olduğunu” söylemiş, “TMMOB Yönetim Kurulu’nda ŞPO’yu temsil eden Remzi Sönmez ise komisyonun çalışmalarını olgunlaştırmadan yönetime ilettiğini ve ilerleyen aşamada komisyonun çalışmaları tavsadığını öne” sürmüştür (<http://www.evrensel.net/06/05/28/gundem.html>). Bilindiği kadarıyla ŞPO’nun TMMOB bünyesinde olmasa da kendi bünyesinde bir KAM kurma çalışmaları halen devam etmektedir. Şehir Plancıları Odası 25. Dönem Çalışma Programı’nda (http://www.spo.org.tr/hakimizda/calisma_programi.php), kurumsallaşma sürecinin önemli bir ayağı olarak, odanın artan faaliyetlerinin önemli bir kısmını üstlenmesi beklenen ve 24. Dönemde yönergesi hazırlanarak onaylanan Kentsel Araştırmalar Merkezi’nin işler hale getirilmesi öngörülmektedir. Bu kapsamda; Şehir Planlama mesleki alanına “yönelik, tartışma, seminer, konferans, eğitim ve araştırma gibi faaliyetlerin KAM tarafından üstlenilmesi ve eşgüdümün sağlanması hedeflenmektedir”. Yine, kütüphane ve arşiv hizmetlerinin etkin hale getirilmesinden, aynı zamanda, üniversiteler ve diğer kurumlarla ortak araştırma, araştırma temelli etkinlik ve benzeri faaliyetlerin düzenlenmesinden KAM’ın sorumlu olması öngörülmektedir.

Son olarak, bu bölümde, gözlemevi niteliği de taşıyabilecek kent müzelerinden bahsedeceğiz. Özellikle, son yıllarda, Türkiye’de bazı kentlerde (Konya, Kastamonu, Kayseri, Bursa ve İzmir), kent müzeleri kurulmuştur (Silier, 2008a). Bunlardan bazılarının, amaç, hedef ve uygulamaları göz önünde bulundurulduğunda aslında birer kentsel gözlemevi yaratma gayreti içerisinde olduğu gözlenmektedir. Ancak, Türkiye’deki oluşumların özellikle kent tarihi üzerine aşırı derece odaklanması, söz konusu müzelerin olası gözlemevlerine dönüştürülmesi ya da eklenmesini önleyecek bir süreç yaratmaktadır. Şu anda Antalya, Samsun, Malatya, Mersin, Edirne, Mardin, Bartın ve Kızılcıhamam’da da bu doğrultuda kent müzesi kurma projelerinin var olduğu (Silier, 2008a), Adapazarı, Ankara, Bolu, Çanakalle, Çankırı, Çorum, Denizli, Elazığ, Gaziantep, Gümüşhane, Karaman, Kırşehir, Kocaeli, Nevşehir, Trabzon, Uşak, Van, Yalova, Akşehir, Bergama, Beypazarı, Fatsa, Gerede, İnegöl, Mudanya, Nazilli, Nusaybin, Ödemiş, Safranbolu, Selçuk, Tarsus ve Ünye’de de kent müzesi projeleri ya da girişimleri olduğu bilinmektedir (Silier, 2008b: 46). Antalya Kent Müzesi Proje ekibi ile AKKENT’in Aralık 2008’de birlikte düzenledikleri “Mersin Deneyimi ve Antalya-Mersin İşbirliği” konulu “Kent Araştırma Merkezleri Sempozyumu”, farklı kulvarlarda yol alan deneyimlerin birbirinden öğrenmeye başladığını göstermesi bakımından çarpıcıdır. Süreç içerisinde benzer işbirliklerinin, tüm türdeş gelişmelerle, olası gözlemevleri arasında da yaşanması ve farklı ulamların iç içe geçmesi kaçınılmazdır.

Yukarıda sıralanan girişimlerin dışında, tanımlı bir kurumsal çatı altında ve tamamen uygulamaya yönelik olmasa da kentsel ve bölgesel araştırmaların, Türkiye’de uzun süreden beri farklı kurumlar tarafından gerçekleştirilmekte olduğunu vurgulamak gerekir. Söz konusu araştırmaların, kapsamlı ve genel bir değerlendirmesi için ‘Türkiye’nin Nüfus ve Kalkınma Yazını Araştırması’²⁹ raporlarına (bakınız <http://www.kbam.metu.edu.tr/pub.htm>) ve Kent Araştırmaları Bibliyografyası’na (Tarih Vakfı, 2001) bakılabilir. Keza, TEPAV gibi asıl amacı politika önerileri geliştirmek olan araştırma kurumlarının bünyesinde de Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu örneğinde olduğu gibi kentsel ve bölgesel araştırmaların yapılmasını ve birbiriyle karşılaştırılmasını teşvik eden süreçler bulunmaktadır.

5. Sonuç Yerine

Bu çalışma kapsamında, önce Türkiye’deki üst ölçek planlar ve bu planları yapmakla sorumlu kurumlar eleştirel biçimde gözden geçirilerek, söz konusu planlara ilişkin sorunlar, özellikle planların

²⁹ Aslında, Eraydın (2003) tarafından gerçekleştirilen çalışma da bu araştırmanın bir parçasıdır. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu’nun finansal desteği ile TÜBA bünyesinde, nüfus ile kalkınma arasındaki karmaşık ilişkiyi sınıflandırılabilir ve irdelenebilir hale getirmek amacıyla Türkiye’nin Nüfus ve Kalkınma Yazını araştırması gerçekleştirilmiştir (bakınız <http://www.tuba.gov.tr/yayin.php?id=67>). Bu araştırma çerçevesinde gerçekleştirilen, “Kentleşme-Kalkınma ve Nüfus Üçgenindeki Dinamikler, Tartışma Başlıkları ve Araştırmalar” başlıklı çalışmada, Eraydın (2003: 1), “kentleşme, nüfus ve kalkınma konularında gündeme gelen olguları, bu olguları tartışan yazını ve bu tartışmalara kaynaklık eden araştırmaları” tespit etmeyi, aynı zamanda “mevcut yapının algılanmasında ve çözüm üretilmesindeki eksiklikleri tanımlayarak gerekli araştırma alanlarını” saptamayı amaçlamaktadır.

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

devamlılığı ve kullanılan izleme-değerlendirme dizgesi bakımından irdelenmeye çalışıldı. Netice itibarıyla, karşımıza görece zengin, ancak hem kendi içerisinde hem de birbiriyle çok fazla ilişkisi kurulmamış, kimi zaman ağırlıklı olarak mekansal kimi zamanda sektörel pek çok üst ölçek plan çıktı. Şu an üst ölçek plan üretme süreci içerisinde bulunan ve farklı alanlardan gelen çoğu uzmanın ismini bile bilmediği ya da hatırlayamadığı Antalya Bölge Planı'ndan, günümüzdeki üst ölçek mekansal planlara kadar, tüm üst ölçek planlar, genel bir irdelenmeye tabi tutulduğunda, planlama sürecinin uygulama ayağının kesintiye uğradığını, etkin bir izleme ve değerlendirme dizgesinin kurulmadığını görmekteyiz. İşte bu noktada, kentsel ve bölgesel gözlemlerinin, böylesi bir dizgenin kurulmasında önemli bir rol üstlenebileceğini göstermek için bu çalışmanın ikinci ana bölümünde dünya gözlemleri deneyimi, farklı kavramsallaştırma ve kurgulanma biçimleri gözden geçirilerek irdelenmiş, ardından Türkiye'deki başlangıç aşamasındaki oluşumlar ve gözlemevi benzeri gelişmeler hakkında bilgiler verilmiştir. Sonuç olarak, özellikle üst ölçek planların hazırlanmasından sorumlu kurumlardan başlayarak, kentsel ve bölgesel araştırma merkezlerine kadar pek çok birimin gerçekleştirdikleri araştırmalarla, gözlemevi girişimlerinde olduğu gibi doğrudan olmasa da karar alma süreçlerine yönelik bir takım raporlar hazırladıkları tespit edilmiştir.

Pekala gerçekten de yapılan kentsel ve bölgesel araştırmalar, mekansal karar-alma süreçleri üzerine etkiyebilmekte midir? Araştırma raporlarına ve bulgularına ne olmaktadır? Şüphe yok ki, farklı alanlarda bu etkiyebilme gücü farklı biçim ve derecelerde olmaktadır. Örneğin, bu çalışmanın başında, Türkiye'deki deneyimler gözden geçirilirken, uygulamaya yönelik araştırmalar yürütmüş olan Nazım Plan Büroları deneyimlerinden bahsedilmişti; aslında bu büro tarafından yapılan araştırmalar doğrudan uygulamaya yönelik olduğundan, önemli bir görevi yerine getirmiştir. Ancak, Heiss'in (1974: 44) de belirttiği gibi, ne kadar akılcı olursa olsun, kent ve bölge plancılarının ürettikleri planın uygulanabilmesi, kamusal planlamanın siyasi bağlamını dikkate aldığı ölçüde mümkündür. Gerçekten de, gözlemevi ya da benzeri bilgi dizgeleri, yerel yönetimlerde görevli bulunan uzmanların ve siyasetçilerin acilen ihtiyaç duyduğu bilgileri sağlasa bile, söz konusu kişilere, kendi çıkarlarını dikkate alan bir biçimde sunulmadıkça ya kabul edilmeyecek ya da etkin bir şekilde kullanılmayacaktır. Dolayısıyla planların uygulanabilmesi için plancılarının, mekanda birbirinden kopuk biçimde meydana gelen olay ve süreçleri sadece eşgüdümlemesi değil aynı zamanda siyasi bağlamı dikkate alması gerekmekte, bu da ancak gözlemevi deneyimlerinde olduğu gibi ciddi bir bilgilendirme ve paydaş yaratma süreci ile mümkün olabilmektedir.

Bununla birlikte, bir gözlemevi deneyiminde dikkat edilmesi gereken önemli başka hususlar da bulunmaktadır. Örneğin, garip bir şekilde, çok sayıda kentsel araştırma yapıyor olsa da kentsel araştırmaların kullanım durumuna ilişkin az ya da hiç araştırma yapılmadığı tespitinde bulunan Heiss (1974: 46, 95), Savas'ın Amerikan Karar Bilimleri Enstitüsü'ne yaptığı konuşmaya göndermeyle, araştırma çalışmalarını tamamlayan akademisyenlerin, uygulama sürecini güvence altına almadan yerel yönetimlerle olan ilişkilerini kesmelerinin, araştırma ve uygulama arasındaki kopukluğun önemli nedenlerinden birisi olduğunu göstermektedir. Yine Heiss'e (1974: 96) göre, kentsel karar-verme süreci buhran odaklı olup, karmaşık ve uzun erimli kentsel araştırmaların yapılmasına olanak vermemektedir. Öyle ki karar-vericiler, araştırmaların bir hafta içinde sonuçlandırılmasını isterken, akademisyenler, sadece söz konusu araştırmaların yapılabilmesi için gerekli olan verileri aylar süren bir süreç sonunda temin edebilmektedirler. Bu bakımdan, başarılı bir kentsel ve bölgesel araştırma izlencesi, kentsel ve bölgesel sorunlara yönelik araştırmalarda, politikacılarla araştırmacıların omuz omuza çalışmalarını gerektirmektedir. Çünkü, karar-vericilerin, bizzat mekansal araştırma projelerinin içinde olması, araştırmalardan istifade edilmesine vesile olarak, araştırma sonuçlarının uygulanma şansını arttıracaktır.

Kentsel araştırmaların uygulanabilir olması bakımından bir diğer önemli sorun, ortaya çıkan araştırmaların tekil örnekler olması, bir diğer deyişle bütüncül bir yaklaşımın parçaları olmamalarıdır. Gerçekten de, kentsel ve bölgesel araştırmaya olan talep, yalnızca kentler ya da bölgesel arasında değil bir kentin ya da bölgenin içerisinde bile birbirinden kopuk ve münferiden ortaya çıkmakta, çoğunlukla da bir politikacının, araştırmacının, yöneticinin ya da birkaç çıkar kümesinin tetiklemesi ile başlamaktadır. Bu sorun da aslında şehirlerin ve bölgelerin bütünlük arz eden birer dizge olarak ele alınmamasından kaynaklanmaktadır. Her ne kadar, çoğu politikacı kentsel ve bölgesel araştırmaya

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

önem verse de, araştırma fikri, tekil sorunların birbirinden kopuk biçimde ele alınması sonucu oluşmakta, sonuç olarak politikacılar, önemli miktarlarda araştırma bilgisi temin etse de, söz konusu bilgiler münferit projelerle sınırlı kalmaktadır. Bu durum, kentsel ve bölgesel araştırma ihtiyaçlarının belirlenmesine yönelik olarak, bütüncül bir yaklaşım geliştirilememesine ve beraberinde yapay bir mekansal veri kıtlığına neden olmakta, mekansal veri kıtlığı da bir yandan kentsel ve bölgesel araştırmaya olan talebi kısıtlarken diğer yandan hangi alanlarda bilgiye ihtiyacın olduğunun belirlenmesini zorlaştırmaktadır. Diğer bir deyişle, Heiss'in (1974: 97) açığa vurduğu gibi, kentsel ve bölgesel araştırmalar konusunda karşımıza **mekansal bilginin üretilmesi bakımından bir kısır döngü** çıkmaktadır. Bu kısır döngü, aslında başka bir kısır döngüden beslenmektedir. Şöyle ki, kentsel ve bölgesel araştırmaya ayrılan mali kaynaklar yetersizdir ve bu durum, aslında konu hakkında gerekli olan geniş tabanlı halk desteğinin alınmadığı gerçeğini yansıtmaktadır. Ancak, halkın desteği alınmadığı için, doğal olarak, kentsel ve bölgesel araştırmaya yeterli kaynak tahsis edilememekte, kaynak yetersizliğinden dolayı da gerekli kamuoyu desteği yaratılamamaktadır. Diğer bir deyişle, karşımıza bu sefer **mekansal araştırmaların mali yönden desteklenmesi bakımından bir kısır döngü** çıkmaktadır.

Sonuç olarak, ne politikacıların talep ettiği araştırma ihtiyaçları ne de gerçekleşen araştırma faaliyetleri, kente ve özellikle bölgeye bütüncül bir çerçevede yaklaşmamaktadır. İşte hem ABD'deki hem de incelenen diğer örneklerdeki kentsel ve bölgesel gözlemleri temelde böylesi bir sorunun üstesinden gelmek için ortaya çıkmıştır. Belirsizlik, risk ve eksik bilgi karşısında, **kentsel ve bölgesel karar alma süreçleri, adimsal bir nitelik arz etmekte, karar vericiler, elinde bulunan bilgilerle mükemmel değil ancak yetinilebilecek çözümler üretmektedir.** Bu süreç içerisinde, eşgüdümsüz kentsel ve bölgesel araştırma, önemli politikaların belirlenmesinde büyük öneme haiz bir etken olamamaktadır. Elbette, bazı politikalar ve izlenceler, kentsel ve bölgesel araştırmalar sonucu ortaya çıkan bulgulara dayanarak oluşturulmaktadır. Ancak, Türkiye koşullarında da kentsel ve bölgesel araştırma, strateji ve politikaların belirlenmesinde, ABD deneyiminde olduğu gibi diğer pek çok etkenden yalnızca biridir. Bu, sadece kentsel ve bölgesel araştırmalara bütüncül bir yaklaşım getirilememesinden değil, aynı zamanda üst ölçek planlama deneyiminde bir süreklilik sağlanamamasından ve bu ölçekteki karmaşadan da kaynaklanmaktadır. Gerçekten de, son yasal düzenlemelerle, üst ölçekte mevcut olan planlama karmaşası daha da fazla artmış bulunmaktadır. Bu nedenle, mevcut planlama mevzuatı içerisinde, yetki ve sorumlulukların, farklı ölçeklerdeki planların amaç ve kapsamı göz önünde bulundurularak, acilen ve yeniden tanımlanması, özellikle de bölge planlarının içerik ve kurumsallaşma sürecinin net olarak belirlenmesi gerekmektedir.

Örneğin, 1995 yılında, özellikle Başkent Ankara için "Ankara İli ve Metropoliten Alanı Genel Gelişim Şeması" ismi ile 1/200,000 ölçekte bir planlama çalışması yapılmış, ancak söz konusu çalışmaya gelen itirazlar sonucu, plan yargıya intikal etmiş ve herhangi bir gelişme gösterememiştir. Keza, aynı dönem içerisinde, 1990'ların başında önce Bursa, sonunda ise Bolu'da, ilgili yerellikler ve Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ortak girişimi ile il bütünü mekansal planlama çalışmaları yapılmıştır. 2000 yılların başında ise daha önce hiç görmediğimiz, ancak Bursa ve Bolu'da yaşanan deneyime koşut İl Gelişme Planları deneyimi ortaya çıkmıştır. Bu son plan türü, sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda her il için yapılması gereken bir plan olarak öngörülse de sınırlı sayıda il için yapılmış olup, yapılan planların ortak bir yöntem üzerinden üretildiğini söylemek mümkün değildir. Planların yapımını üstlenen ayrı uzman kümeleri, sorunlara ve planın üretim sürecini farklı yaklaşımlar geliştirmiş, bir süre sonra da bu konudaki rastgeliliği farkedenden DPT'de İl Gelişme Planları'na yönelik ortak bir yöntem belirleme arayışına girmiş, takip eden planlarda bu yöntem çerçevesinde hazırlanmıştır.

Yukarıda kısmen yeniden değindiğimiz ve bu çalışma kapsamında ayrıntılı biçimde irdediğimiz süreç içerisinde, yasal bir metnin getirdiği zorunluluk olarak üst ölçek planların, özellikle kalkınma planlarındaki, ele alınış biçimi, birbiriyle tutarsız ve kesintili, yer yer de aynı bölge için farklı içerikteki üst ölçek planların üst üste geldiği bir uygulama ortaya çıkarmıştır. Örneğin, yedinci ve sekizinci beş yıllık kalkınma planlarında, İl Gelişme Planı (İGP) adı altında yeni bir üst ölçek plan tanımı getirilirken, bir önceki dönem kalkınma planlarında bahsedilen Bölge Gelişme Şeması'na (BGS) ne olduğu konusu hiç sorgulanmamakta, sessiz sedasızca, kalkınma planlarında kullanılan terminolojiden bir halka eksilirken, yeni bir halka eklenmektedir. Bir önceki halkadan etkilenerek

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

uygulama sürecine başlanmış girişimlerin, ne aşamada olduğu da hiç akla gelmemektedir. Dolayısıyla, Walburn'in (2006: 57) İngiltere Kalkınma Ajansları deneyimine göndermeyle ifade ettiği gibi, üst ölçek plan ulamında devamlılığın sağlanamaması sonucu, deneyimler kaybolmakta, kariyerler zarar görmekte ve stratejik hedefler maalesef gerçekleştirilememektedir.³⁰ İşte, böylesi bir kısır döngüde, kalkınma planlarında, işlevsel bir bölgeyi esas alması öngörülen BGŞ kavramından, düzgüsel bir bölgeyi temel alan İGP'ye doğru, hiç de anlamlı olmayan bir kayma meydana gelmiştir. Bu kayma sürecinde, ihtisas komisyonlarda görev alan uzmanların konuya bakış açıları ve değerlendiriş biçimleri, aynı zamanda önem verdikleri kavramların, oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

Üst ölçek planların devamlılığının sağlanması bakımından, bu planların izlenmesi ve değerlendirilmesi sürecinde, kentsel ve bölgesel araştırmaya olan ihtiyaç yukarıda da özetlediğimiz şekilde tekrar ortaya konulurken, bu araştırmaları yapmakla sorumlu olacak, gözlemevlerinin, üst ölçek planlarla nasıl bir ilişki içerisinde olacağına tanımlanması gerekmektedir. Kentsel ve bölgesel gözlemevleri ile üst ölçek planlar arasındaki (olası) ilişkiler irdelenirken de, bir planıcı olarak tarafsız kalmak mümkün değildir. O nedenle, bu çalışma kapsamında irdelenen örneklerden çıkarılabilecek dersler kapsamında, hem planlamanın hem de gözlemevlerinin algılanış biçimlerine ilişkin bir takım kaygıları dile getirmekte büyük fayda bulunmaktadır. Öncelikle, planlama açısından dikkat edilmesi gereken önemli hususların tespit edilmesi ve gözlemevlerinin üstlenebileceği sorumlulukların, bu çerçevede değerlendirilmesi gerekmektedir. Bunun ardından, gözden geçirilen deneyimler ışığında, gözlemevlerinin Türkiye'de olası örgütlenme biçimleri hakkında bir takım ipuçları verilebilir diye düşünüyoruz.

Gözlemevleri uygulamasından bağımsız olarak, üst ölçek planlarda dikkat edilmesi gereken hususların başında, üst ölçek bir plandan temel beklentinin ne olduğunun tespit edilmesi gelmektedir. Çünkü, planlama salt ekonomik hacim bakımından büyümeyi temin etmek içinse, bu zaten az ya da çok kendiliğinden olmakta ve sosyo-mekansal dizgede müdahaleyi meşrulaştırmağa pek gerek kalmamaktadır. Ancak, planlama kalkınmayı (kişi başına eşit refah düzeyi) sağlamak içinse, her hangi bir sosyo-mekansal dizgede müdahalenin gerekliliği ezici bir şekilde meşrulaştırılmalıdır. Bu nedenle, özellikle üst ölçek planlamanın, toplumsal-mekansal gelişmeleri, belirli amaçlar doğrultusunda etkilemeye çalışan, müdahale eden, bir faaliyet olduğu unutulmamalı; bu kapsamda, **süreci belli noktalarında koparılabilir gibi düşünüp, dizgeye belirli zaman aralıklarıyla müdahale etmek, artık günümüz koşullarında kolay meşrulaştırılamayacağı için planlamanın getirdiği müdahale anlayışı sürecin tümüne serpiştirilmelidir.** Böylesi bir dizgede, gözlemevlerinin üstleneceği temel sorumluluk, planlamanın getirdiği müdahaleleri meşrulaştıracak, kolaylaştıracak ve çeşitlendirecek bilgilerin temin edilmesi ve bireştirilmesi olduğu kadar, planın kendisinin de izlenmesi ve toplumdaki bireylerden gelen talepleri plana girdi oluşturabilecek biçimde çözümlemesidir.

İkinci önemli husus, değişik ölçeklerde, birbirini izleyen **kademesele planlama anlayışının**, gelişen teknolojik olanakların ezici baskısı altında **ağır bir değişim sürecine girmiş bulunmasıdır.** Söz konusu anlayış, günümüz gerçeklerinin temsiliyeti ile artan oranda örtüşmemekte, fiziksel mekan sabit bir mekan olmasına rağmen ağ mekanına yeni düğümler eklenebildiği veya çıkarılabildiği için planlamayı ölçeklerden bağımsız hale gelmeye ve değişikliklere karşı daha **açık uçlu olmaya** zorlamaktadır. Açık uçluluk ile **olumsallıkların**, kademelenmeye dayalı bir planlama anlayışının oluşturduğu bükülmezlikler içinde barındırmak mümkün olmadığından, planlamanın getirdiği müdahale edilebilirlik, mevcut temsil biçiminde kendiliğinden devinen bir kısır döngüye hapsedilmekte, dizgenin bükülmezliklerinin yarattığı denetlenebilirlik yanılması, gerçekliğin farklı anlaşılmasına neden olabilirken, müdahaleyi de müdahale olmaktan çıkarmakta, dizgeyi belirli çıkar odaklarının istekleri doğrultusunda, kendiliğinden düzenlenen bir evrene itmektedir. Gerçekten de ileri teknolojik olanaklara rağmen mevcut planlama pratiğindeki izleme ve değerlendirme sistemi, toplumun genelinde oluşan talepleri sürece katmada yetersiz kalmakta, yapılan plan değişiklikleri, planlamanın getirdiği müdahale anlayışının katılımcı biçimde sürecin tümüne yayılmasını değil, siyaseten güçlü aktörlerin isteklerinin meşrulaştırılmasını yansıtmaktadır. Bu nedenle, gözlemevleri, hangi bilgilerin toplanacağından başlayarak, yapacağı araştırmalarda önceliklerini, katılımcı bir süreç içerisinde belirlemeli ve bunu bir ölçek sorunu olarak görmemelidir.

³⁰ Eke (2002) de, bu sorunu, üst ölçek planlardaki başat sorunlardan birisi olarak ele almaktadır.

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

Sonuç olarak, üst ölçek planlamaya duyulan ihtiyaç, toplumsal-mekansal dizgenin işleyişi ve gidişatı hakkında sürekli bilgilenmemizi ve edindiğimiz güncel bilgiler ölçüsünde yeni müdahaleler ve müdahale biçimleri geliştirmemizi gerektirmektedir. Bu noktada, gözlemleri, ihtiyaçların belirlenmesinde ve plana girdi oluşturacak biçimde strajik kararlara dönüştürülmesinde etkin bir rol oynamalıdır. Öyle ki, bireylerin, planlamanın aktörleri olarak taleplerini meşru yollarla etkin bir şekilde iletebilecekleri bir dizge, günümüz kent ve bölge planlama pratiğini eşitsiz bölgesel gelişmeyi tetikleyen mekanizmalardan kurtaracak kapasiteye sahip gözükmemektedir. Burada planlama, toplumdaki bireylerin taleplerini örgütleyici ve müdahale için meşrulaştırıcı bir rol üstlenmeli, bilgi çağının, plancılara sunduğu, toplumsal-mekansal müdahaleleri halk katılımıyla ve daha demokratik biçimde şekillendirmek fırsatı kesinlikle kaçırılmamalıdır. Bu çerçevede, gözlemleri de, bilgi çağının getirdiği teknolojik olanakları kullanarak, sadece strateji ve politika belirlemeye yönelik araştırmalar yapmamalı, aynı zamanda, ürettiği bilgileri toplumdaki tüm bireylerin erişimine açarak, onlardan gelecek talepleri, daha sonraki araştırma konularının ve önceliklerinin belirlenmesinde kullanılmalıdır.

Bu kapsamda, gözlemlerinin teknik donanım, çözümleme yöntem ve olanakları da çok önemli konuların başında gelmektedir. Çoğu deneyimde birer gösterge geliştirme ve bu göstergeleri düzenli aralıklarla izleme merkezleri olarak kavramsallaştırılan gözlemleri, ciddi teknik altyapıya ihtiyaç duymaktadır. Günümüz koşullarında, söz konusu teknik olanaklar artan oranda ulaşılabilir hale geldiği için teminleri konusunda büyük güçlükler yaşanmamaktadır. Özellikle yazılım olanaklarının, artık Açık Kaynak Kod (AKK) hareketi nedeniyle ücretsiz temin edilebiliyor olması, söz konusu araçların temin edilmesinde mali sıkıntıları tamamen ortadan kaldırmaktadır (Beyhan ve Belge, 2008). Söz konusu araçların kullanımının ve üzerinde değişiklik yapılabilmesinin özgür olması nedeniyle de ülkesel, bölgesel ve yerel ihtiyaçlara uyarlanabilmesi de daha kolay ve masrafsız olmaktadır. Burada, ilgili kurum ve kuruluşlara düşen tek ve en büyük sorumluluk, bünyelerinde çalışan uzmanları söz konusu araçları kullanmaya özendirmek, konu hakkında gerekli bilgi birikimi ve deneyimi oluşturmalarına yardımcı olmaktadır. Bunun da söz konusu kurumlara çok büyük bir maliyeti bulunmamaktadır.

Bir diğer önemli konu, gözlemlerinin kullanabileceği çözümleme yöntem ve tekniklerinin, farklı mülki birimler için derlenen verilerin karşılaştırmalı biçimde değerlendirmesini olanaklı kılacak biçimde oluşturulması ve geliştirilmesidir (Beyhan ve Yoloğlu, 2008). Burada da özellikle konu hakkında araştırma yapan uzmanlara büyük sorumluluk düşmekte, gözlemleri ile sadece belirli görgül araştırmaların yapılması anlamında değil, yeni yöntem ve çözümleme tekniklerinin geliştirilmesi kapsamında da işbirliği yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Gerçekten de, gözlemleri uygulamalarının da asıl gayelerden birisi olan, toplanan verilerin geliştirilen ortak göstergeler aracılığıyla aynı dili konuşması ve bu veriler üzerinden farklı bölgeler için karşılaştırmalı bir değerlendirmeyi mümkün kılacak ortak çözümleme yöntemlerinin geliştirilmesi, oldukça önemli bir husustur. Ancak, gözlemlerinin sorumlulukları bununla sınırlı olmamalı, planlama ve karar-verme süreçlerine girdi oluşturabilecek, aynı zamanda alınan kararların etkilerini de araştırarak bir çerçevede tanımlanmalıdır.

Çünkü, artık durağan bir **planlama-uygulama ilişkisinden** çok döngüsel bir süreçten ve bu süreç içerisinde, uygulamanın da planlamanın bir parçası olduğu, sürekli bilgilenme ve planın, bu bilgilenme süreci içerisinde yenilediği bir planlama anlayışından bahsedilebilir. Öyle ki, planlamadan sorumlu birim ve politik karar-alma süreçleri, hem plana girdi oluşturabilecek alt-dizgeleri hem de planın gerçekleşme durumunu izlemeden sorumlu gözlemleri birimiyle sürekli etkileşim içerisinde olmalıdır. Sonuç olarak, kentsel ve bölgesel gözlemleri, birer araştırma ve izleme merkezleri olarak, karar vericilere, plancılara ve toplumdaki tüm bireylere, içinde yaşadıkları toplumsal-mekansal dizgenin evrimi hakkında kolay anlaşılır, çözümlenmiş ve yer yer yorumlanmış bilgiler sunan bir yapıda olmalı, özellikle Türkiye’de yaşanan üst ölçek planlama karmaşasına yeni bir halka eklememeli, planlama sürecine sağlıklı ve güncel bilgi sunma sorumluluğu içerisinde hareket ederek, kamu kurumları ve planlama alanındaki tüm aktörlerle ilişkilerini bu çerçevede kurmalıdır. Sunulacak bilgiler ve mahiyetleri, toplumdaki tüm bireylerle olabildiğince müzakere edilerek, onların, süreç içerisinde hem talep eden hem de içeriği belirleyen etkin katılımcılar olması sağlamalıdır.

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

Böylesi bir gözlemevi, Türkiye’de farklı ölçeklerde örgütlenebilir; (1) gözlemevleri, bölgesel düzeyde, Türkiye koşullarında, üniversite bünyelerinde ya da diğer ülke deneyimlerinde olduğu gibi kar amacı gütmeyen yarı kamu kurumu niteliğinde bağımsız araştırma merkezleri ve istihbarat birimleri olarak kurulabilir, ancak, bu birim ve merkezlerin başta kalkınma ajansları olmak üzere tüm diğer kalkınma birim ve aktörleri ile çok güçlü dirsek teması içinde olması gerekir; (2) ulusal düzeyde, belirli konularda uzmanlaşmış, sektörel gözlemevleri, ilgili bakanlık ya da merkezi kamu kurumu bünyesinde ancak özerk bir yapıda kurulabilir; (3) yerel düzeyde ise kentsel gözlemevleri özellikle metropoliten alanlarda, büyükşehir belediyelerine bağlı bağımsız araştırma ve belgeleme birimleri olarak, hatta mevcut Kent Müzesi oluşumlarına eklenilerek, kurulabilir. Tüm bu örgütlenme sürecinde, mevcut bürokrasi arttırılmadan, modern teknolojinin sunduğu üstün hesaplama ve iletişim olanakları kullanılarak, dikeyde en az kademelenme yatayda ise en fazla eşgüdüm ile deneyimli kadrolar, hem gözlemevleri içinde hem de gözlemevleri arasında bir ağ etrafında, bağlı buldukları kurumlarda birbirleriyle ilişkilendirilmelidir.

Kaynakça

- Adana Valiliği (2008) Adana İl Gelişme Planı, internet üzerinden ulaşılabilir, http://www.ahmetnarinoglu.com/fck/file/word/adana_gelisim_plani.doc
- Akdoğan, A.A. (2007) “Stratejik Planlama Yerine Planlama Stratejisi: Yedi İl Özel İdaresinin Stratejik Planlarının Karşılaştırılması”, *Mülkiye*, Cilt: XXXI, Sayı:256, internet üzerinden ulaşılabilir, <http://www.mulkiyederji.org/>
- Aksu, V.N. (2008) *Erzurum’un İl Gelişme Stratejileri ve Planı Hazır mı?*, internet üzerinden ulaşılabilir, http://www.vahdetnafizaksu.net/bugunerzurum/bugunerzurum_bir.asp
- Aktakas, B.G. (2006) Bölgesel/Yerel Kalkınma, Bölgesel Gelişme İçin Bir Model, T.C. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- Altaban, Ö. (2002) “Ankara Metropolitan Alan Planlama Deneyimi: 1970-1984 (Nazım Plan Bürosunun Kuruluşu, Örgüt Yapısı, Planlama Yaklaşımı ve Sorunlar)”, *Planlama*, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Sayı: 4, 32-45.
- Anadolu Ajansı (2007) *Erzincan Üniversitesi’nde rektörlük seçimi*, internet üzerinden ulaşılabilir, <http://www.memurlar.net/haber/66550/>
- Ankara Büyükşehir Belediyesi, İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı (2006) 2023 Başkent Ankara Nazım İmar Planı, Plan Açıklama Raporu, 2-Tarihçe, http://www.ankara-bel.gov.tr/AbbSayfalari/ABB_Nazim_Planı/rapor/2-tarihce.pdf
- Arkon, C. ve Gülerman, A.R. (1995) “İzmir Büyükşehir Bütünündeki Nazım Plan Çalışmaları Üzerine Bir inceleme”, *Planlama*, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Sayı: 12, 14-20.
- Artvin İl Gelişim Planı (AGEP) ve Bu Kapsamda Hazırlanan Raporlar internet üzerinden ulaşılabilir, <http://www.artvin.gov.tr/eski/index.php?page=igp&file=igp>
- Artvin Valiliği (2005) Artvin İl Gelişme Planı (AGEP), Artvin Valiliği ve Kafkas Üniversitesi, Artvin, internet üzerinden ulaşılabilir, http://www.artvin.gov.tr/eski/igp/aigp_raporu.pdf
- Atalay, D.A., Şakar, D., Sağır, A., Sekin, S. ve Söğüt, T. (2002) Diyarbakır İl Gelişme Planı. Tarım İhtisas Komisyonu Alt Projesi, Diyarbakır.
- Aydın, B. (2003) “Yerel Bazda Tarımsal Üretimde Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, 8. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi’nde sunulan bildiri, Ankara.
- Aydın, B. ve Engin, F. (2002) Düzce İl Gelişme Planı, Tarım Sektörü Raporu, Düzce.

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

- Babayiğit, M. ve Eskiuyurt, A. (2008) *Erzincan Ticaret ve Sanayi Odası, İl Gelişme Planı Hazırlık Çalışmaları, Ticaret*, internet üzerinden ulaşılabilir, <http://www.ercantso.org/download/dosya/ticaret.doc>
- Bademli, R. (2001) “Bursa İl Planı Deneyimi: ‘Raci Bademli ile söyleşi’”, *Planlama*, Sayı: 1-2, 12-21.
- BELDA LTD (2008) Planlama Sürecinin Yenilenmesi Projesi Final Raporu, Mattek Matbaacılık Basım Yayın Tanıtım Tic. San. Ltd. Şti., Ankara.
- Belirsiz (2003) Şanlıurfa İli, Gelişme Planı, Envanter Çalışması, (Sosyo-Ekonomik Gelişme, Mekansal Yapı Kaynakları), Ankara.
- Beyhan, B. (2000) “Bir Planlama ve Çevre Yönetimi Aracı Olarak Mücavir Alan Uygulaması Üzerine” Bölge Bilimi Türk Milli Komitesi ve Karadeniz Teknik Üniversitesi (KTÜ), Mimarlık Fakültesi, Şehircilik Anabilim Dalı’na düzenlenen 9. *Ulusal Bölge Bilimi / Bölge Planlama Kongresi Bildiriler* kitabı içinde, Trabzon, KTÜ Basımevi, 60-71.
- Beyhan, B. (2001) İçel İl Gelişme Planı Araştırma Raporları, İçel’in Sosyo-Ekonomik Yapısının Mekansal Olarak Çözümlemesi ve Nüfus Tahminleri, basılmamış teknik rapor, internet üzerinden ulaşılabilir, <http://www.geocities.com/burakbeyhan/mersin.zip>
- Beyhan, B. ve Belge, B. (2008), “Özgür CBS Yazılımları Üzerine: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme”, 13-15 Ekim 2008 tarihinde Erciyes Üniversitesi tarafından Kayseri’de düzenlenen 2. *Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri Sempozyumu (UZAL-CBS 2008)* bildiriler kitabı içerisinde, 123-154, internet üzerinden ulaşılabilir, <http://www.uzalcbs2008.org/bildiriler.php>
- Beyhan, B. ve Yoloğlu, A.C. (2008), “Mersin’de Nüfusun Mekansal Dağılım Örüntüsünün Değişimi: CBS ve İstatistik Temelli Bir Çözümleme Yöntemi”, 19-22 Kasım 2008 tarihinde Mersin Valiliği ve Mersin Üniversitesi işbirliğiyle Mersin’de düzenlenen *Mersin Sempozyumu*’nda sunulan bildiri.
- Burat, S. ve Sarıkaya, Y. (2001) İçel İl Gelişme Planı Araştırma Raporları, Doğal Kaynaklar Raporu, basılmamış araştırma raporu.
- Cengiz, T., Tüfekçioğlu, A. ve İskender, A. (2005) AGEP Turizm Sektörü Raporu, Artvin, internet üzerinden ulaşılabilir, http://www.artvin.gov.tr/eski/igp/agip_turizm.pdf
- Çubuk, M. (1992) “Türkiye’de 16. Dünya Şehircilik Günü Çerçevesinde Gerçekleştirilen İstanbul’un Kentsel Gelişme Sorunları ve Metropollerini Kolokyumu Sonuç Değerlendirmesi”, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile Belediyeler, Sayı: 16, 6-8.
- Demircioğlu, D. (1994) “Plancı ve Yasalar”, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile Belediyeler, Sayı: 23, 25-37.
- Diamond, D.R. (1995) “Geography and Planning in the Information Age”, *Transactions of the Institute of British Geographers*, 20(2), 131-138.
- DPT (1984) Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985 -1989), internet üzerinden indirilebilir, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan5.pdf>
- DPT (1989) Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990 -1994), internet üzerinden indirilebilir, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan6.pdf>
- DPT (1995) Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), internet üzerinden indirilebilir, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/vii/plan7.pdf>
- DPT (2000a) Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), Ankara, internet üzerinden indirilebilir, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/viii/plan8str.pdf>
- DPT (2000b) Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, internet üzerinden indirilebilir, <http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/oik523.pdf>
- DPT (2006) Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu, İl Gelişme Stratejileri ve Politikaları, Alt Komisyonu Raporu, Ankara.

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

- DPT (2008) Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, internet üzerinden indirilebilir, <http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/ök702.pdf>
- Dulupçu, M.A. (2007) Bölgesel Gözlemevi Projesi (Regional Observatory/Intelligence Unit), internet üzerinden ulaşılabilir, http://haber.tobb.org.tr/uploads/1179_m.dulupcu.ppt
- Duyguluer, F. (2005) “Mücavir Alan ve Ankara” içinde Şenyapılı, T. (der.) Cumhuriyet’in Ankara’sı, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş., Ankara, 154-171.
- Ehrensperger, A. ve Mbuguah, S. (2004) “Fostering Sustainable Urban Development in Nakuru, Kenya Rift Valley”, *Mountain Research and Development*, 24(3), 210-214.
- Eke, F. (2002) Türkiye'nin Bölge Planlama Deneyimleri, Planlama, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Sayı: 4, 12-18.
- Eraydın, A. (2001) *İçel İl Gelişme Planı Çalışmaları: Sanayi Çalışma Raporu; İçel Sanayinin Gelişimi, Sorunları ve Geleceğine Yönelik Kestirimler*, basılmamış araştırma raporu.
- Eraydın, A. (2003) *Kentleşme-Kalkınma ve Nüfus Üçgenindeki Dinamikler, Tartışma Başlıkları ve Araştırmalar*, http://www.kbam.metu.edu.tr/published/kentlesme_kalkinma_nufus.pdf
- Eraydın, A. (der.) (2006) *Değişen Mekan*, Dost Kitabevi, Ankara.
- Eroğlu, H., Öztürk, A., Tüfekçioğlu, A. ve İmamoğlu, S. (2005) *AGEP Teknik Altyapı Raporu: İletişim, Ulaşım, Enerji, Su ve Kanalizasyon*, Artvin, internet üzerinden ulaşılabilir, http://www.artvin.gov.tr/eski/igp/agip_teknik_alt_yapi.pdf
- Ersoy, M. (2003a) “Merkezi ve Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılanmasına İlişkin Taslakların Getirdikleri”, *Planlama*, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Sayı: 4, 41-46.
- Ersoy, M. (2003b) *Şanlıurfa İli İl Gelişme Planı Çalışmaları*, Ankara.
- Ersoy, M. (2006) “İmar Mevzuatımızda Planlama Kademeleri ve Üst Ölçek Planlama Sorunu”, 7-8 Eylül 2006 tarihlerinde ODTÜ ve TEPAV işbirliğiyle, Ankara’da düzenlenen, *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu* bildiriler kitabı içinde, 215-231.
- Erzincan Ticaret ve Sanayi Odası (2008) Faaliyet Raporu, 1999-2005, internet üzerinden ulaşılabilir, http://www.erzincantso.org/download/dosya/etso_faaliyet_rapor.doc
- Erzurum İl Özel İdaresi (2006) Erzurum İl Özel İdaresi Strateji Planı (2006-2010), internet üzerinden ulaşılabilir, http://www.ekosep.net/web/Docs/stratejik%20plan/erzurum_ilozel%20strplan.pdf
- Eser, U. (2004) Kentsel Gelişme İçin Plan Neden Gereklidir? Kentsel Gelişme Süreçlerinde İl Gelişme Planlarının Rolü: Bolu ve Düzce İl Gelişme Planı Deneyimleri, Pamukkale Üniversitesi ve DPT işbirliğiyle 10-12 Eylül 2003 tarihinde Denizli’de düzenlenen *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*’nda sunulan bildiri internet üzerinden ulaşılabilir, <http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/keas-I.pdf>, 171-175.
- Eser, U. ve Şerifoğlu, F.S. (2002) Düzce İl Gelişme Planı, Sanayi Sektörü Raporu, Düzce.
- Eser, U. ve Şerifoğlu, F.S. (2003) “Yeni Sanayi Bölgeleri Perspektifinden Bolu ve Düzce İlleri İmalat Sanayii”, 8. *Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi*’nde sunulan bildiri, Ankara.
- Evrensel (2006) Merkez niye kurulmadı?, 28.05.2006 tarihli Evrensel gazetesi haberi, internet üzerinden ulaşılabilir, <http://www.evrensel.net/06/05/28/gundem.html>
- Güler, A., Can, T., ve Mayda, A. (2004) Bolu İl Gelişme Planı: İnsan Kaynakları, Bolu Valiliği.
- Güler, A., Can, T., ve Yeşildal, N. (2003) Düzce İl Gelişme Planı, İnsan Kaynakları (Eğitim, Kültür ve Sağlık) Sektör Raporu, Düzce.
- Güner, S. ve Altıntaş, A., (2004) AGEP İnsan Kaynakları (Eğitim) Sektör Raporu (Taslak), Artvin, internet üzerinden ulaşılabilir, http://www.artvin.gov.tr/eski/igp/agip_egitim.pdf
- Güner, S., Tüfekçioğlu, A., Öztürk, A. ve Eroğlu, H. (2005) AGEP Ormanlık Sektör Raporu (Taslak), internet üzerinden ulaşılabilir, http://www.artvin.gov.tr/eski/igp/agip_orman.pdf

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

- Harding, R. (2006) "İngiltere ve Romanya'da Bölgesel Kalkınma Ajansı Deneyimleri", 7-8 Eylül 2006 tarihlerinde ODTÜ ve TEPAV işbirliğiyle, Ankara'da düzenlenen, *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu* bildiriler kitabı içinde, 137-160
- Hackney, S. (1986) "The University and Its Community: Past and Present", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 488, 135-147.
- Heiss, F.W. (1974) *Urban Research and Urban Policy-Making: An Observatory Perspective*, Denver Urban Observatory, Bureau of Governmental Research and Service, University of Colorado, Boulder, Colorado.
- Henrion, A. (1997) *Urban observatory: spatial adjustment-perception in space*, Ball State Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, basılmamış master tezi.
- Holden, M. ve Mochrie, C. (2006) "The Regional Vancouver Urban Observatory (RVu): counting on Vancouver, 'our view' of the region", Regional Vancouver Urban Observatory (Urban Studies Program, Simon Fraser University Vancouver), *Revista Internacional Sostenibilidad, Tecnología y Humanismo*, Número 1.
- Isparta Valiliği ve SDÜ (2004) Isparta İl Gelişim Planı, 2004.
- İHA (2006) İstanbul: "Malatya İl Gelişme Planı" Tanıtım Toplantısı, internet üzerinden ulaşılabilir, <http://www.haberler.com/istanbul-malatya-il-gelisme-plani-tanitim-haberi/>
- İnci, O. (2001) Trakya Üniversitesi Rektörü Prof.Dr. Osman İNCİ'nin konuşması, TMMOB Makina Mühendisleri Odası tarafından Edirne'de düzenlenen Trakya'da Kentleşme ve Yerel Yönetimler Sempozyumu, 12-13 Ekim 2001, Bildiriler Kitabı, ISBN: 975-395-506-5.
- Kaya, E. (2007) Kent Araştırmaları Merkezi ve Kentsel Yaşam Kalitesi, internet üzerinden ulaşılabilir, <http://www.yerelsiyaset.com/pdf/aralik2007/10.pdf>
- Kazaz, E. (2008) Bölgesel Gelişme Programları (Kamuda Program Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar), DPT Müsteşarlığı, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, İzleme ve Değerlendirme Dairesi.
- Koçer, A.T. (2006) İTÜ Kentsel Gelişim Planlaması Çalıştayı, MİADAP Malatya İl Gelişim Planı Konuşma Metni, internet üzerinden ulaşılabilir, http://www.miad.org.tr/php/haberler/2006/malatya_ilgelisim_plani.php
- Lavalle, C., Demicheli, L., Turchini, M., Casals-Carrasco, P. ve Niederhuber, M. (2001) "Monitoring megacities: the MURBANDY/MOLAND approach", *Development in Practice*, 11(2/3), 350-357.
- Lee, B.A., Oropesa, R. S. ve Kanan, J.W. (1994) "Neighborhood Context and Residential Mobility", *Demography*, 31(2), 249-270.
- Majale, M. (2003) "An Integrated Approach to Urban Housing Development: Has a Case Been Made?", 15-17 Aralık 2003 tarihinde Dünya Bankası tarafından Washington DC'de düzenlenen "Urban Development for Economic Growth and Poverty Reduction" konulu *Urban Research Symposium*'da sunulan bildiri, internet üzerinden ulaşılabilir, <http://www.worldbank.org/urban/symposium2003/docs/papers/majale.pdf>
- Malatya Haber (2006) İTÜ'de "Malatya İl Gelişme Planı" Çalıştayı..., internet üzerinden ulaşılabilir, <http://www.malatyahaber.com/haberler/templates/malatya-new.asp?articleid=8488>
- Murphy, T.P. (1971) Urban Observatories: Problems and Prospects, *The American Review of Public Administration*, 5, 131-132.
- Osservatorio Città Sostenibili (2005) An Outline of Alpcity Regional Urban Observatory Project, Interim Report, internet üzerinden ulaşılabilir, http://www.ocs.polito.it/alpcityruo/en/dwd/guideline/5_ruo_alpcity_en.pdf
- Öke M.K. (2002) Düzce İl Gelişme Planı, Yönetmelik ve Kurumsal Yapı Raporu, Düzce.

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

- Öke M.K. (2003) “Türkiye’de Yönetimsel ve Kurumsal Yapının İyileştirilmesinde İl Planı”, 8. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi’nde sunulan bildiri, Ankara.
- Öke, M.K. (2004) Bolu İl Gelişme Planı: Yönetimsel ve Kurumsal Yapı, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Yayını.
- Özgür, H. (2008) “Yerel Siyaset Perspektifinden Bakışla Büyükşehir Belediyelerinde Kentsel Alan Yönetimi Uygulamaları”, içinde *Yerel Siyaset*, Okutan Yayıncılık, İstanbul, internet üzerinden ulaşılabilir, <http://www.kentarastirma.com/medya/kitap1.pdf>, 125-166.
- Özşen, T., Altınbıçak, A. ve Turaboğlu, T.T. (2004) İl Gelişme Planlaması ve Mersin, Batman, Çankırı Uygulamaları, Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu, Cilt: 2, 138-159.
- Öztürk, A. ve Olgun, Y. (2005a) AGEP Nüfus ve Sosyo-Ekonomik Yapı Raporu (Taslak), Artvin, internet üzerinden ulaşılabilir, http://www.artvin.gov.tr/eski/igp/agip_nufus_sosyo_ekonomik_raporu.pdf
- Öztürk, A. ve Olgun, Y. (2005b) AGEP Ticaret, Mali Yapı ve Bankacılık Raporu (Taslak), internet üzerinden ulaşılabilir, http://www.artvin.gov.tr/eski/igp/agip_ticaret_raporu.pdf
- Öztürk, A., İmamoğlu, S., Eroğlu, H. ve Olgun, Y. (2005) AGEP Sanayi Sektörü Raporu (Taslak), internet üzerinden ulaşılabilir, http://www.artvin.gov.tr/eski/igp/agip_sanayi_raporu.pdf
- Postma-van Dijck, Slob, G, van Zutphen, H.J.A. ve Langeweg, P.H.R. (1978) Monitoring and Adjustment of Regional Plans, Research Center for Physical Planning TNO.
- Samsun İl Özel İdaresi (2006) Samsun İl Özel İdaresi Strateji Planı (2007-2009), internet üzerinden ulaşılabilir, <http://www.sp.gov.tr/documents/planlar/SamsunIOISP0709.pdf>
- Sarı, R. (2003) “Kentsel Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Tespit Edilmesi ve Eşitsizliğin Düzeltilmesine Yönelik Politika Önerileri”, 8. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi’nde sunulan bildiri, Ankara.
- Savas, E.S. (1968) “Information systems in a New York urban observatory”, *Socio-Economic Planning Sciences*, 1(3), 203-208.
- Silier, O. (2008a) Kent Müzeleri ve Türkiye’de Bu Tür Müzelere Duyulan İhtiyaç, internet üzerinden ulaşılabilir, <http://www.tarihvakfi.org.tr/download/kentmuzemakale.doc> ya da <http://www.antalya.kentmuzesi.org.tr/images/kentmuzemakale.pdf>
- Silier, O. (2008b) “Antalya Kent Müzesi Projesi”, *İpek Yolu Mersin Kent Yaşam Dergisi*, sayı: 6, 44-48.
- Sivas İl Sağlık Müdürlüğü (2008) Sağlık Hizmetlerinin Geliştirilmesi Stratejik Eylem Planı, internet üzerinden ulaşılabilir, <http://www.sivassm.gov.tr/eylemplani.doc>
- Sivas Valiliği İl Sosyal ve Ekonomik Planlama Merkezi (2006) Sivas 2023, Stratejik İl Gelişme Planı, Sivas, internet üzerinden ulaşılabilir, <http://www.sivasilozelidaresi.gov.tr/%5Cdosya%5C11479675842023.zip>
- Şentürk, H. (2008) “Sempozyum Açılış Konuşması”, içinde *Yerel Siyaset*, Okutan Yayıncılık, İstanbul, internet üzerinden ulaşılabilir, <http://www.kentarastirma.com/medya/kitap1.pdf>, 7-8.
- Tarih Vakfı (2001) *Kent Araştırmaları Bibliyografyası*, Tarih Vakfı Yayınları.
- Tatar, Y. (2003) *Düzce İl Gelişme Planı, Çevre ve Mekansal Gelişme Sektörü Raporu*, Düzce.
- Tatar, Y. (2004) *Bolu İl Gelişme Planı: Çevre ve Mekansal Yapı*, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Yayını.
- TMMOB Şehir Plancıları Odası (2003) “Dünya Şehircilik Günü, 27. Kolokiyumu Sonuç Bildirgesi”, *Planlama*, Sayı: 3, 97-99.
- TMMOB Şehir Plancıları Odası (2005) “Adana İl Gelişme Planı ve Çevre Düzeni Planı Hazırlanması Çalışmalarında Olumsuz Gelişmeler”, *TMMOB Şehir Plancıları Odası Haber Bülteni*, 22-23.

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

- TMMOB Şehir Plancıları Odası Yönetim Kurulu (2006) “Üst Ölçekli Planlar Çözüm Yerine Sorun mu Oluşturacak?”, *Planlama*, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Sayı: 2, 129-138.
- TÜBİTAK (2008) Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu 18. Toplantısı, Gelişmelere İlişkin Değerlendirmeler ve Kararlar, 24 Aralık 2008, TÜBİTAK UZAY Enstitüsü Toplantı Salonu, Ankara, http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/BTYPD/btyk/18/18btyk_karar.pdf
- Tüfekçioğlu, A., Sarıyıldız, T., Ermiş, E. ve Onur, Ö. (2005) AGEP Tarım Sektörü Raporu, internet üzerinden ulaşılabilir, http://www.artvin.gov.tr/eski/igp/agip_tarim.pdf
- Tüfekçioğlu, A., Yavuz, C. ve Duman, N. (2005) AGEP İnsan Kaynakları (Sağlık) Sektör Raporu, Artvin, internet üzerinden ulaşılabilir, http://www.artvin.gov.tr/eski/igp/agip_saglik.pdf
- Türkün, A. ve Ulusoy, Z. (2006) “Kentsel SİT Alanlarında Turizm Amaçlı Dönüşüm ve Sorunlar: Ankara Kalesi Örneği”, *Planlama*, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Sayı: 2, 129-138.
- Türkoğlu, H. (1992) “Metropolitan Değişim Sürecinde Planlama: İstanbul Örneği”, *Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile Belediyeler*, Sayı: 16, 16-20.
- Ulusoy, M. (2002) Düzce İli Gelişme Planı, Nüfus ve Sosyal Yapı, Sektör Raporu, Düzce.
- Ulusoy, M. (2004) Bolu İl Gelişme Planı: Nüfus ve Sosyal Yapı, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Yayını.
- Ünlü, T. (2001) İçel İl Gelişme Planı Araştırma Raporları, Turizm Raporu, basılmamış araştırma raporu.
- Walburn, D. (2006) İktisadi Kalkınmayı Canlandırma Aracı Olarak Bölgesel Kalkınma Ajansları, 7-8 Eylül 2006 tarihlerinde ODTÜ ve TEPAV işbirliğiyle, Ankara’da düzenlenen, *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu* bildiriler kitabı içinde, 55-60.
- Williams, L.A. (1972) “The Urban Observatory Approach: A Decade of Conceptualization and Experimentation”, *Urban Affairs Review*, 5-20.
- Wurman, R.S. (1971) “Making the City Observable”, *Design Quarterly*, No: 80, 1-96.
- Yosmaoğlu, N., ve Engin, F. (2002) Düzce İl Gelişme Planı, Hizmetler Sektörü Raporu, Düzce.
- Yosmaoğlu, N., ve Engin, F. (2004) Bolu İl Gelişme Planı: Hizmetler Sektörü, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Yayını.
- Yücutürk, E. (2002) Düzce İl Gelişme Planı, Teknik Altyapı Projesi, İletişim, Ulaşım, Enerji, Su ve Kanalizasyon, Düzce.
- Yücutürk, E. (2004) Bolu İl Gelişme Planı: Teknik Altyapı, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Yayını.
- Zickler, J. (1974) Research Notes, *Industrial and Labor Relations Review*, 27(2), 317-327.
- Zody, R.E. (1977) “Academic/Practitioner Interchanges: Suggested Guidelines”, *Public Administration Review*, 37(5), 572-574.
- Zorlu, F. (2001) İçel İl Gelişme Planı Araştırma Raporları, Ulaşım ve Altyapı Raporu, basılmamış araştırma raporu.